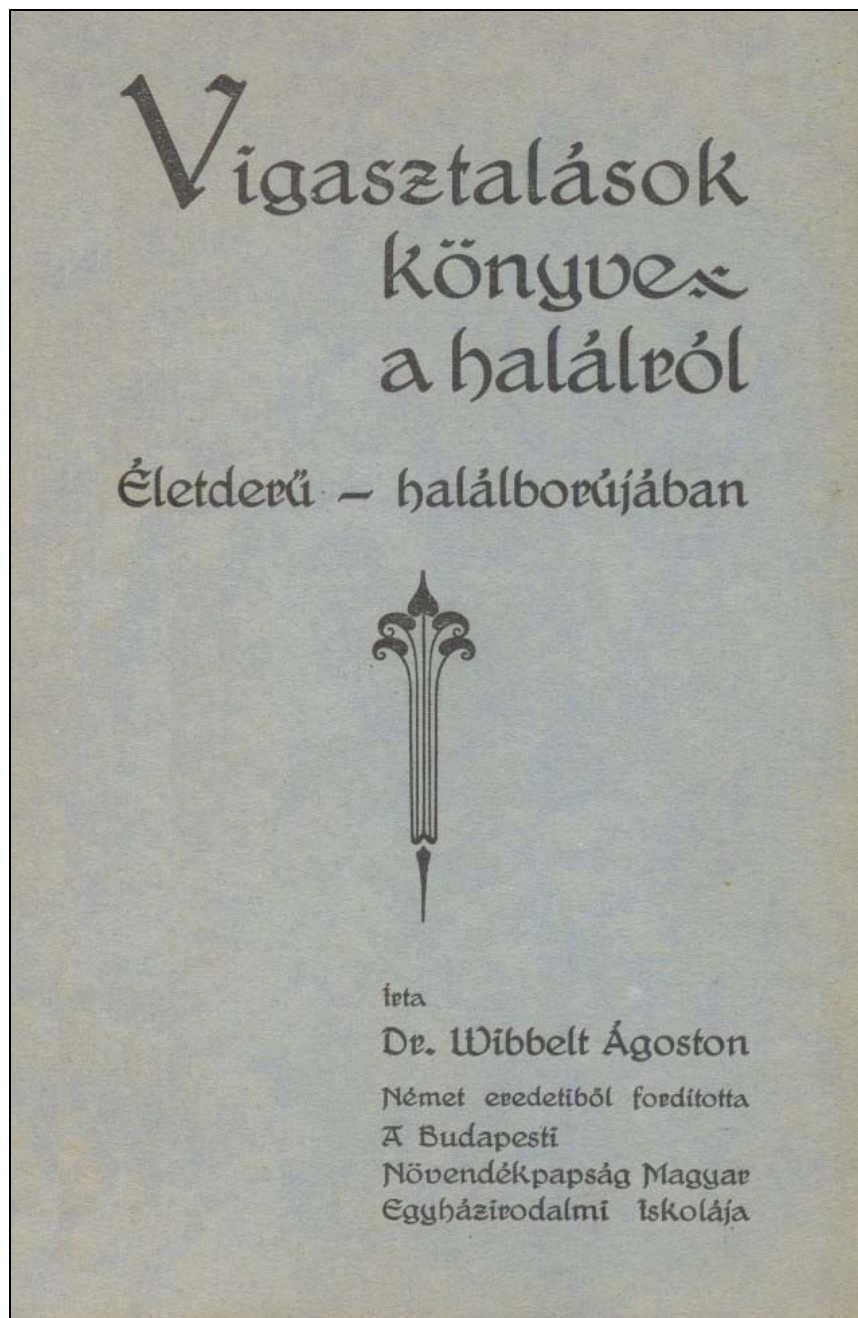

Wibbelt Ágoston Vigasztalások könyve a halálról

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Wibbelt Ágoston
Vigasztalások könyve a halálról
Életderű – halálborújában

Német eredetiből fordította
a Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája

Nihil obstat.
Dr. Ladislaus Babura
censor dioecesanus.

Nr. 5003.
Imprimatur.
Strigonii, die 27. Septembris 1917.
Ludovicus Rajner
episcopus, vicarius generalis.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1917-ben jelent meg az „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság kiadásában.

A nyomtatott könyv nem tartalmazza Grünwald Mátyás isenheimi oltárképeinek két részletét, melyek ebben az elektronikus változatban megtalálhatók (lásd 57. és 58. oldal).

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Ajánlás	5
A zöldelő Mainau szigeten.....	6
Köszöntés és fogadása	8
A halál köszöntése	8
A leghalkabb köszöntés	9
Októberi nap.....	10
Egy mélységes mondás	11
A nagy temető	12
Hol áll a te kereszted?	13
Hová?	14
Memento mori!	15
A két testvér	17
Carpe diem!.....	18
A kaszás	19
Szőlőlombos fejjel	20
Goethe és a halál	21
A halál alakjai	25
Mindenféle arcok	25
A demokrata.....	26
Az arisztokrata	27
A kisemberek	28
Letört virágok.....	29
Puha gyermekkacsóval.....	30
Rövid lépés.....	31
A kereszthordozó	32
Aki nem tud meghalni.....	33
A vad hegedűs.....	34
Szemtől-szembe	35
A véres babér	36
Az éneklő halál	37
Királyi bíborban.....	37
Szulamit	38
A halál rémei.....	40
A völgy őre	40
A halálfélelem.....	41
Az eltakart!.....	42
A válás	43
Morfium	44
A halál fullánkja.....	45
Peccator videbit.....	46
A zárt ajtók mögött	48
A néma szempár.....	49
És azután?	50
Csak egyszer	51

A vén halál	53
A letakart utálatosság	54
A halál szentsége.....	56
Havasi pír.....	56
Egy régi nagy mesternél.....	57
A megváltoztatott halál.....	59
Szent Ida koporsója.....	60
Húsvéti ajándék.....	61
Világosság a sötétségben	62
Az utolsó fegyverzet	62
Or San Michele-i szent György	64
Az anya búcsúszava	64
Esti áldozat.....	65
Vasas szent Péter ünnepe	66
Az élet.....	68
Ki lesz a győztes?.....	68
Az élet fája	69
Szent Pál himnusza	69
Legyen világosság!	71
Nyugalom és cselekvés	72
Zúgó vizek és hárfajáték	73
Az új föld	74
Örökkön-örökké.....	75

Ajánlás

Elesett hőseink emlékének
s gyászoló szereteteiknek

ajánlják

a Budapesti Növendékpapság
Magyar Egyházirodalmi Iskolájának
ez évi tagjai

A zöldellő Mainau szigeten

Isten e szép világának csodálatos gyöngye a Boden-tó Mainau szigete. Már messziről bólintgatnak Isten hozottat a kék habokra tekintő karcsú fasudarak. Ha a csendes partra lépsz és felfelé tartasz a zölden derengő erdőn át, gyönyörű virágkert tárul ki mosolyogva előtted: a virágágyakon szétszórva tündökölnék a szivárvány összes színei: szőlőlombok csalogatnak pajkos indáik pajzán árnyék-játékába, virágzó rózsapírban komoly ciprusok állnak álmodozva s amott méltóságos pálmák tekintenek ki büszkén, idegenül napos rejtekeikből. Elvarázsolva bolyongsz ide-oda és szinte ajkadra tolul a kérdés: nem ez a sziget a boldogság szigete, amelyről annyi mese regél, a boldogoknak a világtól elzárt kertje, az édes béke titkos otthona? Álmaidba halkan szól bele a falombok ősi éneke. A lehanyatló gallyak zöldjén kék tükör csillog és arany villámokat szór feléd: a tó az, amely lágy karokkal öleli át kincsét, a kedves Mainaut.

Ott sétáltunk egy csillogó, hosszú, szeptemberi délutánon nyugodt léptekkel, az erdőnek fényvel átszótt homályában, rétek emelkedő lankásain, csengő kertek izzó színpompájában; szemünk-lelkünk teleítta magát és csordultig telt meg szépséggel. S úgy történt, hogy egyideig egyedül maradtam a parton egy padon.

Fölöttem vén fák zúgtak, lábam alatt pedig örökifjú hullámok csacsogtak. A nap lenyugodott s a tó elvesztette ezüst csillámaid. Halvány-sápadt szürkesség borult a távol tájakra. S messze-messze, az esti levegő párafátyolában állott egy vitorla, amely mindig mélyebben merült a ködbe és a tóba, nesztelenül tűnve el a végtelen messzeségben. Szemem odatapadt a magányos vitorlához. Mögöttem a sziget, virágpompa, a nap rég kialudt világa; előttem az est, a végtelen tó, a tűnő, halványuló vitorla. Lelkem elszállt a vitorlával és alázatos hódolattal köszöntötte a legkomolyabbat Isten angyalai között: a halált.

Ismét és újra végignézett rajtam, majd félelmetesen, majd vigasztalón s lelkem megborzadt szárnyának suhogásától. Majd egész közelembe jött és mély tekintete az enyémben mélyedt. S ekkor egy csapásra felébredt bennem minden, ami régóta szunnyadt lelkemben s elem állt mint szilárd elhatározás, mint valami követelés, amellyel én már régóta játszottam, amely azonban most szívemre tétette kezemet: könyvet írok a halálról, de vigasztaló könyvet.

Annyian vándorolnak át az életen és mindannyian a halálba mennek. Mégis mily kevésnek van bátorsága, hogy szembenézzen a halállal. Ó, ti szegény fáradt lelkek, akik eltikkadtatok a porban, ti sebzett lelkek, akiket durva kézzel vert meg az élet, ti megkínzott lelkek, akik alig-alig éltek s meghalni nem tudtok, nektek ajándékozom elsősorban e könyvecskémet, hadd legyen egy-egy csepp balzsam sebetekre, bot kezetekbe, mert vigasztalást akar hozni számotokra. Az élet oly keveset adott nektek és mégis rettegtek a haláltól. Igaz, a halál félelmetes, a lefátyolozott rettenetesség, a sötétség, sötétebb az élet és a szenvedés minden homályánál. Ez igaz és nem is akarom kendőzni vagy felcicomázni, de minden borzasztóságában és félelmetességében van világosság és vigasztalás, csak mélyre van rejtve. Jer, keressük!

Ti pedig, akik erőtök tudatában s boldogságtok közepette kedvvel csüngtök az életen, akik örvendeztek, hogy új kiindulásokra feszíthetitek meg izmaitokat, ne vessétek el e könyvet. Nem akarja az életet ócsárolni és letagadni, hanem mindenek felett igazán értékelni; az életnek akarja odaítélni a győzelmi pálmát a halál felett. Vegyétek és olvassátok! Ez a halálról beszélő könyv örömet és bátorságot hirdet az élethez.

Még mindig csapkodták a hullámok a partot, nyugtalanul sugdosva örök-pajkos játékukban. A vitorla pedig tünedezett, lesüllyedt, szétfolyt a ködben, szétfoszlott a láthatár borús peremén.

Felálltam és továbbmentem.

És néma léptekkel jött velem valaki. Komoly, szent közelsége különös félelemmel és édes vigasztalással töltötte el lelkemet.

Köszöntés és fogadása

A halál köszöntése

Ha barátod köszönt, barátságosan mosolygasz feléje. Ha idegen üdvözöl, udvariasan megköszönöd figyelmességét. Még oly ember köszöntését sem hagyod viszonzás nélkül, aki nincsen jó benyomással reád. Van azonban valaki, aki nagyon gyakran üdvözöl, anélkül, hogy köszöntésre vagy viszontüdvözlésre találna: s ez a halál.

Végtelen sok munkája van a halálnak, keresztül-kasul jár széles e világon, ide-oda bolyong éjjel-nappal, mint a bolygó zsidó. A bolygó zsidóval még nem akadtál össze, a halállal azonban naponta találkozol; senki sem térhet ki útjából, mert ott jár minden úton. Köszönt – sokan félrefordítják tekintetüket, csak kevesen mernek szemébe nézni és édeskevés azoknak a száma, akik viszonzozzák üdvözlését. És valamikor mégis mindannyiunknak kézbe-kéz kell vele tartanunk és kiürítenünk vele a barátság poharát. Még az a jó, hogy meg nem nehezted őt, a nem köszöntött halál, kit félvállról sem méltatnak tekintetre. Ő nem bosszúálló, általában sokkal jobb, mint amilyen a híre.

Persze, mikor egészen közelünkbe lép, ha kellenél is, mindenki üdvözli őt. Benyit a házba, hogy a család köréből ragadjon el valakit s amerre csak elvonul, a ház minden tagja néma hódolattal hajlik meg előtte. Ha meghúzza harangjait, úgy hogy tompán konganak végig a felneszelő vidéken, ha ismét kinyitgat egy sötét, szűk lakást abban a néma városban, ahol mindenkinek lakást kell vennie, aki csak karjaiba hanyatlott, ki bocsáthatja el füle mellett ezt a hangos köszönést? Eltompult lélek az, amelyik egyetlen komoly gondolattal sem visszhangzik szavára. S ha nagy lendülettel emeli fel kaszáját, hogy egy suhintással ezreket hullató rendet vágjon az emberekből, – egy-egy járvány vagy nagy szerencsétlenség alkalmával – akkor országokon keresztül harsog köszöntése, hogy beléremeg minden szív. Ezek vadul harsogó köszöntések, amelyek mint a mennydörgés zúgnak el messze-messze és egész népeket döbbsentenek meg.

De köszöntése feléd is szól napról-napra. Ha egy állat pusztul el lábaid előtt, talán csak egy kis féreg, amelyet porba tapostál, íme, a halál köszönt. A sárga lomb, mely búcsúzóul leng a fán, tőle való üdvözlés. Végy kezvedbe újságot, bizonyára hoz üdvözlést a haláltól; ott vannak a szerencsétlenségekről szóló hírek s az élet hangos követelése között gyászkeretű jelentések merednek feléd. Menj a városba, ahol már lázasan lüktet az élet s íme, halotti menet jön veled szembe, vagy egy koporsókereskedést láthatsz. Fordulj a művészethez, költészethez, nézd: ők koszorút fonnak a halál számára. Minden virágkehelyből, amely haldokolva hervad, az ő üdvözlése sóhajtozik feléd; minden villámon, amely az égből cikázik, fakó mosolya szökik eléd; minden harangütésbe, mely az időt hirdeti, belereszket tompa hangja. Hova, hova akarsz menekülni köszöntése elől?

Sokszor nem vettedél ügyet szavára. Igaz, gyakran halkan jön, mint a szíromhullás, és szava, mint a lehelet; de elzajong mellette a nap vásári zaja s a lélek lázas sietségében s mohó kapkodásában mit sem vesz észre. Szem és fül könnyen eltompulnak az élet hajszájában. A lélek húrjai meglazulnak és csak akkor csendülnek meg, ha durva kéz markol beléjük. Beszélnek a halál csontos kezéről, de közbe-közbe oly selymes-puha az a kéz, mint a pókháló ezüstoffonala és finom, mint a rezgő holdsugár. Oly kedvesen és halkan tud köszönteni, mint amikor gyöngéd szellőcske rezdül a virágfejecskék között és alig-alig ingatja meg a legfinomabb kis kocványokat. Ezek az ő legszebb üdvözlései, ezekből csendül ki legmélyebb lényege: ami merő jóság. Ha ily üdvözlést hallasz, nem szorul össze borzalomtól a szíved,

hanem néma bánatban, fájó örömben olvad fel s honvágy kél szívedben, amely feleletet ad e nyájas üdvözlésre.

Tanuld meg, kedves lélek, meghallani ezeket a halk köszöntéseket. S akkor észre fogod venni, hogy a halál nem hóhér, nem zsarnok, amely ijesztő vasjogart hordoz. Akkor látni fogod, hogy Isten angyala – bár félelemmel van felővezve és kérlelhetetlenség a köntöse, de mégis Isten angyala. És ha háromszoros éj fátyolozza is el arcát, angyal-szemek ragyognak feléd a sötétben át.

A leghalkabb köszöntés

Az élet olyan, mint a hegyi vándor útja: hol emelkedik, hol alálejt. A hétköznap a völgyek fenekén kúszik tova és minden kilátás elzárul előtte. Kedvetlenül vonszolja magát tovább a poros úton, a nap égetően tüzel, a kövek sebző élesek és egyszerű munkászubonyban lép eléje a valóság, egészen közelébe tolakodva. Ritkábbak a derűs órák, amikor szabad a tekintet s dagad a kebel; ilyenkor feszül a vándor lépte és dalos az útja. De ritkák az eszményi magaslatok szent órái.

Magaslaton állsz és minden, ami törpe és por, mélyen lábad alatt húzódik. Csodálatra nyílnak szemeid: mily gyönyörű a világ, mily bámulatosan gazdag az élet; s lelked boldogságtól ittasan énekelni kezd. Szárnyai nőttek s mint a fényből támadt napszülött, elszakadva e földtől, sasként lebeg a messze mély égben.

Egész váratlanul lép eléd egy ily óra. Nem hívhatod, fel sem kutathatod, égi ajándék ez számodra, mely mint mennyei harmat hull a lelkedre. Ha meg kellene mondanod, hogy mi is örömed rugója, honnan fakad különös boldogságod, nem volnál képes; szavaid erőtlének volnának, és szárazon zörögnének, mint a haraszt, s mindaz, amit mondanál, kevés volna. Azért szívesebben hallgatsz.

S vajon, ott az élet csillogó magaslatain, a déli napsugár aranyesőjében meghallottad-e a halál halk üdvözlését, a leghalkabbat, amilyennek elsusogására csak képes? – Testvér, én segítségedre leszek füled hegyezésében!

A legtündöklőbb fényben egyszer csak valami fátyol ereszkedik le. Ujjongó lelked hirtelen elnémul és lebocsátja messzefeszített szárnyait. Mámorító boldogságodba csendes fájdalom szűrődik oly halkán és oly édesen, hogy alig tudod, fájdalom-e vagy boldogság? Honnan, miért? Nem tudod. Amikor örömed hullámai a legmagasabbra csapnak, hirtelen valami sötét hang csendül ki tüzes győzelmi dalukból, nem durva és nem zavaró, nem; lágy és meleg hang, de végtelenül sebző és fájó és ha kacagásod már rég elnémult, mert szíved annyira megtelt boldogsággal, hogy nem tudott nevetni, akkor könny lopózik szemedbe. Kimondhatatlan boldogságodban nevetni nem tudsz, de könnyezni igen. Min könnyezel? Magad sem tudod!

Gondolkozzál, nem esett-e meg már veled valami hasonló? Amikor egy gyönyörű napon, a vasárnap egy ihletett órájában kibontakozva láttad magad előtt a föld gazdag pompáját, vagy mikor lelked egy csodálatosan szép zene hullámain ringott, mely varázshangjaival szíved mélyébe kapott, úgy hogy soha nem sejtett érzelmek között ujjongtál az örömtől; vagy ha valami kellemesen érintett és elragadó, boldog biztonsággal foglalta le lelkedet, nem támadt-e a boldogság e túlradásából valami csendes fájdalom? Honnan, miért?

Lelked talán egész öntudatlanul és tisztult gondolatok nélkül meglátta azt a bélyeget, amelyet minden földi szépség és boldogság homlokán hord: a mulandóság, elégtelenség, a halálraszántság jegyét. A legnapsugarasabb boldogságot is a változás árnyéka felhőzi be s a legcsodálatosabb báj is a hervadás bánatát viseli magán. Így üdvözl bennünket a halál az élet kifejlődésében; ez az ő leghalkabb köszöntése, amely alig-alig talál megértésre.

De nem lesz ilyen értelmezés miatt megrovásban részünk? A szerencsétlen *Nietzsche*, aki oly szenvedélyesen igényelte az életet, az életet, amely oly borzasztóan eljátszott vele,

keserűen kelt ki a halál hirdetői ellen: „Mindenütt felhangzik azoknak a szava, kik a halálról prédikálnak: és a föld tele van olyanokkal, akik rászorulnak a halál hirdetésére.” Ez utóbbiakat a társadalom fölöslegének, a túlszámban levőknek nevezi, akiknek nincs semmiféle jogosultságuk az élethez; s azokat a halálhirdetőket sárga, fekete hírnököknek, ijesztőknek, elaszott lelkeknek, élő koporsóknak rajzolja. De hogyan is kívánkozhatik az ember azután, hogy a szépség pompájában és a boldogság csúcspontján meghallja a halál üdvözlését? Erre csak akkor képes az ember, ha az életről és a halálról a legnemesebb felfogással rendelkezik.

A halál e leghalkabb köszöntése egyúttal a legvilágosabb is; e köszöntésben csendül a szülőföld után érzett sóvárgás, valami édes honvágy s a legboldogítóbb ígéret. Ha a lélek napsugaras magaslatokon áll s szeme tágul, ha felnyílik minden örvénylő mélysége, akkor jut tudatára minden földi dolog elégtelenségének. Égbe törő magaslatokról világosság vetődik az alatt kúszó tájakra és e fény titkos vágyódást ébreszt föl benne. A halál, amely köszönti őt, üdvözlésével messze mutat: az életen túlra, túl önmagán és sohasem tüzelnek oly szikrázón angyalszemei az őt befátyolozó sötétben át, mint ennél a leghalkabb, legtisztább üdvözlésénél.

Igy lesz a halál hírnöke az élet szónokává; ily felfogás mellett a halál nem vég többé, hanem kezdet és emelkedés. De mily csalódás éri majd azt, aki nem akarja meghallani ezt az üdvözlést, aki körülbástyázza lelkét, hogy ne figyelhessen kifelé, aki lenyűgözi ennek az életnek a forgatagába, hullámozzék bár még oly hatalmas-magasan ez az ár. Mert el fog apadni ez az ár, mint a sivatag szomjas homokjára kiöntött tenger s az ily élet mindenfajta igénylésre végre is kérlelhetetlen nem-et fog kiáltani.

Én viszont üdvözöllek, te édes-halk üdvözlés, mely úgy csendül, mint távoli harangszó, mint szülőföldem harangjának szelíd hívogatása!

Októberi nap

Van-e valakinek oly haldoklása, mint neked, kékesen csillogó, arany-tűzű októberi nap?

Nem volt ilyen szép a világ sem a május menyasszony koszorújával, sem a nyár gazdag pompájával. Ki bánkódik, hogy a virágok majd mind lehervadtak? Hisz van pazar sok színed, te késői nap, amely egybehordod az év minden báját, minden mézét! Van elég színed, elmosódó, finom színek, amelyek mint a lehelet rezegnek mindenben és izzó, szikrázó színek, amelyek máglyaként lobognak az ég felé! A koldus szegény csipkebokor aranyba öltözött s úgy áll ott, mint valami nevető mese. Mi a te pompádhoz képest a piros rózsá? Csillogón gyöngyöző vérbe mártasz egész bükk-sudarakat, tüzes bort kínáló hegyoldalakat és ki tudja, hajnali vagy esti pír-e ez széttépve és bíborfoszlányokban a világra szórva. A távolban mint a pára, puha kékes fátyolok lebegnek és cserjék mögött még világos nappal is harmatgyöngyök csillognak. S mindenek fölött áll a nap, az a szelíd, jóságos, gazdag nap és lágy kezekkel simogatja a világ csodálatos, halálraszánt szépségét. Igen, ez haldokló pompa, mely fájdalomként rezdül át a természetben.

Ó, de mily haldoklás! Nincs itt küszködés, nincs halálfélelem, nem látszik semmi eltorzulás, minden csupa nyugalom és béke, mindenütt a szentély csendje. Halkan hulldogálnak a sárga levelek, hangtalanul válik el kocsányuk, levél levélre száll alá és mind sűrűbbre szűrődik a földre borított aranyos szemfedő. Ez a nyugaltság pihen köröskörül az egész természetben: mosolygó ajakkal, ragyogó homlokkal búcsúzik az élettől.

De vajon nem tette-e meg hűségesen a magáét? Nem hozott-e annyi gyümölcsöt, amennyit csak tudott szökellő életkedvvel rügyezve, áthatva az első tavaszi naptól az egész nyáron át? Mily gazdag volt élete! Hogyan virágozott és hogyan érett meg napsugárban és esőben, villámlás közben, mennydörgés alatt s mindenét odaadta! Már szinte ellankad az adakozásban, a túláradozó jóságban, szeretetének elhintésében. Nyugalomra vágyik, hisz meg is érdemelte. A vetés már a csűrökben, a munka be van fejezve és ha még egyszer szívárványos

koszorúval díszíti homlokát Isten e kedves világa: ez már búcsúzásra szól – utolsó üdvözlét az életnek.

A nap nyugovóra tér. Mind sűrűbbre szövődnek és halványodnak a távol violás fátylai, fehér felhők szállanak le a rétek fölé, elhalványul és kialszik minden fény. Lassan-lassan lecsukja az októberi nap kékesen derengő, arany-tüzes szemeit, szétfoszlik lassanként mosolya és eltűnik mély, komoly pihenésben.

Ó csak ilyen volna a halálunk! Ha valaki így tudna távozni a jóságában megérett lélek szépségével, a mély isteni béke nyugodtságában! Ha elmúlása Teremtőjének való küszködés nélküli önátadás volna egy munkában és drága gyümölcsben gazdag élet estéjén. Ó, kinek lesz ily halála?...

Nemde melegedik a szíved? Pedig lám, a halál egy képét szemlélted! Ily szép a halál, ha olyan, amilyen lehet s amilyennek lennie kell! Talán azt gondold, hogy ilyenre nem vagy képes? Mindez hatalmadban van:

Egy mélységes mondás

Vedere Napoli e poi morire!
Lásd Nápolyt s akkor meghalhatsz!

Az olasz büszke arra a gazdag bájra, amelyet a Teremtő országára, különösen a nápolyi öbölre hintett. Örömujjongással szól hozzád: jöjj, lásd Nápolyt és azután halj meg.

Ismerős mondás és aki felületesen tekinti, lehet, hogy pusztán csak délvidéki túlzást vagy valamely szeretetreméltó kérkedést lát benne. De semmi több nem rejlenek e szavakban? Tulajdonképpen mit is akarnak mondani?

Lásd Nápolyt és azután halj meg, mert többé semmit sem találsz, aminek megtekintése megérdemelné a fáradságot. Ha Nápolyt láttad, mindent láttál, amit pompában csak nyújthat a világ. Ez volna az egész értelem? Nem volna sok!

Talán azt akarja mondani e szólás: – Lásd Nápolyt és azután halj meg – halj meg, az ilyen csodálatos fönség láttára fakadt túláradó boldogságban, mert szívedet agyonnyomja ez a pompa? Vagy talán ezt: Halj bele a paradicsom után való vágyba és sóvárgásba, amely, ha egyszer megláttad, többé nem szakad le szívedről!

Nekem úgy tetszik, hogy több rejlik e mondásban; igaz, nem első tekintetre és nem is mindenki számára, hanem elrejtőzve mint mélyebb értelem a felületen alatt. Általában érdekesen vagyunk azokkal a mondásokkal, melyeket a nép talál ki, vagy helyesebben talál, mert a népbölcsesség öntudatlan mélységekből merít. Azért ezeknek a közmondásoknak, amelyeknek legtöbbször oly könnyen érthető a csengésük, gyakran oly tartalmuk van, amelyet fáradtságosan kell kinyomoznunk és kiragadnunk, amely azonban azután színarany. S ebben a Nápolyról szóló mondásban is, amely némelyek előtt nagyon közönségesnek hangzik, mély gondolat vagy inkább mély tapasztalás rejtőzik. Olyan tapasztalás, amely csupa fény, mely csordultig tele van titkos boldogsággal, mely a lelket oly édes bizalomra hangolja, amilyent az ész minden bizonyítékával sem ad meg. E bizalom ama természetfölötti mellett, melyet a hit nyújt, a legmelegebb és a legközvetlenebb. De meg lehet-e ezt értetni valakivel, aki maga nem tapasztalta? Minden tapasztalat személyes átélést kíván, különben csak holt tudás marad. Talán neked is volt már részed ilyen tapasztalásban, csak nem volt elég tudatos és látásod nem elég tiszta s szavam felkelletti talán, ami lelkedben szunnyad.

Ha valami nagy, fölötte nagy boldogság tölti el lelkedet s bevilágítja egész mélyét, oly váratlanul ajkadra tolul e szó: Most oly szívesen meghalnék! Nem mint valami szóvirág, nem önkéntelenül és szinte erőszakkal tör föl benned; azért mondod, mert így érzed és igazat mondasz. Mit akar e kívánság? Boldogságodnak akar véget vetni, vagy le akar mondani róla? Nem, ellenkezőleg: örökkétartóvá akarja tenni. A lélek le akarja foglalni és élni akar e

boldogságban, amely áthatja őt és halni szeretne, mert annyira duzzadónak, acélosnak és az élet megküzdésére annyira erősnek érzi magát, hogy biztos az élet folytatódásáról és halhatatlanságáról.

Mély a fájdalom –
Az öröm – mélyebb a szívek keserveinél:
Mert szól a fájdalom: elenyészek!
De minden öröm öröklétet kíván –
Kíván mély, mély örök létet.

Így énekel *Nietzsche* „ittasult dala” és ez az, amire a lélek vágyik, amikor így szól: Most oly szívesen meghalnék. Mert mi is ekkor a halál? Oda túlra nyíló kapu, odaát szökő híd; a lélek ugyan halálról beszél, de nem látja többé, mert életnek véli. „Most oly szívesen meghalnék”, hogy kikerüljem a változást, az átalakulást, a mulandóságot, a halált. Szeretném a halált, hogy ebből az életből, amely tulajdonképpen haldoklás, elmeneküljek oda, abba, amely az igazi, erőteljes élet, hiszen ott születtem, oda tartozom, lelkem legmélyebb lényegével oda van horgonyozva. Halni szeretnék boldogságomért, amely különben ismét elillan tőlem úgy, hogy nem tudom magamnak valóságosan és örökre lefoglalni. Mindez kísérő hangként csendül meg abban a különös kívánságban. Mily bizalom, mily fölemelő meggyőződés rejlik e mondásban, mely a lélek legmélyéből tör elő, ebben a belső tapasztalatban, amelynek a nép legegyszerűbb fia is részese lehet. Itt az élet, az a tökéletes, boldog, túlcsonduló élet üdvözli a halált, nem keserű lemondással, mint megsemmisítőjét, hanem örvendező bizonyossággal, mint tökélesítőjét, – íme egy bizonyíték, amelyet az „anima naturaliter christiana”, a természeténél fogva az isteni igazságra hangolt lélek nyújt a halhatatlanság mellett.

S csakugyan mindez benne van a mondásban, amellyel az olasz Nápolyt dicséri? A dolog nem azon fordul meg, vajon valaki, aki e mondást alkalmazza, illet vagy hasonlót gondol rajta; a mondás itt van és ha akarjuk, ezt az értelmet találhatjuk benne. S akkor kitetszik, mily mély a nép bölcsessége:

„gondolata mélyebben szánt, mint a nap”,

hogy ismét Nietzschevel szóljunk. De még ez sem dönt, úgy tarthatod, amint akarod.

A dolog sarkpontja azon belső tapasztalati tény, amely oly csodálatos világot vet a halál homályába. Ha találkoztál már vele, örömmel hagyod helyben szavaimat, ha nem – süket füleknek prédikálok.

A nagy temető

Nem akarod üdvözölni a halált? S látod, mégis az ő országában vándorolsz: temető van mindenütt, ahol állsz, s ahol jársz.

Megható látomást rajzol *Spitteler Károly* balladás könyvében. Látja a lángok martalékává lett földet. A részvét angyalai szállnak le az égből és szenteltvizet öntenek a földre, hogy áldása által új életre támasszák. De íme, a szentelt vízcepppek nyugtalanul peregnék idestova a hamusivatagon és hasztalan keresnek egyetlen terecskét, ahol megtapadhatnának, átok taszítja vissza őket mindenünnen: mert nincs a földön egyetlen kis helyecske, amelyet valami bűn ne szennyezett volna be. Épp így nincs egyetlen hely sem, ahová bele ne mélyedne a halál lábnyoma, ahol valami élet ki ne múlt volna. Sírok mindenütt. Temető az egész föld.

Sírok pihennek mindenütt. Nemcsak ott, ahol sírkeresztek és sírkövek jelzik: itt szorosan tömörülnek egymás mellett. Sőt nemcsak egymás mellett állnak, hanem ha sírhely már régóta

használatban van, egyik a másik fölé borul vagy egymásba mélyednek. Sírok fekszenek régi templomok kőcsockái alatt, melyeken lábad könnyedén tovalejt. Sírok kint, ahol sem fal, sem kerítés nem zárja azokat körül. Láttad a csatamezőket, ahol a gyilkos világháború tombolt? Mily sok fiatal, virágában letört élet fekszik ott a zöld vetések alatt; a pacsirta dalolva száll fel sírhantokba rakott fészkekből. S mily sok csatamezőről van tudomásunk a világon! Hány van, amelynek minden nyoma eltűnt az évezredek folyamán! Van-e hely, ahol népek ne küzdöttek volna egymással, amióta ember jár a földön, népek, amelyeknek neve az ismeretlenség homályába vész? Az ősök is elhaltak és eltemették halottaikat; sokszor találunk magányos pusztaságokon ősrégi sírhelyeket, ahol fejedelmek pihennek; de hol pihen a homályos múlt annyi népe, akiknek se számuk, se nevük? Talán virágzó kertek alatt, talán a nagyváros zajos útsorai alatt, s ki tudja, vajon nem perdülnek-e táncra ma ott, ahol egykor sírdombot hantoltak. Szétmállott csontok pora lebeg a levegőben. Ó, ha mindenütt, ahol egy-egy embert eltemettek, kereszt állna, temető volna az egész világ.

És most számláld ezekhez a többi élőlényeket, amelyek szintén lefizetik a vámot a halálnak, attól az időtől fogva, amikor még mesébe illő teremtmények népesítették be a földet egészen napjainkig. Nekik is meg kellett valahol találniuk a helyet, ahol fölbomlásnak indultak. És azután mondd: hiszed-e, hogy van egyetlen hely is, ahol sír nem volna? Sírok fekszenek a sivatag homokjában, sírok a tengerek mélyén, sírok a hegyszakadékokban, sírok, ahol magányos csend honol, sírok, ahol az élet árja zúg – mindenütt – a világ óriási temető.

De talán arravaló ez a gondolat, hogy elvegye minden kedvedet ettől a földtől és élettől? Hogy megakassza lábadat, mert mindenütt sírokat tapos, vagy megbénítsa kedélyedet, hisz temetőben nem lakhatol, nem ültethetsz, nem arathatsz? Ó, nem! Nézd, tenszemeiddel látod, hogy örökké új élet virul mindenütt: sírok közt és sírok fölött.

Add meg az életnek, ami megilleti. De ne engedd, hogy elfogódott legyen tekinteted, nézz bátran keresztül azon a tarka szemfedőn, melyet az élet sző! A halál is követeli a maga jogait. Ha állandóan országában jársz-kelsz, nem mehetsz el előtte köszöntés nélkül, hisz királyod, aki koronát visel. Ha a sírok elrejtve megvonulnak is a földben, ha az élet kacagva ül is fölöttük, a halál azért mindig uralkodik és még sok idő kell ahhoz, hogy letegye jogarát. S csak egy van, akinek kezébe teszi. Emberi hatalom nem ragadja ki kezéből; csak egy erősebb nála.

Van egy valaki, aki erősebb a halálnál. Azért ne zárd le e sírok előtt féltő borzalommal szemeidet és ne üzd el magadtól a gondolatot, hogy temetőben lakol. Eljön egyszer az idő, amikor e világ megszűnik nagy temető lenni, hogy nagy életkertté váljék.

Hol áll a te kereszted?

Sok vidéken megvan az a szokás, hogy azon a helyen, ahol valaki hirtelen meghalt, keresztet állítanak. Ily emlékkeresztek állnak meredek hegylejtőkön, ahol valaki szerencsétlenül lezuhant s összetört tagokkal halálát lelte, vagy utakon, ahol egy-egy parasztembernek megbokrosodott a lova, úgy hogy halálra hurcolta, vagy zöldellő erdő mélyén, ahol az erdőőr orvvadászok alattomos támadásának lett áldozata. Az ily kereszt komoly figyelmeztetés mindazok számára, akik még egészségben járják éltük útját.

Ily keresztet lehetne állítani mindenütt, ahol valaki meghalt, ha nem is hirtelen szerencsétlenség döntötte sírba. A halál oly komoly és mindenképp föltűnő fontos dolog, hogy minden hely, ahol valaki kilehelte életét, elveszti köznapiasságát és bizonyos szent jelleget ölt. Persze nagyon sok keresztnek kellene állnia s régi házakban már hely sem maradna újabbak számára.

Valahol van egy hely a földön, amely a te halálod helyéül van kijelölve s itt valamikor elkerülhetetlen-biztosan meg fogsz halni. Isten szeme már rajt nyugszik e helyen, Ő már fel tudná állítani keresztet. S ha felállította volna már és az a kereszt már kitárná feléd két

kőkarját, hol lehetne ez a hely? Jöjj, keressük! Ha nem is találunk reá, keresésünknek is van értelme és haszna!

Van-e valaki, aki elsősorban ne házára, hálósobájára, ágyára gondolna, hiszen legtöbb ember otthon hal meg hosszabb vagy rövidebb betegségben, amely az ágyhoz láncolja őket. Még közelebb fekvő a gondolat, ha valakinek állandó lakása van, s nincs kilátás, hogy egyhamar változtatja. Ha így áll a dolog, nagy a valószínűség amellett, hogy egykor, ha az óra elérkezik, ebben a körben, ezen a fekvőhelyen kell az utolsó pillanatot bevárnia. Tegyük fel, hogy így lesz, milyen körülmények között jön el az az óra? Elhagyatottan fogsz-e feküdni, vagy körülvesznek tieid? Bemosolyog-e a nap az ablakon, vagy kormos éjszaka borul rád? Mindennel készen állsz-e majd a hazamenetelre, vagy váratlanul lep majd meg a halál? De hagyjuk ezeket a kérdéseket, hiszen csak a helyet akartuk látni. Tehát itt, ágyad fejénél a falhoz támasztva kellene állnia keresztednek. Ha csakugyan itt állna egy egyszerű fehér kereszt, rajt neved s alatta az év és nap, tudnál-e nyugodtan aludni miatta? Bizony jó volna, ha tudnál, bár ez nem csekély kíváncsi.

De talán e helynek üresen kell maradnia, kereszted máshol áll. Kertedben kedvesen vonul meg egy csendes lugas, ahol oly szívesen üldögélsz, hogy kipihend magadat és szíved örvendezve merül el az élet játékának szemléletében, amely ott nyüzszög körülötted. Mennyire megrémülnél, ha egyszer csak kedves lugasod zölden derengő homályából csillogna feléd fehér kereszted! Tehát itt, ahol oly gyakran pihentél, kell majd egyszer megtalálnod örök nyugalmaidat. Talán abban a csendes órában, amikor a nap lehanyatlik az erdő mögé, és a faluból átcsendül az ünnepi harangszó?

Egy kissé fáradtan, de a hűen végzett kötelesség fölemelő tudatában térsz be estefelé egy kis italra a törzsasztal mellé. Ott találsz derék szomszédaidat, ott a bíró urat, akivel még néhány szót szeretnél váltani; egy tisztességes polgár már csak megengedhet annyit magának, hogy egyszer más véleményen legyen, mint ökelme, a város tiszteletreméltó feje. Az ital is jól fog esni, széked is szabad: sohasem bérelted ki, de azért senki sem foglalja el állandó helyedet. De jaj! A kereszt ott áll széked mögött. Mikor fogod az utolsó poharat üríteni, melyet a halál tölt majd neked?

Hogy hullámszik az élet a város utcáin! Belefárad az ember, míg áttöri magát a tömegen. Örökös lőtás-futás, kocsidübörgés, lódobogás; e zajba belesikolt a villamos éles csengője, majd egy automobil siklik át a tömegen, – csodálkoznunk kell, hogy ez az összebogozott kavarodás mindig újra kibontakozik. És ott az élet hullámtorlódása közepén emelkedik kereszted, – ott kap majd el és zúz szét a vad hajsza egyik gyilkos kereke.

Hol van hely, amelyen nem állhatna kereszted?

Talán ott áll valahol láthatatlanul azokon a ragyogó síneken, amelyek siklóként nyújtózkodnak a napfényben, talán valamely víz csendes partján, talán egy szellős bérc csúcsán, ahonnan messze száll le a vándor üdvözlője, talán valami szűk homályos szögletben, talán ott ajtód tövében vagy távol a messzeségben. Lehetséges, hogy a pusztasivatag homokján van felütve kereszted, amelyet lábad még sohasem taposott.

De bárhol áll, ne aggódjál a helye miatt: az egész világ az Istené. Viszont azonban ne is járd oly gondolatszegényen idestova. De mindenekelőtt sohase sérts meg és sohase mocskolj be Istennek szentelt helyet, hogy kereszted ne álljon valaha szeméten vagy odú sötétjében.

Hová?

Ha két barát találkozik, gyakori kérdésük: Hová? Ha e könyvet kezdedbe veszed, velem találkozol, jóbarátodként üdvözöllek és megkérdem: Hová? Nem a magam érdekében kérdezem, én tudom, hogy hova mész, hisz én is ugyanazon cél felé tartok, csak azt nem tudom, melyikünk van közelebb hozzá, de egy biztos: mind a ketten a temetőbe tartunk, vagy ha ott nem találunk helyet, mert valami szokatlan vég vár reánk, akkor is egész bizonyos,

hogy a halálba megyünk. Egész életutunk összes csapásaival és kanyarulataival bizonytalan lehet, de egy biztos: hogy a halálba torkollik és hasonlóképpen biztos az is, hogy minden órával közelebb jutunk kapujához.

Mily különös ez a mi utazásunk! Kanyarodhatunk, fordulhatunk jobbra-balra, előre-hátra, ezt a célt el nem kerülhetjük. Nincs oldalösvény, amely elkanyarodik a haláltól, nincs tilos út sem, mely rejtekbe vezet, de még kerülő sincs: minden út zsinóregyenesen a halálba vezet. És meg sem állhatunk utunkban. Ha megmásíthatatlanul fel is teszed magadban, hogy egy tapodtat sem teszel tovább, hiába: az idő kérlelhetetlenül kiméri lépteidet és egyetlen-egyet sem enged el neked. Egy pillanatot sem enged életed pályáján való megállásra. Feltartóztathatatlanul halad előre, kíméletlenül fut, rohan s a hold előbb hagyja abba futását, minthogy a te lábad megpihenhetne a halál felé való útjában.

– Mily messze még a hely, hosszú még az út? – erre a kérdésedre nem nyersz feleletet. Fürkéssz, amerre akarsz, mereszd, amennyire tudod szemeidet, utad végét nem látod, még ha lábad előtt fekszik is. Mily különös is ez a mi utazásunk!

Az is oly furcsa, hogy az emberek, bár mind ezen a vándorúton haladnak, oly keveset gondolnak a végére. Csak arra néznek, ami lábuk tövében fekszik, amit a legközelebbi lépés hoz; és ez jól van így, hisz Goethe is azt tanítja:

Mi a kötelességed? A nap követelménye!

De vajon nem teszel-e könnyebben és tökéletesebben eleget a nap követelményének, ha az út végére is vetsz tekintetet?

Az is különös dolog, hogy csaknem minden ember, ha mégis egyszer gondol a halálra, a lehető legtávolabb esőnek képzelem. Pedig senkinek sincs rá alapja. Az ifjúsága virágát élőnek épp úgy nincs, mint annak, akinek viruló egészsége és herculesi ereje van. „Fiatalkor hamar meghalhatnak, öregeknek hamar *kell* meghalniuk”, mondja a közmondás. De szomorú, hogy semmiképp sem akar kivészni-kihalni az az ősi balgaság, amely azt kiáltja: „Csak egyél, igyál lelkem s jól mulatozzál!” Nem hallja a feleletet: „Te esztelen! Még az éjszaka számon kérlek téled lelkedet!” Vannak dolgok, amiket semmiáron sem akarunk megszívlelni!

Pedig mily üdvösek volnának ránk nézve!

Hallgassuk meg a kedves *Raabe* mester szép figyelmeztetését, amely kiegészíti Goethe szavát a nap követelményéről: „Nézz az utadra, de vigyázz a csillagokra.” Mély életbölcseesség rejlik e mondásban. Nézz magad elé és magad fölé – számolj a valósággal és őrizd meg hűségesen eszményidet. Ragadd meg vasmarokkal az élet gyepplőjét, de ne tévedsz el szemed elől az örökkévalóságot. Ez a mondás a halálra és a halálontúlra mutat, hisz a halálnak az a hivatása, hogy kibontsa lelkünk szárnyait:

„hadd szálljon a csillagok honába.”

Memento mori!

„Emlékezzél meg ember, hogy por vagy és porrá leszel!”

Amikor kezdetét veszi a nagybőjt komoly, bűnbánatra hívó ideje, az Egyház az oltár lépcsőjéhez szólítja gyermekeit, szentelt hamuval jelöli meg homlokodat és elmondja a megrázó szavakat, amelyeket a bűnbeesett Ádámnak mondott az Úr. És a hamu, a halál jelképe alatt meghajlik minden fő. Szónok sohasem fog hirdetni, költő énekelni és szobrász kőbe lehelni oly Memento mori-t, amely egyszerűségében is oly fenséges és felemelő lenne, mint ez a jelkép. Az Egyház mélységekből bányássza kincseit, királyi minden mozdulata, isteni a költészete. A mi elpuhult világunknak, amely oly szívósan kapaszkodik az életbe és mégis oly sorvadt legbelsőbb életföltételeiben, nem ízlik az ilyen figyelmeztetés. A mi világunk tiltakozik a Memento mori ellen. Neki nem kell ily egészségtelen és esztelen figyelmeztetés, amely csak erejét sorvasztja, életét bénítja, mint amolyan középkori barát-ijesztés: a nemes *Stolz Albánt* is korholás éri, hogy a halotti gyertya világánál nézi az életet.

Talán még az Üdvözítőt is gyaláznai akarják, hogy oly sok, hatalmas Memento mori-t mondott. A merész *Nietzsche* erre is kapható. Neheztel, hogy Jézus csak a könnyet és búskomorságot ismerte s azt hiszi, hogy az Úr nagyon korán halt el, különben megtanulta volna szeretni ezt a földet. Örjögésében annyira megy, hogy így szól: „Ő maga vontatna vissza tanát, ha elérte volna az én életkoromat.” Majd álnok leereszkedéssel hozzáfűzi: „Volt annyi nemesség benne, hogy visszavonja.” Íme, Nietzsche az erőteljes élet rajongója, a szenvedés és a halál gyűlölője, de volt-e valaki nála bénultabb és nyomorultabb testi-lelki tekintetben? S ily beteges a tana is. Krisztus szavaiból ellenben örök életforrás tör elő, s ha a halálról szól, béke és öröm virága fakad a keserű gyökéren.

Csakugyan egészségtelen, életet sorvasztó volna a halálra való gondolás? Az Alpeselek megmászására nem mindenki képes. Gyöngye térd megroppan a mászásnál, ernyedte idegek nem állják a mélybe való tekintetet, gyenge tüdő felmondja a szolgálatot a magas levegőben, az erősek ellenben erőt és üdéséget merítenek a magasban. Aki a halál gondolatát nem képes elviselni, az gyenge és bágyadt az élet megküzdéséhez; egészséges lélek számára üdvösség fakad e gondolatból. Természetesen nem ugyanaz a mérték áll mindenkire. Neked nem kell a nagy vezetők példájára halálfejet tenned magad elé, hogy a rá való tekintet emlékeztessen naponként a halálra, koporsódat sem kell, mint mások tették, magaddal hurcolnod, azt sem kívánja tőled senki, hogy napról-napra áss egyet-egyet sírgödrödön! Túlzás és egyoldalúság volna a köznapiságon túlemelkedő lelkek mértékét magunkra alkalmazni. Ez a túlfeszítés megbontaná lelkünk egyensúlyát. Azért kíméljük az olyan gyermekeket, akiknek élénk képzelőerejük és könnyen hevülő természetük van a halál sötét birodalmáról való túlerős és megrázó benyomásoktól. Ideig-óráig tartó rázkódtatás üdvös lehet az emberre, ha azonban megzavarja lelkét, kárára válik.

Egyébként általában történik gondoskodás arról, hogy a halál figyelmeztetései ne hatoljanak nagyon mélyre és ne terheljék soká a lelket. A csillagászok azt mondják, hogy a világűr egész felhőkkel van tele, amelyek kozmikus porból, elpusztult és keletkező világok romjaiból és törmelékeiből állanak, amelyekkel pályája útján földünk is gyakran találkozik. Ez az összeütközés észrevehetővé válik a hullócsillagok feltűnésekor. Vannak éjszakák, amikor szabadszemmel egész hullócsillagrajokat láthatunk; a csillagászok azonban az éj minden órájában, az ég minden táján tömérdek hullócsillagot figyelnek meg, amelyek csak csillagászati eszközökkel vehetők észre. És ami éjjel történik, ugyanaz megy nappal is végbe. Tehát egész kő- és vaszapor hull a földünkre; hogy van az, hogy mégsem zúzódot darabokra és hogy mi is még mindig élünk rajta? Ezt a légkörünknek köszönhetjük, amely mint valami védőháló vesz körül bennünket. A legtöbb hullócsillag óriási gyorsaságánál és ütközőerejénél fogva a levegővel való súrlódás következtében nemcsak izzóvá tüzesedik, hanem teljesen gázzá válik. Csak a nehéz hullócsillagok esnek egész földünk talajára. Amilyen a hullócsillagok hatása a földre, épp olyan hatást gyakorolnak a halál intelmei és benyomásai a lélekre. Az élet tele van velük, mindennap újakat vet felszínre és ha nem volna számunkra is valami védőburok, kedélyünk egészen összeroncsolódnék. Ez a védőburok a hétköznapiság, a folytonosan követelődző élet; oly légkör, amely közvetlenül és sűrűn burkol be bennünket s minden távolról ható benyomást enyhít és eloszlat. Csak itt-ott fúródik mélyebbre és vet horgonyt a lélekben egy-egy Memento mori; de azért ne aggódjál: nem sokasodnak meg egykönnyen s nem igen lesznek ártalmadra.

Ha az a Memento mori szól hozzád, amelyben testet öltve jelent meg az Isten jósága és emberszeretete, légy meggyőződve, hogy a világosság s az élet szózata ez és ne utasítsd el magadtól! S vajon nem int-e saját józan belátásod, hogy nincs nagyobb balgaság a világon a struccpolitikánál? Mit használ, ha fejedet a homokba rejtet, hogy valamiképp meg ne lásd azt, ami minden törekvés és akadály ellenére úgy is bekövetkezik.

A két testvér

A régi görögök igazi életművészek, a boldogságnak és napsugárnak dédelgetett gyermekei voltak. Virágos rétjeikre mosolyogva tekintett le az ég s szívélyesen köszöntött feléjük a kék-mosolyú tenger, mindig készen arra, hogy hajóikat hullámaira vegye. Könnyed táncban perdült le életük. Kolonosban az olajfa virágzott, a Himettos méztől csepegett, a szőlő mindent befönt nemes indáival s a Castalia forrás örökifjú borostyánnak sátra alatt zengte ezüstcsengésű dalát. Költészet és művészet más országokban is virágzottak, de náluk otthon volt Apollo. A Parnassus magaslatáról állandóan pengett aranylantja és a Pentelikon márványából halhatatlan szépségű alakok bontakoztak ki. Fénnyel, vidámsággal telt ünnepként folyt le életük. Hajukban ibolyafüzérrel haladtak át szép, arányos léptekkel a mosolygó napon, megittasodva nem bortól, hanem örömtől s ha szólt a haza, frissen kaptak fegyverük után és táncolva mentek a csatába. Beszédük úgy folyt, mint az isteni szó, és mindenben, amit csak végeztek, valami könnyed ritmus csendült. De a halál a napsugártól bemosolygott Görögországban is szedte áldozatait.

A görögök szemében kellemetlen vendég volt a halál.

Mit tettek tehát?

Ócsárolni nem ócsárolták. Elúzni pedig úgy sem tudták. Hát a rút alakjára szép köntöst vetettek és félnéken üdvözölték őt halk dalokkal, vidáman, ha elfordult tőlük. Van a halálnak egy édestestvére: az álom, ezt állították oldalára és szörnyalakjának testvéreinek tetszetős vonásait kölcsönözték. Két ifjú, szép fejüket édes fájdalom horgasztja le, nyugalom ömlik el ifjú tagjaikon: így állt előttük a két testvér, az álom és a halál; különbség sem volna közöttük, ha az egyik hanyatló kezében nem konyulna le egy szál mákvirág a szendergés jeléül, a másikéban pedig lefelé fordított fáklya: a kialudt élet jelképe. A fáklya kialudt – ennél többet nem akartak látni a görögök a halál komoly vonásaiból; rettenetes kaszáját, száraz csontvázalakját nem tudták nézni.

Szemükben mélyebb álom volt a halál. A halál csakugyan alvás, de több az alvásnál, komolyabb, félelmetesebb s ezt jól sejtették maguk a görögök is. Mily aggódó sóhaj tör elő közbe-közbe legvidámabb dalaikból! Már az agg *Homeros*, aki vak szemével is oly élesen lát át a világon s az életen s oly örömmel forgolódik a férfit ölő csaták minden borzalmában, borzad a haláltól. A holt hős, *Achilles*, amint fölszáll az Alvilágból, bánatosan szól régi bajtársaihoz:

Most ne dicsérj, gyászolva halálom, hősi Odysseus,
Mert, igazán, szívesben uralkodnám a szegényen,
Élete bár inség s napibérért túrja a földet, –
Mint a megölt, meggyilkolt holtak ezernyi csoportján.

A lesbosi *Erinna* örömtől hangos dalaiból csak néhány sor maradt ránk. Ezek között van két sorocska, amely mint valami könnyes, mély sóhaj sír évezredekén át:

Számtalan ösvény visz az alvilágba
S az egyikén te jársz – ne légy hát kételkedő!

Még a bor vidám dalosa, *Anakreon* is, borzadva érezte a halál árnyékának reáborultát:

Ismét csak így kesergek:
Mily szörnyű a halál!
Mily rettentő a Hades
S az út irtóztató;

Egyszer ki raja lépett,
Az nem jó vissza már!

Az édes álom testvére így lebbentette fel ismét és ismét álarcát és gúnyosan vigyorgott a csalóka látszaton át.

Az a csalóka, szép látszat! Mit is érdekel az bennünket? Ha a halál már betoppant, az a csalóka látszat nem tette a görögöknek könnyebbé az elmúlást S akiben van egy szikra szeretet az igazság iránt, az nem akar csalódásba burkolózni, ha még oly szívárványos szépre is van festve. A halál és az álom testvérek, de nagyon mostoha testvérek. A halál nem vesz bennünket oly lágyan ringatva karjaiba, mint az álom. És ha az alvás már az életben is oly gonosz álmokkal kínoz,

Ugyan mily álmot hozhat már az alvás,
Mikor leráztuk földi vágyainkat?

Ezen a kínzó gondolaton tépelődik Shakespeare dán hercege. És akkor

... halál utáni félelem
Titokzatos világ, mely felől
Vándor nem tér haza.

Ha a halál csak álom, akkor igaza van Hamletnek: akkor az

„célunk, melyért forrón kell epednünk.”

Szöges ellentmondásba keveredik az, aki a halált úgy akarja nézni, mint az álom tejtestvérét és mégis minden szenvedélyével görcsösen kapaszkodik az élethez. Még a napsugaras Görögország fiai közül is mily nagy számban kellett volna lenni olyanoknak, akik örömmel nyúltak volna ez után az álom után, ha igazán komolyan hittek volna a két testvérben.

Carpe diem!

Augustus aranykorában élt Rómában egy költő. Nem írt nagy hőskölteményeket, ő maga sem volt hős, hanem *Falstaff* lovaggal az óvatosságot tartotta a legjózanabb bátorságnak. Ha illő alkalommal a régi római erényeket magasztalta, éneke fázó ünnepélyességgel csengett; sokkal jobban sikerültek borról és szerelemről csacsogó könnyed dalai, igaz, hogy a tüzes falernumi gazdagabban folyt költeményeiben, mint serlegében, mert igen gyenge lábón állt a szervezete. Azért sokkal kedvesebb volt neki kis birtoka, mint a nagyváros zajos ünnepeivel. Amolyan könnyelmű kis csíz volt, de ez is mértékkel, tiszta ész, előkelő felfogás jellemezte, csak költőnek egy kissé józan volt. De ezt nem igen vették észre kortársai, mert hú tanítványa volt a napsugaras kedvű, szépségre szomjazó görögöknek, aranyverővel pengette lantját anakrenoi és sappho-i könnyed játéokban.

Quintus Horatius Flaccus volt a költő neve.

Amikor napsütéses nyári napokon egy tölgy lombsátra alatt heverészett a *Bandusia* forrás ezüst habja mellett, óvatosan szürcsölgetve valami jó nedvet és hamiskás hunyorgatással hegyes ujjain szedett versbe apró költői évelődéseket, sokszor mint valami alkalmatlan szúnyog jött az a gondolata, hogy utóvégre is mindennek vége szakad, a bornak is, költészetnek is, s magának az életnek is. Szomorúan rázta költőfejét, amely azóta fáj, amióta egy korhadt fadarab eltalálta. Ezt a szerencsétlenséget énekelte meg halhatatlan verseiben az

utókor számára: a jó méh tudvalevőleg minden virágból szí mézet. A halál gondolatából nem lehetne költői értékeket bányászni? Már hangzik is a verslábakba szedett sóhaj:

Ó jaj! hogy tűnnek a röppenő évek!

És mint gyakorlati észjárású rómaihoz illik, íme, itt következik a tanúság is belőle: *Carpe diem!*

Szakítsd le a nap virágát és ne bízzál a következőben. Rajta! Koszorúzd meg fejedet rózsákkal, hisz oly hamar elhervadnak, és szürcsöld mohon borodat, mert a halál már úgysem tölti meg többé serleged! Élvezd hát ezt az arasznyi életet!

Ez a végső következtetés, amire kilyukad bölcsessége. Erre tanítja őt a halál, őt, a finom Quintus Horatius Flaccust.

Szegény koldus-bölcsesség! Vigyázz csak, hogy ne váljék méregkeserűre a bor az aranyserlegben, ha megáll hátad mögött a halál és keresztül tekint vállad fölött! Vigyázz, hogy ne remegjen majd kezed, ha mohó sietséggel utána kapsz és összerezzen: a csontos kéz elibéd kaphat!

A halál nem fűszer az életkedv megízésítésére. Sokkal keserűbb a sója. És te bölcs Quintus Horatius Flaccus: balgaság a te bölcsességed!

Épp így festi az Írás a balgák kútba esett, tarthatatlan bölcselkedését:

„*Jertek tehát, éljünk a jelenvaló jókkal és élvezzük gyorsan ami teremtett, még az ifjú korban.*

Drága borral és kenetekkel töltözzünk és ne múljunk el tőlünk az idő virága.

Koszorúzzuk meg magunkat rózsákkal, mielőtt elhervadjanak; egy mező se legyen, melyet el ne járjon a mi bujaságunk...

Ezeket gondolták és tévedtek...” (Bölcs 2,6–8 és 21)

Carpe diem – szakítsd le napodat és ne bízzál a következőben! Ó, te koldus, halál-hajszolta vad gyönyör!

Ez a pogány élet-bölcsesség ismét életre kelt a reneszánszban. *Boccaccio* elbeszéli, hogy abban az időben, amikor Itáliában pestis dühöngött, egy sereg előkelő asszony és férfi elhagyta a várost s egy birtokon húzódott meg, hogy ott dőzsöljön, míg kinn az öldöklő angyal suhogtatta pallosát. Dús lakomáikat sikamlós, pogány érzékiségbe fulladt történetekkel fűszerezték, mialatt a borzalmas hóhér minden pillanatban rájuk kopogtathatott. Hősiesség-e ez és életerő? Vagy gonosz nemtörődomség, vagy önmagát áltató, gyáva tehetetlenség.

A kaszás

A középkort két oldalról nézték. Az egyik oldalról tekintve ócsárlás és gyalázás tárgya volt, mint a sötétség kora; a másik oldalról pedig mint aranykort magasztalták és ünnepelték. Valójában egyik fél sem találta el az igazságot. Annyi azonban bizonyos, hogy nagyszabású volt. És ha nagy volt hibáiban és tévedéseiben, épp oly nagy, sőt még nagyobb volt hitében és szeretetében, megadásban és alkotóerőben.

A középkorban volt becsületesség.

Azért bármily nyersen hangzott is, nevükön nevezte a dolgokat. Művészei az igazi nevén hívták a halált is. Szemükben nem szomorkodó géniusz volt, nem is az álom tejtestvére, hanem a kaszás: zörgő csontváz vigyorgó koponyával, borzalmas és gonosz hatalom, amely nem ismer könyörületet, amikor gúnyosan hívja táncra a remegő embert. Így látták és állították maguk elé nyers, könyörtelen becsületességgel. Nem borították el rózsákkal, hanem az utolsó fátyolt is levonták rút alakjáról.

A középkorban volt erő.

A nép még törhetetlen erőből duzzadt, idegeik acélosak voltak és a lelkük is üde-erős volt abban a gyermekded hitben, amelyet még nem sorvasztott el a kételkedés. Azért álltak a leplezetlen, minden hazug szépségtől megfosztott halál tekintetét. Bátor szemmel tekintettek le a sír mélyébe, az enyészet porára, mert sírgödör és enyészet fölött ott lebegett lelkük előtt a győzelem tündöklő glóriájával koszorúzott kereszt. A kaszás nélkül nem tudtak ellenni életükben.

A középkorban volt komolyság.

Nem játszadozott az idővel és nem feledkezett el az örökkévalóságról. Egyet-mást, ami nálunk súlyosan esik a latba, könnyen vett kis gyermek módjára, de nagyon komolyan és igazán fogott fel sok dolgot, amit a mi korunk tréfás kézlegyintéssel üt el. A középkor komolyan vette az életet és komolyan a halált. Gyakran irányította a halálra gondolatát, azért sokszor maga előtt akarta látni a kaszást. Az emberek tegeződtek a halállal és komájuknak nevezték.

A középkorban volt élet-öröm.

Miért is ne!? Az emberek sokat gondoltak a halálra és úgy építettek, mintha örökkévalóságra szánnák minden alkotásukat. Olyan munkákra vállalkoztak, mellyel messze felülmúlták egy-egy nemzedék erejét. Az egyszerű mesteremberek kis házukat a művészet tűzhelyévé tették, remekbe faragták a legkisebb szerszámot és így változatos széppé varázsolták az életet; úgy ragyogott, pompázott, mint a tavaszi virágköntösbe öltözött mező. Hogy ékeskedtek csinos ruháikban és drága ékszerekkel, hogy tudtak aranyos jókedvvel lakmározni és vidáman üzni el az unalmat s mikor a falu hársa alatt megszólalt a muzsika, ott maradt a korszó a kútnál és az ekeszarva a mezőn s vígan lendültek egy-egy csárdásra és keringőre. Gazdagon színes és hangulatos volt életük, örömet találtak benne és találtak alkalmat az örvendezésre.

És mindezek mögött ott állt a csontváz és megsuhintotta kaszáját.

Így lehet gondolni a halálra és az életben nagyot alkotni és örvendezni.

Szólólombos fejfel

Mily korcs nemzedék az, amely nem ismer hódoló tiszteletet nagy és szent valóságok iránt! Nemzedék, mely játékot űz mindennel, játékot a legszentebb emberi kötelességekkel s az ember sorsával, játékot az élettel és a halállal!

Gabler Hedda rajong az öngyilkosság nagy, szabadságot adó tettéért. Ha az a férfi, akivel szívtelen kacérsággal játszott, akit ő taszított vissza a nyomorba, amelyből alig hogy kiemelkedett, kétségbeesésében véget vet életének, ez nem valami közönséges tapasztalat, van benne valami újdonság, valami ingerlő csiklandozás idegei számára. Kígyó alattomosággal tudja kiűzni az életből, csak egyre van gondja: hogy esztétikusan történjék. Minden, ami rút és közönséges, sérti szépérzékét. Haljon meg embere önkeze által, de „szépen szólólombos fejfel.” Csak egy halálnemet tart méltónak: golyót röpíteni szép simán a halántékon vagy a mellen át, – „a mellbe is jó” – gondolja. Minden más közömbös dolog. Hogy az öngyilkosság bűn, e kérdés eszébe se jut; az örökkévalósággal nem törődik, nem is hisz benne; hogy másokat szerencsétlenségbe dönt, mi baj? Ő nem ismeri a másokra való tekintetét, csak a magáról való önző gondoskodást. Szörnyű könnyen veszi az egész dolgot, úgy tekinti, mint egy kis sportot, mint valami vígjátékot, melyet végig kell játszani. Csak ha jól menne a szereplés! Mert mi is a halál? *Gabler Hedda* szemében hatásos póz, amellyel valaki lelép a színpadról egy hátsó ajtón át, amelyen mint valami kellemetlen csapdából oson ki. Úgy érzi, hogy maga-magának is rá kell fanyalodnia arra, hogy ezen az ajtón kisurranjon, miután az a bántó bosszúság érte, hogy az az ember, akit a halálba kergetett, rútan, szólólomb nélkül lépett le a színpadról.

Mily örült eltévelyedésre képes az emberi szív! Még a pogányok is félő tisztelettel voltak eltelve a halál iránt; csak a mi korunk szerezte meg magának azt a szomorú kiváltságot, hogy a halállal vígjátékot játsszék. De vajon csakugyan akadhat egy Gabler Hedda az emberek között? Ha valaki kétségbeesésében véget vet életének, kivált, ha már előbb hitét elvesztette, ez még érthető; és ha nevetségesen hitvány okokból történik öngyilkosság, talán még megmagyarázható beteges izgatottságból. De ilyen öngyilkosság? Szépen meghalni – szőlőlombos fejjel – kimért pózban – ez már tökéletes lealjasodottság!

S azt mondják, hogy az a költő, aki Gabler Hedda-t írta, mélyrelátó szemekkel tekintett bele korunkba és a női lélekbe. Ibsent, a társadalom gonosz lelkiismeretét, mondják vádlónak. Ha Gabler Hedda nem volna egyéb, mint amilyen borzasztó, épp oly ritka kivétel, kétségbe kellene esnünk korunk lealjasodása miatt. Gabler Hedda azoknak a „cifra, szőke vadállatoknak” egyike, amelyekről *Nietzsche* ír, csak hogy ez a vadállat még örült is és hozzátehetjük, hogy az a társadalom, amely ily vadállatokat teremt, megérett a pusztulásra.

Szőlőlombos fejjel! Szentek, amikor közeledni érezték halálukat, hamuval szórták be a puszta földet és durva vezeklő öltönybe takarózva, arra feküdtek. Így várták az Isten hívó követét. Mély alázatban akartak meghalni és mindent eltávolítottak, ami csak távolról is e világ pompájára és élvezeteire emlékeztette volna őket. Ezek haltak meg igazán szépen.

Goethe és a halál

A weimári agg feltámadását ünnepli. Növekvő érdeklődéssel fordul feléje a világ és lesi bölcs szavait. Nemcsak a lángeszű költőt látja benne, aki teli kézzel merít a mélyből, hanem a nagy életművészt is, aki a dús erőt finom alakítással tudja párosítani. Csodálják benne a harmonikus embert, aki a legszebb adományok birtokában a szerencsének szinte páratlanul álló dédelgett gyermeke, ki egy szokatlanul hosszú életen át, friss alkotó erőben, pihenést nem ismerő tevékenységben oly erőteljes mértékben alakíthatta ki egyéniségét, amilyent az emberi lét és lehetőség csak megenged. Az emberek istenekre áhítoznak és hízeleg nekik, ha a maguk fájában találják őket.

Goethe nem isten, se nem *Übermensch*, hanem igenis nagy ember, de, sajnos, törpe keresztény, bár a maga nemében jámbor ember volt, aki őszintén bevallja, hogy „földi feladatainál mindig a legmagasabbra irányította tekintetét.” Mi nem követhetjük Goethét utain, de ha le tudjuk szűrni az értékes elemet életéből, sokat tanulhatunk tőle. Szívből örvendhet minden keresztény egy ilyen szellemnek, melyet Isten a saját képére és hasonlatosságára alkotott. Vagy nem az Örökkévalónak, az Egyetlennek visszhangja és visszfénye-e mindaz a szépség és fenség, amely *Goethe* nevével csendül meg és ragyog felénk?

Az emberek minden elképzelhető kérdéssel kopogtatnak Goethénél és tudni akarják, mi volt a felfogása, hogyan nyilatkozott az illető kérdésben. Kopogtassunk mi is nála és kérdezzük meg, hogyan gondolkozott a halálról.

Sokszor és szívesen nem gondolt rája. Annyira szomjazta az életet és oly mélyen belegyökerezett a jelen talajába, oly bensőségesen szerette a napfényt, hogy remegett a halál éjétől. A halál ellenség volt az ő szemében, amely előtt nesztelenül kell elsurrannia az embernek. Amikor a fia elhalt idegen földön és Müller kancellár közölte az atyával a gyászhirot, nem engedett mindent elmondani, hanem hirtelen e szavakkal szakította félbe: „Amikor elment, úgy is lemondottam róla”, majd övéihez fordult: „Nem jön vissza többé.” Azontúl egy szót sem szólt az esetről – pedig szívből szerette fiát. Vannak emberek, akik nem tudnak koporsót nézni, akik nem mernek oly házba lépni, ahol röviddel azelőtt valaki meghalt. Ez túlfinomult érzékenység, talán gyengeségnek is nevezhetjük, de nincs hozzá jogunk, hogy e helyen élesebben ítéljük róla.

Goethe keveset beszélt a halálról, de a halál gondolatát ő sem űzhette el magától. „Ha valaki 75 éves aggastyán, – mondotta bizalmas barátjának, *Eckermannnak* – nem tudja elkerülni, hogy közbe-közbe ne gondoljon a halálra.” Mikor egyszer virágbimbós tavasszal Tiefurtból Weimár felé kocsikáztak és a nap éppen előttük szállt le az Ettersberg mögött, Goethe ellágyult hangon mondotta e szép szavakat: „Engem ez a gondolat egészen nyugodtan hagy, mert szilárd meggyőződésem, hogy szellemünk elpusztíthatatlan valóság, amelynek az a hivatása, hogy tovább működjék örökkön örökké. Olyan, mint a nap, amely csak földi szemeink elől tűnik el, de tulajdonképpen soha sem tér nyugalomra, hanem megszűnés nélkül tovább világít.”

Goethe szemében is a halhatatlanság volt az a csillag, amely barátságos fénnel hintette be a halál sötétjét. Goethe minden porcikájában földbe gyökerezett ember volt, aki a földbe vetette élete horgonyát, de a túlvilágba való tekintet nélkül neki is fakó és sötét volna a földi napfény.

Und so lang du dies nicht hast
Dieses Stirb und Werde
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunkeln Erde.

Félénk szemei végre mégis találtak valami derengő fényt a halálban: hogy nemcsak vég, hanem kezdet is együttal.

Amikor ő maga is közeledett a halálhoz, a még mindig életerős aggastyánnak nagy izgatottságon és heves küzdelmen kellett átmennie, míg végre utolsó óráiban békén megnyugodott. Észrevétlenül szendergett át: nem egészen menten „a föld kínos terhétől”, de a Faust utolsó jelenetének abban a bízó reményében, hogy az örökkévalóságban az isteni kegyelem erejével megvalósul mindaz, ami az emberi erőre nézve itt elérhetetlen volt.

Fényes sejtések, de világosságot nem hintenek!

Az biztos, hogy a halhatatlanság gondolata tisztán világlik félénk Goethe szavaiból, de hogy vajon tökéletes, személyes értelemben-e, ki vállalkoznék annak az eldöntésére. A halálban ugyan az ember megváltását látja, aki „örökös küszködésben törtet itt előre” – de a halálnak, mint az utolsó, legnagyobb vezeklésnek mélyen komoly jelentősége előtt lezárja szemét. Remegő keze bizonytalanul mutatja az irányt, az útra azonban nem tud rávezetni.

Gondold meg, ó jó lélek!

Piciny fenyőcske zöldel
Egy titkos erdő mély ölén
És csipkerózsa illatoz
Egy ismeretlen kert tövén.
De mind a kettő tudja már
– Gondold meg, ó jó lélek,
Hogy ők virulnak sírodon
És egymásnak mesélnek ...
Két fekete csikó legel
A zöldelő mezőn
És haza futnak csintalan
Vidáman szökdélőn.
Gondold csak el és ne feledd
E két gyászoló majdan veled
Komor lépésben bandukol,

Talán-talán még hamarabb
Semmint patkójuk leszakad,
Mely úgy csillog, tüzel...

Ezekkel a kedvesen csengő szavakkal hívogat bennünket a sváb plébános, akinek költő-
lelke oly vonzó nemességgel ringatózik szellő-lebegésű, könnyed ritmusainak aranyhintaján.
Édes szavakkal csalogat *Mörike Eduárd* a legmélyebb gondolatok örvényeibe. Halotti
menetre mutat, de látjuk az ugrándozó víg csikókat is, amint meg-megvillog patkójuk; sírhant
elé állít, de megmutatja a zöld fenyőt és a virágzó rózsabokrot is, amelyek körülölelik
keresztjét. Ilyen legyen a mi megemlékezésünk is: komoly, de sugározza be szelíd fényével a
vigasztalás.

Gondold meg, ó jó lélek! Ha mindig ki akarsz térni a halál útjából és sohasem veszel
magadon erőt, hogy szemébe nézz, úgy fogod találni, hogy lépten-nyomon szembe jön veled:
sőt lesni fog rád minden sarkon mint valami lefátyolozott kísértet, amely annál borzalmasabb,
minél kevesebbet láttat magából. Merész tekintet, sok félelmet elűz. Tiszta szem talál
csillagot az égben.

Gondold meg, ó jó lélek! becsületesen, komolyan és igazán! Ne borítsd el rózsákkal a
halált, mert csontváz arca annál gúnyosabban fog vigyorogni a rózsákon át. Hadd őt úgy,
ahogy áll és így alkudjál meg vele. Helytelen és nem komoly a rá gondolásunk, ha úgy
tekintünk rá, mint valami a távol messze ködében álló alakra, aki másokhoz elmehet, de
hozzánk egyelőre nem jön. Ki tudja, eljön

Talán-talán még hamarább,
Semmint patkójuk leszakad,
Mely úgy csillog, tüzel...

Gondolj saját halálodra! És úgy, hogy e gondolatod erőt öntsön beléd és gyümölcsöt
hozzon életed további irányítására, amennyiben iparkodol mindent rendbe hozni, amit csak
rendezned kell és készen állsz. Ha alaposan szemügyre vesszük a dolgot: a halál semmi, a
készenlét minden. Ez az egyetlen gondolat megoldja a halál egész bántó, nehéz problémáját.

Gondold meg, ó jó lélek! Megfontolás legyen, amivel a halálnak tartozol, nem pedig
fogvacogás és aggodás. Mit is ijesztenéd magad azzal, amin még minden ember keresztül
tudott menni? Nem járták-e meg ugyanazt az utat, nem keltek-e át ugyanazon a hegyen
zsenge gyermekek és támolygó aggok, ifjak koruk virágában és férfiak életerejük delén,
erősek és gyengék egyaránt? Oly sors, melyet mindenki elviselt, neked sem lehet
elviselhetetlen nehéz. És nem állnak-e hathatós eszközök segítségedre, amelyekkel
enyhítheted a félelmetes végzet súlyát? Nem látod még tisztán a halált, ha csak homályt és
rettenetességet látsz benne. Meg kell tanulnod és megtanulhatod, hogy ebből a keserű
virágból is szívhatsz mézet magadba; de a méz nem csillog a felszínen s a leveleken, hanem a
kehely mélyén rejtőzik.

Gondold meg, ó jó lélek! hébe-korba, ha köszönt feléd a halál, üdvözöld őt szívélyesen
viszont. Ne tegyük fanyarrá, ne mérgezzük el életünket, ne engedjük, hogy a
halálgondolatok mint lizstharmanthézagok nehezedjenek lelkünkre, hogy minden virágot és
gyümölcsöt férgessé tegyenek. Nyílt szemmel járjuk meg napi utunkat és nem fátyolozott
szemmel, mert az életnek van joga elsősorban megkövetelni a magáét. A szentek is énekeltek
és az Úr Jézus is sétált virágok között s megízlelte a szőlőtő fürtjeit. Aki örökösen a halállal
tépelődik, ellanyhul ereje, mint az állandóan feszült húrnak, vagy pedig elveszti ránézve a
halál gondolata minden savát-ízét mert a mindennapiság által megszokottá lesz.

Gondold meg, ó jó lélek! De a gondolatod olyan legyen, mint az ünneplő ruha, melyet
csak ritkán viselsz; legyen olyan, mint a harang szava, amely abban a szent órában csendül,

amikor megpihen a munkás-nap forgó kereke. Nehezedjék lelkedre mint valami pöröly-csapás, amely alázuhanó súlyával keményre kovácsolja az izzó vasat és a kellő formába kényszeríti, de nem zúzza szét ész nélkül megismétlődő ütésekkel, lapos, erőtlén, haszontalan szilánkokká.

Gondold meg, ó jó lélek! De ne légy gyáva e gondolatra, hanem légy acélos-erős. Hantold csak sírodat, de keress reá zöldellő fenyőt és rózsabokrot, hogy sírodon gyökeret verjenek és nőjenek az ég felé.

A halál alakjai

Mindenféle arcok

Ugyanaz a dolog gyakran sokféleképpen jelenik meg s megjelenései változatos formákban történnek. Ugyanaz a dolog saját körülményei, a mi érzületünk és hangulatunk szerint sokszor egészen másképp fest. Mondd ki ugyanazt a szót, cselekedjél úgy, amint előbb cselekedtél: az egyik alkalommal köszönetet és nevetést fogsz aratni, másik alkalommal haragot és könnyeket váltsz ki; a szó és tett ugyanaz volt, csak megjelenésük különbözött.

Így vagyunk a halállal is. Meghalni és meghalni kétféle – nem, sokféle, sok arca van a halálnak. Most enyhén és szelíden lép elénk s arcáról jószág sugárzik, máskor azonban kegyetlenül ront be; egyszer megjelenése szürke, köznapias, majd ismét főnséges. Alapjában véve sohasem jelenik meg ugyanazzal az arccal, hanem minden egyes embernek mással és mással, mert minden ember a maga módja szerint hal meg.

Hogyan jelenik meg majd nekünk a halál? Azt nem tudjuk előbb, míg elénk nem lép és szemünkbe nem néz. Tagadhatatlan, ebben van valami aggasztó. Ha tudnók, milyen lesz halálunk, akkor némileg felkészülnénk eljövetelére. Ilyen komoly dologban nem kellemes a meglepetés, de hasztalan minden erőlködésünk, fátyolat a halál nem lebbenti fel előbb. Azért jó, ha minden eshetőségre készen vagyunk, arra is, hogy komoly vagy ijesztő arccal lép majd elénk. Különbözik a legszigorúbb arckifejezés is nagy jószágot takarhat.

De ki határozza meg, hogy miképpen jelenjék meg a halál? Ezt elsősorban az szabja meg, aki küldi a halált, az Úr, akinek kezében van életünk és halálunk. Ebben nagy vigasz rejlik. Az Úr szabja meg az időt, a helyet, a módot, ő állapít meg saját belátása szerint minden körülményt és mérlegeli a terhet, melyet viselnünk kell. A halál engedelmes szolga, mindig ura szempillantását lesi és minden intését követi. Mi pedig tudjuk, hogy az Úr hűséges Isten, aki nem kísért meg bennünket erőnkön felül. Fogadjuk azért szívesen, bármily arckifejezéssel is jön el hozzánk a halál. Elég tudnunk azt, hogy nem vagyunk kiszolgáltatva a vak sorsnak vagy a kegyetlen véletlennek, hanem az Atya oltalma alatt állunk. Atyánk kezéből mindent elfogadhatunk. Nem félek már arcodtól, ó halál, s ha nem is látok a jövőbe, mégis tudom: abban az alakban jössz, melyben, hogy jöjj, az Atya parancsolja; s én éppen így akarlak látni.

Másodsorban önmagunk határozzuk meg azt az arcot, mellyel a halál előttünk fel fog tűnni. A külső körülményeket mi természetesen nem intézhetjük, mert megtehetnénk minden lehető előkészületet s mégsem volnánk biztosak, hogy nem fordul minden másra, mint ahogyan elrendeztük. De hiszen nem is annyira a külső forma adja meg az arcnak jelentőségét, hanem sokkal inkább a kifejezés. S valóban rajtunk is áll, hogy milyen tekintet vessen reánk a halál. Amilyen az életünk, olyan a halálunk, mondja a közmondás. Minél hűebben teljesítjük kötelességünket, minél tisztábban óvjuk meg szívünket, annál szelídebben fog velünk találkozni a halál, minél rosszabb volt életünk, annál szigorúbb lesz arckifejezése. Ebben a gondolatban is rejlik vigasz, hiszen még élünk és magunk vagyunk sorsunk kovácsai. Másrészt azonban aggályt is támaszt: vajon célunkat tántorítlanul szemmel tartjuk-e majd, vagy a világ és saját gyöngeségünk eltérít tőle? Rajtunk áll, de mégsem egyedül és elsősorban rajtunk, hanem leginkább Isten kegyelmén.

Imádkozzunk azért buzgón boldog halálért.

A demokrata

„Mindenkinek ugyanegy bejövetele van az életre és hasonló kimenetele”, mondja a Bölcsesség könyve (7,6)

A halál a legnagyobb demokrata. Demokratább a legkimondottabb demokrata pártnál, mely minden alapelve ellenére sem hagyhatja mindenkor figyelmen kívül a személy méltóságát, tekintélyét és érdemeit. Demokratább a világ minden igazságosságánál, amely legjobb akarata ellenére sem mérhet tökéletesen egyenlő mértékkel, mert emberek gyakorolják s ezek ítéletükben és értékelésükben egyéni tehetségüktől, világnézetüktől, előítéletektől és más hatásoktól egészen soha sem szabadulhatnak. Az élet mindenféle, csak nem demokratikus. Tünődjenek és iparkodjanak bár az emberek, amennyit akarnak, dolgozzanak kérlelhetetlen zsinórmértékkel és ollóval, soha az önző, szeszélyes életet egyenletes formába nem fogják kényszeríteni. Épp ily könnyen sikerülhetne a mező és erdő ezerféle növényeit, a fűszáltól a tölgyfáig, egy zsinór alá szoritaniok és az időjárást egyenruhába öltöztetniök. Szép feladat lebeg az emberi társadalom előtt az egyenlőtlenség nehézségeinek megszüntetésében; az élet azonban nem volt és nem lesz soha demokratikus.

A halál ellenben demokrata a legjavából. Nem törődik állással és méltósággal, nem a tisztelettel és érdemmel, nem a gazdagsággal és hatalommal, nem a tudománnyal és hírnévvel – semmivel sem törődik, mindent, ami nagynak tűnik fel az emberek szemében, megvetően lábbal tipor. Nem teketóriázik az előkelőkkel, s nem kíméletlenebb a kisemberekkel, mint a nagyokkal szemben. Bejelentetlenül megy a palotákba s nem kér előbb kihallgatást, ha a király színe elé lép. A fejedelmekkel, mint magával egyenrangúakkal érintkezik, mert ő is felség, ő a halál, a koronázatlan király, akinek birodalma az egész világot átöleli, s kinek trónja minden másnál szilárdabban áll. Ez a király azonban nem atall bemenni a legszegényebb viskóba és a legnyomorúságosabb fekvőhely fölé hajolni. A legsiralmasabb, a legzüllöttebb teremtést, kit más még az ujjá hegyével sem érintene meg, egykedvűen karjaiba veszi. Semmi sem rettent vissza, semmi sem bír tekintéllyel előtte, semmi sem indítja meg, minden egyenlő előtte, és – mindent kiegyenlít.

Kiegyenlít mindent a haldoklás szorongásával. Természetesen nem ugyanazzal a mértékkel mér mindenkinek, de mértékét személyválogatás nélkül határozza meg. Talán az agyondolgozott napszámos kérges tenyere számára enyhe kézszorítást tartogat, míg az elpuhult kéjenc gyöngéd ujjait vasmarokkal zúzza össze. Talán úgy jár el, hogy az élet nagy szenvedéseit még különösképpen megkeseríti. Nem ismer kíméletet, ő szörnyű demokrata.

Kiegyenlít mindent a szegénységben. Ékesítse bár a gazdag testét még a koporsóban is drága ruha és földje illatozó virág, rendezzenek bár neki fényes temetést s állítsanak pompás síremléket, mindez mégis csak kölcsönzött pompa, mely inkább az élőknek, mint a halottnak szól. A halott oly szegény, mint a szemétdombon ülő Jób, sőt még szegényebb, mert Jób takaró köpönyegét még magáénak mondhatta, a halottnak egyetlen rongydarabja sincsen. Minden lehull róla. Keze, mely talán aranyban dúskálhatott, üres és meztelen; amint a világra jött, úgy tér vissza a földbe. Itt a milliomos nem gazdagabb a koldusnál.

A halál kiegyenlít mindent a test elpusztításában és annak a rothadáshoz való lealacsonyításában. Akár bíborba öltözötteen járt is a földön a test vagy rongyokban, akár erős volt vagy gyenge, akár szépségtől ragyogott vagy mint világsűfja sompolygott át az életen, azzal a halál nem törődik. Mindent elragad, erőt és bőséget, szépséget és csúfságot, eltöröl minden különbséget, iszonyú mozsarában szétmorzsol minden teremtményt, s végezetül ami megmarad, az fehérítő csontváz és legvégül por, melyet a szél felkapva szerte-széjjel szór. Mindennek egyenlővé kell lennie, mindennek mélyen a porba kell alázódnia, kíméletlenül és könyörtelenül, minden tisztelet nélkül. A halál nem nyugszik meg előbb, míg a tökéletes kiegyenlítődésk munkáját egészen be nem végezte.

A halál demokratizmusa halálra sebzi az ember büszkeségét. „*Mindenkinek ugyanegy bejövetele van az életre*” – mondja a Bölcsesség könyve; a természet tehát az embert már születésekor tanítja s hathatósan inti alázatosságra. Erre a tanításra azonban alig vetnek ügyet, mert az életfeltételek egyenlőtlensége már ott a bölcsőnél jelentkezik, s az egész élet előnyökről és kivételekről beszél s táplálja a büszkeséget. „*És hasonló kimenetele*”, – ekkor jön a halál és megismétli tanítását a nagy egyenlőségről, az alázatosságra való intését megrendítő komolysággal. Ez valóban jó, különben az égig hatolna a büszkeség.

A halál demokratizmusa legyen áldás számunkra. Ércköteléssel fonja át azokat, akik testvérként összetartoznak. A halálban mindnyájan egyenlők vagyunk; szorítsunk hát az életben is kezet egymással s ne fuvalkodjék föl senki. Két angyal vándorol hallgatagon a nagy demokrata kemény lábnyomaiban: nevük az alázatosság és szeretet.

Az arisztokrata

A halál igazi arisztokrata.

Nemcsak abban az értelemben, hogy nincs senki hozzá hasonló, vagy hogy előkelőn, egyedül vándorol át a világon és nagyúriasan mindenkivel és mindennel fennhéjázva bánik; mindez csak modora, mely mindenestre nagyon főúrius színezetű. Betér mindenkihez, de senkivel sem köt barátságot. Egyetlen király sem dicsekedhetik bizalmával. Arisztokrata ő hatalmában és uralmában is, mert sem törvény, sem származás nem kötik meg, sem pedig jog és követelés nem korlátozzák. Arisztokrata még sokkal mélyebb értelemben, arisztokrata szíve gyökeréig, ha ugyan nem merészség nála szívről beszélni.

Hogy ezt helyesen megértsük, legelőször is fontolóra kell vennünk, mit is jelent egyáltalában véve ez a szó: arisztokrata.

Van arisztokrácia, mely a vérben vagy születésben gyökerezik. Ezt sokan túlbecsülték és oly jogokat tulajdonítottak neki, melyek nem illetik meg; mások ellenben mint hiábavaló, nevetséges előítéletet ócsárolták és erőszakosan megsemmisítésére törekedtek. Az egyik végtel épp oly jogosulatlan, mint a másik. Az arisztokrácia nem mesterségesen tenyésztett növény, hanem természetszerűen nőtt, azért ha látjuk, hogy valamilyen alakban mindenütt felüti fejét, nemcsak a hűbéres középkorban, hanem a legkezdetlegesebb művelődési viszonyok között is, a polgárság kellős közepén, a városokban, s magában a demokrata Amerikában is: akkor alig tagadhatjuk, hogy már önmagában véve is van bizonyos jogosultsága s aligha várhatjuk egykori teljes letűntét, jóllehet, kiterjedése s alakja megváltozhatik.

A születési arisztokráciának fénykora természetesen letűnt: rangját elvitatja tőle egy másik, a pénzarisztokrácia, mely nálánál bizonyára sokkal kevesebb rokonszenvet kelt. Ennek az új arisztokráciának jogosultsága egyedül abban a durva ördögi hatalomban rejlik, melyre a pénz emelkedett; benső jogosultsága nincsen. Talán mondhatná ugyan valaki, hogy a vagyon gazdájának tetteirejé és szellemi kiválóságát tanúsítja! De ekkor már két más arisztokráciát érintünk, amelyek szükségképpen nem függnék össze a pénzzel, mert sokkal fennköltebbek és nemesebbek, semhogy legbensőbb lényegükkel a mammonra irányulnának.

Az egyik a szellem arisztokráciája, mely szintén egy neme a születés arisztokráciájának, de tisztán egyéni jellegű, mert nem támaszkodik ősökre, hanem hordozójának törekvése és működése folytán valósul meg. Igaz, a gondolkodó, a költő, a művész már bölcsőjében részesül gazdag adományában: mégis, hacsak nem gyümölcsözteti a neki juttatott képességeket, a szellemi arisztokraták sorába sohasem fog lépni.

A másik a legmagasztosabb, a legszebb és az életre leginkább jogosult arisztokrácia: a lélek arisztokráciája, a szív nemessége. Nincsen álláshoz, sem birtokhoz, sem képesítéshez kötve, nincs néposztályba tömörítve, nem körvonalazzák külső szabályok és formák, s így mindenütt virulhat, a munkás lakásában épp úgy, mint a király várában. Nem ritkán ragyog

fel előttünk egy-egy magányos sugara szívet derítő fényéből, mely a porból támadt emberre oly égi szépséget áraszt; teljes tökéletességében azonban ritkán lelhető fel.

Ennek az arisztokráciának megvan az a rendkívüli előnye, hogy a halál, a nagy demokrata is elismeri, bár a többi arisztokratán megvetően mosolyog. Ezt az arisztokráciát a mindent kérlelhetetlenül kiegyenlítő halál is olyannyira megbecsüli, értékét oly világosan elismeri, hogy elmondhatjuk: a halál valóban arisztokrata.

A lélek nemessége ugyan az élet minden helyzetében és körülményei között beválik, valójában azonban mégis csak a halálban tűnik fel teljes szépségében. Ekkor oly sokan eltörpülnek, kik az életben nagyoknak látszottak, oly soknak inába száll a bátorsága, ki merészségével dicsekedett, de ekkor mutatkozik egyúttal az igazi lelki nagyság leplezetlenül. A halál föllebbenti a fátyolt. Az összes külsőségek, a csekély hiányok és zavaró egyéni vonások, amelyek a nemes lélek szépséges képét az életben elfödtek és eltorzították, a halál színe előtt eltűnnek s a lélek nemességben és méltóságban megdicsőül. A halál, ki máskülönben semmit sem méltányol, itt meghajol és köszönt. Ő valóságos arisztokrata.

A kisemberek

„Szegénységet és gazdagságot ne adj nekem: csak élelmemre add meg a szükségeseket.”
(Péld 30,8)

Sokan vannak, akiken teljesíti az Úr Salamon mondásának kívánságát. A világ nem számítja őket az irigylendők sorába, s bizony ők maguk sem akarják mindig átlátni, mennyire javukat akarja az Úr. S mégis éppen ők kapták különösképpen a boldog élet feltételeit és – ami még többet mond – ők általában oly jól tudnak meghalni, ők, a kisemberek, ahogyan őket nevezzük.

Aki gyakran állott halálos ágynál, el fogja ismerni: a kisemberek nagyok a meghalásban. Köztük leljük fel a legtöbbet, akik igazolják Tertullióknak a keresztényekről mondott szavát: „Halálra kész nemzedék.” Nem akarják ugyan elmulasztani, hogy amennyire erejükből telik, egészségükről és életükről gondoskodjanak. Ha azonban rendkívüli, elérhetetlen eszközök kellenének erre, nyugodtan lemondanak róluk s a véget Isten rendelése gyanánt várják, melyhez alkalmazkodniuk kell. Híre-hamva sincs itt annak az élethez való görcsös ragaszkodásnak, annak a minden szalmaszál után való kapaszkodásnak, az aggodalmas jajgatásnak, mintha valami hallatlan volna annak az útnak megjárása, melytől utóvégre senki sem menekül meg, s mindannak a viselkedésnek, mely ugyan érthető, de mégis méltóságunkon alul áll. Ez sokkal inkább más körökben található fel. A kisemberek rendesen nem különködnek és nem támasztanak nagy követeléseket; megtanultak belenyugodni és alkalmazkodni.

Olyan nagy veszteség talán rájuk nézve az élet elhagyása? Megvolt ugyan mindenük, amire táplálkozásukhoz szükségük volt, de mégis elég keserűen ették kenyerüket. Az Úr mondásának igazságát: *„Orcád veritékével eszed a kenyeret”*, tökéletesen megízlelték s mindig szívükből örültek, ha megkondukt az estharang.

Oly borzasztó az, hogyha most a nagy szombatest jön? Kemény, kérges kezüket összekulcsolva, barátságos tekintettel várják az örök vasárnapot, melynek hajnalpírja már-már fölragyog a halál sötétsége mögül. Igaz, nagy lépést kell még megtenni, de Isten segítségével megteszik, amint oly sokan megtették. Nem egy nehézséget hozott magával az élet, hát a meghalás nehézségét is ki fogja bírni.

A meghalás nehézsége? Valóban olyan nehéz-e? Hála Istennek, övéi nem fognak szükségét látni; megtanultak dolgozni, s az Úr sem hagyja őket magukra. Az ítélet? Mindnyájunknak mint szegény bűnösöknek alázatosan mellünket kell vernünk, de nem halt-e meg érettünk a keresztfán Isten Fia? S nem tekint-e majd az Úr kegyesen szolgájának becsületos munkájára, akármilyen szegényes is az? A kisemberek nagyok hitükben és Isten

iránti bizalmukban, azért könnyű a haláluk. Sok veszélyről és kísértéstől meg voltak óvva, mert a munka erős kerítés. Ha a szív oly nyugodt, ha maga a lelkiismeret vigasztalva bátorít, akkor nem kell az embernek megremegnie a halál kopogtatásakor.

Láthatunk jelentéktelen együgyű embereket halálos ágyukon, akik oly nyugalommal és természetességgel, olyan csüggedés nélkül készülnek fel utolsó útjukra, hogy tisztelettel kell őket szemlélnünk – „a halálra kész nemzedéket.”

Igen, előfordul, hogy a megtörő szemben öröm gyúl ki s a halált kedves hírnökként, jóbarátként köszönti. Ilyen halálon csodás szépség ömlik el, a megható egyszerűség és megható nagyság magasztossága.

A halál mint jóbarát – ezt a címet adta *Rethel* rajzai egyikének, amely mindazt, amit itt mondanunk kellett volna és amit hasztalan igyekeztünk megfelelő formába önteni, egyszerűen és világosan szemünk elé tárja. Az öreg harangozó, ki toronyszobácskájában oly békésen elszenderült, hosszú-hosszú szolgálatot látott el hűségesen és alázatosan. Most már fáradt. A nap virágpompás mezőkön nyugszik le; a nyitott ablak könnyöklőjén kicsiny madárka ül s kíváncsian be-betekint a szobácskába: az öreg mindebből nem lát semmit. Szemét lezárta és kezét összekulcsolta. Helyette a halál húzza polgárnak öltözve a harangkötelet és beharangozza az esthajnal, a haldokló nap esthajnalát és a harangozó esthajnalát, aki szendergéséből soha többé nem ébred föl. Könnyen halt meg s nem hiába hozta magával a halál a pálmaágot, mert az öreg harangozó a kisemberekhez tartozott, akiknek élete folytonos harc, a munka harca. Megérdemelte a pálmát.

Letört virágok

Ki hal meg könnyebben a gyermeknél?

Mi megindítóbb, mint egy gyermek halála?

Isten kezéből jött a fiatal lélek. Alig gyökerezett meg a földi tájakon, alig kezdett bimbózni és fakadt virágba szülei elragadtatására, kik minden új mozdulatát lesve figyelték, máris közeledett a halál és letörte a kedves virágot, mielőtt minden szépségét kibonthatta volna. Talán a fiatal életnek is kell szenvednie a halálban; a legnagyobb fájdalom azonban a szülőknek jut osztályrészül. Ők erősebbek, ők viselhetik, ők viseljék. Ők látják a halált közeledni, ők lesik dobogó szívvel és visszatartott lélekzettel, eljött-e már az utolsó pillanat. A fiatal lány még nem érti meg ennek az órának a komolyságát; eltűri a reá szakadó végzetet, s még mielőtt igazán öntudatra ébredt volna, már megtette az utolsó lépést. A fizikai szenvedések talán nem kímélték meg a kicsikét, lelki aggodalmak azonban nem bántották. Átvitetett az örökkévalóságba és lázálmáiból a világosság országában ébredt fel a boldog angyalok ujjongó körében, mielőtt megízlelte volna az élet keserűségét s megismerte volna, mi a bűn. Ki hal meg könnyebben a gyermeknél? Átszáll, átlebeg, mert teher nem nyomja kicsi vállát és elrejtve angyalszárnyai vannak.

És mégis! Mi megindítóbb egy haldokló gyermeknél? Előttünk fekszik a kicsiny teremtés, nem tud élni s szenvednie kell – pedig nem is vétkezett s oly hófehér és oly tiszta! A szülők kezüket tördelik s mintegy neheztelésként hangzik szívükben: miért kell ennek a zsenge, ártatlan léleknek szenvednie? Ki az, aki kínozza őt, hiszen még semmi gonoszat nem tehetett? — Ó, kedveseim, szenvedni és ártatlannak lenni, ez még nem a legrosszabb. De tudjátok-e, miről tesz a szenvedő kisleány tanúságot? Egy nagy, megfoghatatlan titokról, az áteredő bűnről, mely Ádám egész nemzedékét át és átszövi. Az áteredő bűnt eltörölte a keresztség, az érte járó bűnhődést azonban nem engedte el Isten teljesen, a pici teremtésnek is viselnie kell a saját részét. Ne irigyeljétek tőle, mert ez kegyelem. A szenvedés nemesít. Mióta Isten Fia felvette keresztségét, kétszeresen nemesít. Ne sajnáljátok a kicsi lánytól a keresztségnek egy szilánkját. Imádkozni és dolgozni még nem tud; minden képessége a szenvedés. Ez az első, amit megtehet a lélek, ha a világra jött; ez a hajnal és alkony áldozata

– a szenvedés. És ismételve mondjuk: Jézus Krisztus szenvedése a keresztre királyi méltóságot ruházott. Semmi sem céltalan, amit az Úr végez és elrendel; a haldokló gyermek szenvedése is meghozza gyümölcsét.

Mégis mindezek ellenére szívünkbe hasít egy kicsiny, gyöngye, ártatlan gyermek szenvedésének látása. Hadd adjam vigasztalásodul tudtadra, hogy az éretlen, teljesen még meg nem erősödött és meg nem tisztult öntudat a szenvedés egész nehézségét nem tudja fölfogni; nem a test görcsös rángatózásaiban keresendő a szenvedés mértéke, hanem a lélekben, a szellem tiszta öntudatában. A gyöngye erőre nem hárul több teher, mint amennyit elviselhet. Éppen a gyengeségbe helyezett az Úr védelmet; a tehetetlenség is páncél.

Letört virágok, ki nem gyászolja meg őket? Mikor a kis fehér koporsó eltűnik a sötét földben, akkor annyi édes remény süllyed el vele. Máskor a halottal kedves emlékeket temetünk el, itt a reménységet földeljük el vele; hiszen az emléket a halálnak szenteljük, a reménység azonban élni szeretne.

Nem, a reménységet nem temetjük el vele, nem az egészet, nem a legszebbet, csak a földi reményt. A fiatal teremtés nem hiába jött a világra, ami itt nem valósulhatott meg, fönt szebb virágba képes fejlődni. Hiszen a halál által bement az életbe s az élet haladás, fejlődés, felhágás a magasságokba. Amit itt oly hamar elvettek tőlünk, úgy hogy alig volt a miénk, azt nem veszítettük el örökre. Ott fent a viszontlátás országa van, amely már nem ismer semmiféle elválást.

Ha gyermekednek sírja domborodik kint a temetőben, ültess be örökzölddel; zöld a remény s örökzöld legyen reményed. Egy felnőtt sírjánál félelem és aggodalom támadhat bennünk; itt csak a reménynek szabad virágoznia.

Puha gyermekkacsóval

Csendes, meleg délutánokon nagyapa a ház napsütéses oldalán ül a kicsiny kertecskében. Kihozzák karosszékét; ez most a jóbarátja, ki karjaival erősen és megbízhatóan átöleli. Valahányszor nagyon halk léptekkel és óvatosan tapogatózva ki-kicsoszog, az öreg karosszék így szól hozzá: „Jöjj, pihend ki magad, eleget dolgoztál! Dülj kényelmesen hátra és támaszd fejedet fejevánkossomra – így, most nyugodjál és álmodozz kevésbé letűnt időkről!”

Ó, oly jól esik ábrándozni az öreg karosszékben, mikor a nap a fáradt tagokat melengeti. Közbe-közbe egy-egy madárka dala csendül bele álmodozásába, olykor köszöntés hangzik át az utcáról, néha a macska simul halk dorombolással térdéhez, majd a kutya érinti hideg orrával fonnyadt kezét – csupa-csupa szeretetből fakadó köszöntés! Legszebben azonban a kicsi unoka köszönt, a szöszkehajú kicsi lányka piros-pozsgás arcocskájával és ezüst csengésű hangjával. Úgy szeret nagyapa lábánál a homokban játszani és kicsi kertecskéket építeni. Közben sok-sok bohóságot fecseg össze. Néha bizony el is szalad s ilyenkor gyakran megesik, hogy az öreg el-elszundikál – de csak félálomba, mert még mindig hallja a méhek zümmögését a hársfán.

Estéknél, mikor megnyúlnak az árnyak, a csöppnyi jószág mindig idejében rendelkezésére áll. „Nagyapa, jöjj, bevezetlek!” Ezután megfogja a kezét puha gyermekkacsóival, mert nagyapa már nem lát jól, s mellette tipeg, mindenre gondosan ügyelve. „Nagyapa, itt kő fekszik, nagyapa most a lépcső következik!” Elbájoló kép.

Ma magányosan üldögél az agg. A nap meleg kézzel simogatja s a hársfa sárga, illatos virágokat szór ölébe; a nyári élet körülzsongja puha kellemével. Nagyapa néha a halálra gondol, s ilyenkor azt szokta mondani: „Bárcsak túl volnék már a hegyen!” A mondást boldogult atyjától hallotta s ez visszhangzik benne. A haláltól nem fél, hiszen felkészült már, de az a mondás a hegyről, melyen át kell kelnie, kicsikét aggasztja. Ó oly fáradt – oly nagyon fáradt. De ma nagyapa nem gondol ilyesmikre; régi, kedves emlékek környezik és tekintenek reá barátságos pillantásokkal, s szíve oly könnyű, mintha szárnyai nőttek volna. Csak szeme

nem bírja már sehogysem. Talán csak nem esteledik már? Ugyan hol is marad a kicsike, ki őt hazavezeti?

Ekkor más valaki közeledik feléje halkán, hátulról, és szinte gyöngéden féléje hajol:

„Nagyapa, jöjj, én hazavezetlek!”

Az öreg kinyújtja remegő kezét és puha gyermekkacsóval megfogja a halál...

A nap körülragyogja galambősz haját.

Nagyapa túl van a nagy hegyen, amelytől fáradságában annyira félt. Ó, mily könnyű is volt ez az út!

Rövid lépés

A halál nem kopogtat mindig, mielőtt belépne. Nem jön mindig lassú léptekkel előfutárainak, a különféle betegségek és szenvedések nyomában. Gyors is tud lenni, félelmesen gyors. Derült égből cikázó villámként csap le ekkor a gyanútlan életre, a tobzódó gyönyörre. Sokszor csodálkozunk, hogy az emberi test finom remekműve annyit kibír; olykor azonban rémülve vesszük észre, hogy bizonyos körülmények között igen jelentéktelen csekélység elég arra, hogy az életnek nagyhirtelen végetvessen. Talán csak egy erecske szakadt meg – az ember összeroskad, mintha leütötték volna. Véletlenül ragadtatott el. Azt hitte, hogy még messze van attól a sötét kaputól, mely a túlvilágba nyílik s íme, már becsapódott mögötte. Halála rövid lépés volt.

A hirtelen halálban van valami megrendítő. Ha valaki saját szemével látta, mint roskad össze egyszerre egy erőteljes léptekkel tovahaladó ember, mintha a halál titkon leselkedő vermet ásott volna lába elé, akkor megretten a lelke s oly érzés támad benne, mintha a föld ingana lába alatt. Aggasztó bizonytalanság érzése szállja meg, minden megváltozottknak látszik s a tárgyak, amelyek az imént még barátságosan vették körül, hirtelen ellenséges arcot mutatnak és a napfény közepette hideg lehelet csapja meg. Aki a hirtelen halált egyszer közlő látta, benyomásától nem egykönnyen szabadul meg ismét. Aligha osztja sokaknak azt a felfogását, amely a hirtelen halált irigyelendő végzetnek mondja, csupán azért, mert gyors és fájdalomtól mentes.

Hogy ebben a körülményben van előny, nem tagadható, s így megértjük, hogy a külsőre tekintő világ a hirtelen halált kívánatosnak tartja. A keresztény azonban a Mindszentek litániájában ezt imádkozza: „A hirtelen és véletlen haláltól ments meg, Uram, minket!” Itt a világ és keresztény felfogás homlokegyenest ellenkezik.

Ha a halál oly dolog volna, mely ment minden más vonatkozástól, csupán a vég, melyet a nagy feledés követ, a semmiségbe való ugrás: akkor a világnak igaza lenne. Akkor legfeljebb a hátramaradottak szempontjából nevezhetnők a hirtelen halált szerencsétlenségnek; a haldoklóra kétségkívül szerencse volna, amennyiben minden nehézségtől meg lenne kímélve. De másképp állunk a halállal: mert a halál nem vég, hanem egy szem a láncon, még pedig fontos összekötő kapocs az élet és az örökkévalóság között. Nem az a nagy és nehéz kérdés, hogy a haldokló előbb elrendezett-e mindent, ami erre a világra vonatkozik; ez mellékes kérdés, mert az élet majd csak eligazodik. Hanem az a fontos, elrendezett-e mindent arra a világra is, melybe átlép, vagy még nem volt kész a számadásra?

Mindig készek akarunk lenni, akkor a hirtelen halál sem árthat nekünk semmit. Mégis ki nem szeretne elhunyt előtt magába szállni és még egyszer egész életét megvizsgálni? Ki nem szeretné lelkét ünneplőbe öltöztetni, mikor Istenhez kell mennie? Ha az Úr másképp végezte el, ha hétköznapi ruhában kell előtte megjelenünk az élet tevékenységei és gondjai közül, porlepte cipővel, a széltől összekuszált hajjal: ő az Úr, legyen meg az ő akarata! A hirtelen halálnál is sok függ a körülményektől. Meghaltak papok az oltárnál; ekkor a halál mintegy felelet volt a lépcsőima epedő mondatára: „Bemegyek Isten oltárához, Istenhez, aki

megvidámítja ifjúságomat!” Mások a táncteremben haltak meg s ugyan ki szeretne ott találkozni a halállal?

Maradjunk a Mindszentek litániájából vett könyörgésünknel: „A hirtelen és véletlen haláltól ments meg, Uram, minket!”

A kereszthordozó

Sok emberre nézve élete útjának utolsó szaka keresztút. Szenvedniök kell, mielőtt meghalhatnak s olykor sokat és súlyosan szenvedniök. Ó, hogy a szegény, gyenge emberre ily nyomasztó teher nehezül, a betegségnek gyötrelmes órái, az a rettegés és gyötrődés, azok a hosszú, nyugtalan éjszakák!

Kinek nem támadtak már sötét gondolatai, ha ilyen nyomorúságot szemlélte és érző szívvel tapasztalt? Ki nem fakadt azután panaszszavakra, melyek csaknem vádakká lettek? Ilyenkor a szem alig mert az égre tekinteni, a rettenetes Istenre, ki teremtményének oly nagy kínlódását nyugodtan nézheti.

Ilyenkor aztán fogjuk szívünket szorosan kezünkbe és mondjuk: „Hallgass! Ó mérhetetlenül nagy, te nem éred el gondolataiddal és érzelmeiddel. Ne szólj most egy szót sem heves felindulásodban, mert suttogásod kiáltássá lesz, mely szentségtörően trónjára hatol. Csenedesdjél el, nemsokára átestél rajta.”

S azzal némán a szegény, meggyötört arcba néz az ember és hallgatja a betegnek fájdalmas nyöszörgését, lesi nehéz lélegzetét – ó halál, megváltó a gyötrelemből, hol maradtál? Miért késlekedel oly sokáig! – Végre üt a megszabadulás órája. Az utolsó sóhaj elszállt, az utolsó könny lassan kicsordul a megtört szemből és elcsendesül minden. Nehéz, ünnepeyes némaság borul a szobára. A keresztút bevégeződött és nyugszik a szegény, agyongyötört kereszthordozó. Ő megnyugodott – és a mi szívünk? Még vonaglik a keserű részvétől, égő fájdalomtól s nem bírja megoldani a borzalmas sötétségbe burkolt rejtélyt, mely még mindig előtte lebeg, mely egész súlyával ránehezedik, valahányszor tekintete arra a halvány, kiszenvedt arcra esik, a szegény, agyongyötört kereszthordozóra.

Íme, itt van a megoldás, ebben a szóban: kereszthordozó! Világosság árad ki ebből a szóból.

A tövissel megkoronázott, véresre vert Üdvözítő vonul el előttünk s a nehéz keresztet vonszolja porlepte úton, égető forróságban, gyűlölségtől és gúnyolódástól környezve, föl a hegyre és amint tántorogva elhalad előttünk, megáll és reád néz mélytűzű szemével s megszólal: „*Ha a zöldellő fával így bánnak, mi lesz akkor a szárazzal!*” (Lk 23,31) Nem markol ez mélyen a lelkedbe? Minden, ami ember, az száraz fa; mindnyájan a vétek hálójában vergődünk, mindnyájunkat a bűn átka nyom, megadóan kell tehát meghajolnunk a vezeklés irgalmas keresztje előtt.

De még sokkal ragyogóbb fény árad ebből a szóból: kereszthordozó! Az Úr elesett a kereszt terhe alatt és cyrenei Simont kényszerítik, hogy vigye utána a keresztet. Boldog ember, aki az Üdvözítőnek ezt a szívességet tehette! Nemcsak egy Simon van, hanem sok s az, aki oly számalmasan hunyt el szemed előtt, szintén Simon volt, akit az Úr Cyrenéből a Golgotára vezetett. Neki szabad volt az Üdvözítő keresztjét vinnie.

Most háj fel egészen a hegy tetejére; itt a félelmes sötétségből a magasba nyúlva, ragyogón világít a véres kereszt, és a kereszt alatt áll az édesanya. Mit akar ő itt, a tiszta, kit még a lehelete sem érintett a bűnnek? Miért kell fölötte összecsapniok a legnagyobb lelki fájdalom keserű hullámainak? Olyan, mint a színarany s mégis bevetik az olvasztókemence hevébe, mintha még salakot kellene kiolvasztani szeplőtelen szívéből. A malasztal teljes itt nyeri el az utolsó és legnagyobb fölavatást, a szenvedés felavatását, a vértanúság bíborát. A szenvedés nemcsak finommá és tisztává teszi a lelket, hanem megérleli és megneemesíti,

felemeli önmaga fölé; a szenvedés a választottak kiváltsága, szent stigma, ha türelemmel és szeretettel viseljük.

Föl a magasságokba akarja az Úr övéit vezetni, de neki meg vannak a saját útjai: „Amilyen magasan borul az ég a föld fölé, oly magasan vannak az én útjaim a tieitek fölött.” Itt meg kell hajolnunk és imádattal leborulnunk előtte. Nézd meg még egyszer a szegény, agyongyötört kereszthordozót, aki most csendesen és halványan itt előttünk fekszik! Minél többet szenvedett, annál tiszteletreméltóbb legyen előtted. Háborgó szíved azonban nyugodjék meg, ne kérdezzon nagyon sokat és ne panaszkodjék túlhangosan. Köszöntse tisztelettel a halált, aki a keresztet hordozza kezében.

Aki nem tud meghalni

Nem tud meghalni! – dermesztően hangzanak e szavak. Az emberek visszafojtott hangon suttogják és pillantásuk különös; az ember igazán nem tudja, mit gondolnak. Talán maguk sem tudják, mit gondoljanak, de azt bizonyára érzik: ennek a szónak jég hideg a lehelete.

Ugyan mi lehet az, ami a halálnak ellenszegül és végleges, föltétlenül bekövetkező győzelmét megnehezíti? Az ember ott fekszik gyengén, a hosszú küzdelemtől már egészen elcsigázva, úgy hogy azt hihetnők, tovább már nem bírja, most már el kell következnie a végnek. És mégsem hal meg! Minduntalan és mindig erősebben ragadja meg a halál és fojtogatja irgalmatlan kézzel; áldozata védtelenül ki van szolgáltatva neki és mégsem hal meg. Talán már minden hang elnémult ajkán, és nehéz szempillája már nem emelkedik föl, melle azonban tovább dolgozik, dolgozik, mintha mázsák súlya nyomná, dolgozik és nem jut el a véghez. De hogy a lélek még bennlakhatik abban a szétrombolt testben! Nem bír kiszállani belőle, visszatartja valami, ami eddig még erősebb, mint a halál. Mi lehet ez? Az életösztön-e, mely erővel ellenszegül és vonakodik, vagy a világhoz való túlerős ragaszkodás, amely ezerszeresen veri a szegény lelket fájdalmas bilincsekbe? Az ember akarata s erélye sokat tehet; bizony lehetséges, hogy némelyik oly görcsösen kapaszkodik ebbe a világba, hogy a halálnak erőszakkal kell kezét letörnie. Megeshetik ugyan, de szomorú látvány, ha megtörténik. Igaz, hogy nem kell magunkat egykönnyen megadnunk, igyekeznünk kell a küzdelemben helyünket megállni; méltóságunk azonban bizonyos mértéket szab meg. „Nem az élet a kincsek legnagyobbika”, – nem érdemes ily harcot vívni, harcot, amely tulajdonképpen reménytelen. Fennkölt lelkű ember nem vonszoltatja ki magát, ő kimegy.

Vagy talán egy forró kívánság, nagy gond az, ami az embert fogvatartja és nem engedi meghalni? Talán még valami nagyfontosságú dolgot kell elintéznie; talán még egy kedves arcot akar látni a haldokló, mielőtt elhagyja e világot? Bárcsak teljesednék hamarosan kívánsága s ezzel szabaddá lenne! S ugyan ki szegülne ellen egy haldokló szavának, ha emberileg egyáltalában teljesíthető. Vagy talán a szeretet tartja fogva, a szeretet, amely oly erős, mint a halál. Talán hátra kell hagynia valakit, akin egész szívével csüng, és aki nélküle elhagyatott és védtelen. Ilyenkor a meghalni nem tudás nem ijeszti már, hanem mélységesen megható és telve van fájdalmas szépséggel. Nem fogja-e az, aki ezt az erős, a halálnak ellenálló szeretetet a szívébe ojtotta, és aki most megtisztítja a nehéz válás tűzében, nem fogja-e ezt a nemes, küszködő szeretetet végre megkoronázni az Istenben való bizalom örökzöld koszorújával? Amit nem védhetünk meg, azt helyezzük Isten kezébe, mert ott biztonságban lesz.

De talán – s ez az a talán, amely titkon a mélyen leselkedik, ha arról van szó: nem tud meghalni – talán valami vétek az, amely az embert fogvatartja, egy rejtett, le nem vezekelt vétek. Az ember mindig visszaüzte szíve legtitkosabb rejtekébe, de minduntalan felütötte fejét, mint valami gonosz állat, mely kellestlenül engedelmeskedik. Most teljes nagyságában és gúnyolódva áll eléje s hogy megbosszulja magát, elzárja a remegő lélek elől a hazavezető utat s nem tér ki előle. Itt csak egy remélhető még: hogy a hosszú küzdelem, ez a kezdődő

büntetés kegyelemidővé lesz, hogy a lélek, hasonlóan a kereszten függő latorhoz, az utolsó pillanatokban érzett bánattal megmentse magát. Így ez a meghalni nem tudás sok fájdalommal boldog győzelmet szülne.

Isten adjon nekünk könnyű halált és oldja meg enyhe kézzel azokat a kötelékeket, melyek bilincsekbe verhetnének, mikor a léleknek már ütött a szabadulás órája.

A vad hegedűs

Közönséges időkben a halál szerény igényű; egyenként szedi sorainkból áldozatait. Időről-időre azonban fölkerekedik, hogy rettenetes hatalmát teljes egészében megmutassa. Ilyenkor sóvárrá és telhetetlenné lesz – nagy haldoklás vonul át az országon: az emberek járványnak nevezik.

Csendesen lopózik be. Mielőtt észrevettük volna, már befészkelte magát; most titkos kézlegyintéssel int a halálnak. Az ujjongva dobja félre kaszáját, erre az alkalomra nem elégszik meg vele, mert vigadozni akar: hegedűt ragad kezébe és hústalan álla alá szorítja, egy szál csont a vonója – hej, most a halál húzza a talp alá valót.

Amint hegedűlve az utcákon végiglépdel, az emberek házaikban felütik sápadt homlokukat és borzadva lesnek a metsző hangokra, melyek előtt az élet minden szava elhal. Szívük verése megakad szorongásukban. A halál pedig nevetve szökdel utcáról-utcára, mind vadabbul repül vonója csontos kezében a húrokon át, mindig nagyobbá nő a borzalmas menet, amely követi. Esztelenül rohannak ki az emberek házaikból s menekülni akarnak; ekkor megragadja őket a titokzatos hangok hatalma és be kell állaniok a menetbe – öregnek és fiatalnak, előkelőnek és alacsony sorúnak, mindnek táncolnia kell – táncolnia a halál hegedűje szerint. Hogy tördelik görsös tagjaikat, mint zihál lélekzetük, milyen vad kavargásba olvad minden! A rend félénken elosont, szépség és öröm messze elmenekültek. Itt is, ott is elesik egyik-másik s fölöttük tovább tombol a vad tánc. Szakadatlanul ráncigálja vonóját a halál a nyöszörgő, sercegő húrokon végig, s szakadjon bár homlokukról a hideg veríték, meredjenek bár meg üregükben szemek, a halál nem ismer könyörületet. Húzza folyton-folyvást, aki összerogy, maradjon fekvé, – aki csak egy tagját is mozdítani bírja, az táncoljon szakadatlanul – táncoljon a halál hegedűje szerint.

Így vonult át a halál hegedűjével nemrégén a gazdag Hamburg városán, mikor kitört a kolera, így vonult végig a középkorban sok-sok virágzó városban a pestis napjaiban. Így vonult az ókorban Pompejin keresztül és vezette a fáradt menetet szürke hamun át. Így vonult a hajdankorban Egyiptomon keresztül és táncolt egy éjszakán az egész országon és minden házon át. Így haladt át Sodomán és húzta rá a lángokban járó táncot. Így száguldott végig a vízözönkor táncoló csónakján bösz hullámok tetején, s a vizek harsogásán át gúnyosan zengett hegedűje vad diadalmámoreában. Iszonyú a halál, ha jókedve kerekedik és ünnepeket ül.

Szerencsénkre ritkán adatik meg neki, hogy szörnyűséges kedvét kitombolhassa; rendesen korlátok közé van szorítva. Mi bizonyára kegyesen meg leszünk óva, hogy ily alakban lássuk; de másokat igenis sújtott ez a sors, kik épp oly emberek voltak, mint mi. Mégis ennek az irtózatosságnak idején is Isten kezében voltak; a halál az Úr szolgája, még akkor is, ha a legnagyobb önkénnyel és a legfékeveszettebben is látszik kormánybotját forgatni. Csak egy a király.

És minden iszonyat közepette győzelmesen jár-kelel a királyi szeretet. Mikor Milanóban a pestis dühöngött, Szent Károly, a Borromaiak fejedelmi sarja, a szerencsétlen nép gondozását teljesen saját erős és szelíd kezébe vette és Isten angyalaként járt-kelt a halottak városának gyilkos levegőjében, mindenütt vigaszt és áldást osztogatva. A szeretet erősebb a halálnál. Szent hatalma előtt a halál lebecsátja vonóját.

Szemtől-szembe

Mikor Mózes leszállt a szinai hegyről, arcára fátyolt kellett borítania, mivel a nép az isteni fény visszaverődését nem bírta elviselni. A halál is fátyolt visel: Isten elrejtette óráját előlünk, s így jóllehet sejtjük és érezzük közellétét, sohasem állunk vele szemtől-szembe. Utolsó leheletünkig megmarad reményünk, ha nem is az életre, de legalább egyarasznyi időre. Ehhez járul, hogy a haldoklónak gyengeségében többnyire nincs tiszta öntudata vagy legalább a behatásokkal és érzelmekkel szemben eltompul.

Ha másképp volna, ha halálunk óráját biztosan tudnók, s ha e pillanat elé világos öntudattal és egészséges érzékléssel kellene mennünk, akkor a halál fátyol nélkül állana előttünk szemtől-szembe, s nem tudom, ki tudnók-e állani ezt a tekintetet. Oly lelkigyötrelem lenne, mely leírhatatlan; csak sejteni tudjuk, s sejteni is csak akkor, ha azt egy emberi arcról már egyszer leolvastuk. Akinek pedig ez a gyötrelmes kép már szeme elé tárult, az soha életében el nem felejtí.

Tizenöt éve már, hogy egy embernél, ki egészséges testtel, fiatalos erővel a halállal szemtől-szembe állott, utolsó éjszakáját töltöttem, s még mindig meg-megremeg a lelkem, ha ezekre az órákra gondolok.

Enyhe, tavaszias leheletű februári éj volt, tele nyugalommal és békével; a lágy körvonalakban sötétlő felhők közül lopva csillámlottak elő a csillagok, s az éjen a természet álmódzó életének első pihegése suhant át. Mindez mögöttem maradt, mikor a nehéz tömlöckapu csörömpölve bezárult. Hideg, kongó folyosókon végig egy szűk zárkához jutottam, ahol egy szegény bűnös szív a papi vigasztalásra várt. Egy gyilkos – egy szerencsétlen, eltévelyedett, bűnbánó ember, akinek most saját vérével kell megvezekelnie azért, hogy vért ontott – egy gyilkos! Szent Ágoston mondá: „Nem követett el oly vétket ember, melybe te is bele ne eshetnél, ha Isten elhagyna téged.” Az emberi szív örvény – a tied is az. Bármennyire is gyűlöljük a vétket, a bűnöst ne ítéljük el. Ó, ha valaki mélyen bepillantott egy szívbe, az látja, mily csodásan és kibogozhatlanul fonódnak egymásba sors, hajlam és befolyásolás a vétekekkel. Jó, hogy van valaki, ki mindent ki tud bogozni.

Itt feküdt a földön mintegy élettelenül, arcát karjaiba temetve. Mindig hitte, hogy a király kegye megmenti, míg végre egy órával azelőtt közölték vele: hogy az igazságosságnak szabadfolyást kell engedniök, s hogy az ítélet végrehajtásának a következő reggelen fél hétkor kell történnie. Ez lesújtotta az erős férfit, mint a villám a fát.

Szent csodaerőd, ó, vallás! Te vagy képes, egyedül te a kétségbeesés örvényét áthidalni, s te még a legnagyobb bűnöstől sem tagadod meg áldásaidnak egyikét sem. Az egész világ cserbenhagyja, el kell őt hagynia; csak az egyház jön hozzá tárt anyai karokkal és elveszi töredelmes vallomását ajkáról és meggyötört szívéből. Ego te absolvo – én föloldalal téged – úgy hat reá ez a szó, mintha édesanyja szelíd, hűsítő kezével átfogná láztól égő homlokát. Azután szélvészként szakad ki az imádság megszabadult szívéből, s fölfelé tör Isten trónusához, és az Úr lehajol hozzá.

Halkan sercegték a gyertyák a homályos kápolnában, halkán meg-megcsörrentek a láncok a bilincsekbe vert kézen, és a két börtönőr fényes fegyvere meg-megcsillant a bágyadt fényben. Ekkor a pap az oltárnál, ahol éppen bemutatta a főséges áldozatot, a lépcsőn térdelő szegény bűnöshöz fordul és magasraemelt kézzel megmutatja neki az élet kenyerét. Krisztus jön és békecsókját adja neki.

De azután – utóbb – ha a magasztos, vigasztaló ünnepség elmúlt – ha a halál lassú léptekkel mindig jobban közeledik – ha az elítélt száraz ajakkal és rekedt hangon minduntalan kérdezi: „Meddig még?” – ha a komor óra kérlelhetetlenül üti el az egyik órát a másik után – ha a percek oly nehezen és ólomlassúsággal suhannak el, s mégis nagyon gyorsan, ijesztően gyorsan – akinek ezt szemlélnie és vele együtt átélnie kell, annak csaknem megszakad a szíve. S ő, a szerencsétlen ember, aki szemtől-szembe látja a halált...

Azt a tekintetet nem felejttem el soha, a szemek még folyton rám néznek, valahányszor arra az éjre gondolok. Oly félelmes néma rettegés beszélt belőlük, oly lelki kín, oly mélységes rémület, hogy el kellett az embernek fordulnia. Kimondhatatlan részvét nyilallt át szívemen oly fájdalommal, amelyet alig viselhettem el. Ki érezhetett volna másképpen?

Ekkor megcsendült az udvarban a lélekharang. Átnyújtotta rózsafüzérét, az egyedülit, amije volt, emlékül. A cella ajtaja kitarult. Az utolsó út... de a szemek, a szemek, melyek még egyszer segélykérően rám tekintettek!

Egy negyedóra múlva mindenén túl volt, és egy további negyedóra múlva már a sír földte. Visszatértem a temetőből, a nap terhemre volt – és az élettől elment a kedvem. Túlságos mélyen tekintetem bele az emberi gyötrődésbe.

Ó, te jóságos Isten, ki fátyolt borítottál a halál arcára! Hogy ha ezt a fátyolt föllebbed és megengeded, hogy az a rém egynek embertársaink közül szemtől-szembe lépjen eléje, úgy az is jóság és könyörület. Te a tűz hevével tisztítasz. És téged, szegény lélek, kinek némán kellett kiállnod a halál szűrő tekintetét, boldognak magasztallak nagy, súlyos vezeklésedben.

A véres babér

Gyermekségem emlékei visszanyúlnak a nagy háború korába. Még fülembé zúgnak a harangok, amint ujjongó hangon dicsőséges győzelmeket hirdetnek Németországszerte; még látom azt az öreg asszonyt, ki a templomban a fájdalmas Szűz képe előtt rogyott össze a síró község közepette, mert egyetlen fia Gravelottnál elesett. Milyen borzalmas idők lehettek azok, mikor lázbanégő szemekkel nyargalták át a veszteségi kimutatásokat, mikor majdnem minden házban és kunyhóban remegő szívek dobogtak aggódó fájdalomban! Milyen dicsőséges idő lehet az, mikor a hazaszeretet és hősiesség az égig lángolnak, mikor egy egész népnek legbensőbb erői dicső föltámadásukat ünneplik. Tavasz pezségés fut át az országon, s magascsapó hullámokban hömpölyög végig minden kicsiség és köznapi fölött. Az élet fenséges ünneplőbe öltözködik, és a halál babérkoszorúkat oszt.

Milyen drága ez a babér, milyen nehezen szereshető meg a béke napjaiban! Most az útszéleken zöldell, de még most is értékes, azt akarja, hogy vért fizessenek érte. Ezer és ezer fiatal kéz nyúl nemes ágai után, az egyik könnyen és gyorsan szakítja le, a másik nehéz, fáradságos dulakodással és csak hosszú küzdelemmel nyeri el – de véres minden ága.

Száz alakban halad át a halál a csatatéren. Itt mint a tigris a sűrűből ugrik ki, s áldozatát egy csapással sújtja a földre; ott mint a vámpír lassan szívja ki a szétroncsolt testből a vért. Közbe-közbe legkegyetlenebb játékát űzi: zsákmányát órákhozat hagyja kínlódni. A csatazaj rég elhangzott már, a nap felbukkan a látóhatáron s a pacsirta feléje emelkedik – bent a szétdúlt vetések között egy elhagyatott, elveszett ember nyög, aki sem élni, sem meghalni nem tud, s anyja után sóhajtozik, aki messze otthon nehéz szívvel jár-ke. Talán hirtelen oly érzés fogja el, hogy leül és kezével elfödi szemét. Épp akkor fonta át a halál a véres, nehezen kiküzdött babérral fia halvány homlokát, melyet a lenyugvó nap aranyos fényével övezve megdicsőít. Ó, borzalmas, ó, dicsőséges kor!

Minek nevezzük a háborút? Büntetve fojtogató angyalnak, kit Isten haragja küldött az országokra? Vad fúriának, amely a poklot odahagyva, gazdag áldást tipor szét és az erők legjavát pusztítja? Vagy nagy ébresztőnek, aki vasmarokkal az életet új magasságokba lendíti? Talán mindebből benne rejlik valami. Mégis áldást mondunk, ha elhagy bennünket.

Szabad mezőkön alusznak most a hősök, akik a szabad ég alatt lehelték ki lelküket; sírjaik felett az eke siklik el s nyomában zöldellő vetések kelnek ki. Odaát a szülőföldön pedig fekete táblák tekintenek le a templom falairól és aranyos betűikkel hirdetik a drága neveket. Az évek múlnak és feledést hoznak. Csak itt-ott térdel még egy-egy ősz anyóka, ha az orgonának szava már rég elhangzott, egyedül a csendes szentélyben s imádkozik hangtalan ajakkal és szemlesütve, s titkos ragyogás honol ráncos arcán. Anyai szív nem tud felejtteni.

De lassanként az anya fájdalma is fájó örömmé dicsőül, derék fiáról, dicső hőséről fájón emlékező örömmé, kit soha el nem hervadó véres babér ékesít.

Az éneklő halál

Marburgban, a múzsák barátságos, vidám városában, a Lahn kedves partján áll Hessen legszebb temploma, a korai gót stílus gyöngye, telve egyszerű, szűzies szépséggel. A német lovagrend építtette Thüringia szent. örgrófnéja, magyarországi Szent Erzsébet dicsőségére, ennek a bájos asszonyi jelenségnek, akihez hasonló nem tűnt még föl a német tartományokban. Amilyen fenséges az emlékmű, s amily kedves maga a szent, oly csodásan kedves volt a halála is. A magyar királyi várban ringott bölcsője, halottas ágya pedig Marburg legnyomorúságosabb viskójában állott. Mikor azonban közeledett utolsó órája, a halál Isten angyalának képében jött el hozzá, mosolygó ajakán édes dalokkal. Egész élete a szeretet gyönyörében felolvadó Énekek éneke volt, amely annál magasztosabbá vált, minél mélyebbre nyomta őt a kereszt. Halála sem lehetett hát szorongó sóhajtozás, hanem vidám, csengő dal.

Midőn már halálán volt, körülállói mozdulatlan ajkáról halk éneket hallottak, mely a kamrát leírhatatlan bájos hangokkal tölté be. Azután megszólalt a szent: „Nem hallották az angyalokat velem énekelni? Velők énekeltem, amilyen jól tudtam.” 1231. november 19-ének éjjelén elhagyta a világot. Mikor beköszöntött az éjfél, lefogyott arca mint a virág kezdett kivirulni, s oly fényben ragyogott, hogy alig lehetett ránézni; az örökhajnal pirkadott és sugarait már előrevetette. Erzsébet sokat imádkozott és beszélt, pedig különben oly hallgatag volt, beszélt Isten iránti túlaradó szerelmében. Hirtelen azonban félbeszakította beszédjét a következő szavakkal: „Most jön a vőlegény, hogy elvigye menyasszonyát, – csendben legyetek mindnyájan!” Azzal oldalt hajtotta fejét és elszenderült örökké tartó örvendezésre. S újból dal csendült föl. Éneklő ajakkal vette a halál karjára lelkét, oly gyengéden és szelíden, mint mikor az anya kiemeli a bölcsőből gyermekét. Az égből zengő bájos hangokhoz csodálatos illat vegyült s az éj sötétjében megdicsőült szépségben tündökölt a szent fehér arca.

Élete kemény és szigorú volt, durva, tövisekkel megrakott ösvény, halálának víg ünnepségnak kellett lennie. Fényben, illatárban és édeshangok között, szent lelkigyönyörtől eltelve halt meg.

Ilyenkor Szt. Ferenczel így szólhatnánk a halálhoz: „Ó, kedves haláltestvér!” Ilyenkor hinnők is, hogy valójában nem is oly félelmetes, hogy a komor fátyol angyalarcot takar, komoly arcot ugyan szigorú vonásokkal, de szemekkel, amelyekben mélységes részvét sötétlik. Ó, kedves haláltestvér, jó volt, hogy Szt. Erzsébettel oly barátságosan találkoztl. Mi nem számíthatunk arra, hogy hozzánk is dalos ajakkal jössz. Tudjuk, hogy dalod mindennél édesebben hangzik, amit az élet énekelhet; tiszted azonban komoly és csak ritkán énekelhetsz. Ritkán töri meg az Úr a hallgatás pecsétjét ajkadon. Nem kívánunk sokat: csak egy kicsike sugarat, a vigasztalásnak csak derengését küszködő, szorongó lelkünk számára! De bármiképpen is jöjj, amint az Atya küld téged, Isten hozott, kedves haláltestvér!

Királyi bíborban

Szemem előtt nyugvóra hajlik a nap. Sokáig figyeltem, mint hanyatlik lassan mélyebbre és mélyebbre. Olyan az, mint a haldoklás, de királyi haldoklás. Fölséges nyugalommal és derűs vidámsággal nyugszik, s mindig kedvesebben ragyog fel szépsége. Földpárák emelkednek fel alulról, fényét azonban nem tudják kioltani; a homályos fátyolok pompás öltözteté válnak. Minél mélyebbre merül a nap, annál nagyobbak látszik, annál gyönyörűbben világít bíbora. Királyi bíborban hal meg.

Királyi bíborban halni meg, – a világ bámulva látta ezt a csodát, mikor a kereszténységnek fiatalosan pezsdülő ereje töltötte meg a szíveket. A vértanúk mosolyogva mentek a halálba, mintha víg ünnepségre mentek volna. Naphoz volt hasonló életük, fényben és tisztaságban felolvadó életük, élet, amely nem a földön folyt le, hanem szeplőtelenül magasan a por fölött telt el, élet, amely életet keltett szent erejével, miként a nap a természetben. Naphoz volt hasonló haláluk is. Mérges gasként szállt fel hozzájuk gyűlölet, gúny és erőszak, de ők nem tántorodtak meg nyugodtságukban és biztosságukban. Lelkük derűlsége zavartalan maradt, s a kínzás csak arra szolgált, hogy királyi bíborba öltöztesse őket. Félelmes alakokban lépett eléjük a halál, kint kínra halmozott, mintha borzalmait nem is az emberek gyűlölségéből, hanem magából a pokolból válogatta volna össze. Ők ügyet sem vetettek rájuk. Mindent messze fölülmúló fenséggel állottak ott, s türtek minden kínzást; kinevették a borzalmakat és kínokat s nem ritkán a legembertelenebb borzalmakkal barátságosan tréfálkoztak. Legyőzhetetlenek voltak győzelmes erejükben, úgy hogy a pogányok borzadva varázslatra gondoltak. A kegyelem varázsa volt ez és a minden diadalmaskodó szeretet bűbája. A szeretet nem csupán oly erős, mint a halál, hanem erősebb is nálánál. Mint a nap nyugodtak le, de nem hogy kialudjanak, hanem hogy felkeljenek egy más életben.

Nem rejlik-e ebben a halálban, ha el is tekintünk azoktól a nyilvánvaló csodáktól, melyek sokszorosan kísérték, a kereszténység isteni erejét feltáró fenséges bizonyíték? Ily halál hallatlan volt ezen a világon. A vértanúk elhunytak, de nem a rajongás mámorában, nem egy betegesen felcsigázott, fellobbanó érzelm túltengésében, hanem szellemük teljes világosságával, csendes, nyugodt megfontoltsággal. Elhunytak, de nem a harcok izgalmaiban és feszültségében, kardot forgatva, az együttküzdő bajtársak lelkesedésétől elragadtatva, hanem magukra hagyatva, türve, szenvedve, mintegy bilincsekbe vert kézzel a legirtózatosabbnak védtelenül kiszolgáltatva. Így hunytak el, nem a hulló csillaghoz hasonlóan, amelyek perzselve hullanak a földre, hanem úgy, mint a nap: néma nagysággal és szépséggel. Íme – ott lángol csodás ragyogással, félig már-már elnyelve a láthatáron feketéllő erdőtől, sietség nélkül, küzdelem nélkül, királyi méltósággal, bíborba öltözötten, a szép, nagy, fenséges nap.

S vigasztalás, erős vigasztalás van a vértanúk halálában. Nem mintha mi is királybíborba öltözötten merészelnénk hazafelé vezető utunkra lépni; ily kegyelmet Isten választottjainak tartott fenn. De vigasztalást merítünk gyönyörű halálukból, mert saját szemünkkel látjuk és kezünkkel tapintjuk, hogy vannak erők, melyek a halál minden hatalmán és dühén felülemelkednek. Míg az ó- és újkor szegény pogányai aggodalmasan meglapulnak a mindeneken győzedelmeskedő halál előtt, addig mi tudjuk, hogy hatalma megtört. Bár semmiféle külső hatalom, semmiféle bölcsesség, semmiféle gazdagság őt le nem gyűri, vannak csendes, titkos, benső erők, melyeken széttörik félelmes kormánypalcája. És ezeket az erőket mi is megszerezhetjük, Isten kegyelme kínálja és ajánlja azokat nekünk: ezek az élő kereszténységből fakadó erők, a hit és szeretet erői.

A nap már lenyugodott, de nyomait az égen hagyta, arannyal megtöltve s rózsás fénytől körülragyogva, így világít halálotok visszfénye, ti szent vértanúk, mint az esthajnal pírja a századokon át s megtelíti lelkünket erővel és vigasztalással.

Szulamit

A Szentföld sok megszentelt helye között a Sion-hegyén lévő Dormitio bizonyára nem a legjelentéktelenebb. Ahol most a „Mária haláláról” nevezett templom áll, ezen a helyen olyan halál történt egyszer, amely csodálatos sem előtte, sem utána még nem volt. Alig volt már halálnak nevezhető. Sohasem volt a halálnak oly kedves alakja; barátként jött, szabadító gyanánt, mint szolgálja és vőfélye egy királyi menyasszonynak. Hódolatosan térdrehullva

emelte föl félénk kézzel szeplőtelen lelkét erről a földről; tiszta testét nem merte megérinteni romboló leheletével. Csak félig végezte el munkáját és remegve hátrált meg az elől, aki életet osztó kezével beleavatkozott a halál művébe, amennyiben a testet megdicsőítette. Az élet a halál sarkára hágott, úgy hogy az elmenekült. Ami történt, alig nevezhető meghalásnak.

Mikor az Úr a kereszten elvérzett, ekkor anyjának az élet halállá vált. Neki azonban még nem volt szabad az életet elhagynia, a fiatal egyháznak kellett segítségére lennie; azért csendes türelemmel és nagy epedéssel várakozott arra az órára, mely számára meg volt határozva. „Szabadítsd ki lelkemet a börtönből, hogy magasztaljam nevedet”, imádkozhatott őseivel, Dáviddal. Ő az Énekek énekének Szulamitja, az epekedve kereső, a panaszkodó menyasszony:

„Ágyamban éjenként kerestem, kit az én lelkem szeret; kerestem őt és nem találtam.

Felkelek és körüljáróm a várost és a szorosakon és utcákon keresem, kit az én lelkem szeret; kerestem őt és nem találtam.” (Én 3,1–2)

Megjárta ismét a véres utakat Jeruzsálem utcáin keresztül föl egészen a Golgota kopár magaslatáig – kereste őt és nem találta meg; lelkét majd elemésztette a vágyakozás és szeretet. A szeretet fogyasztotta az életét.

„Mert erős, mint a halál a szeretet lobogása, tűz és lángok lobogása.” (Én 8,6)

A napok ugyan átsuhanhattak lelkén fájdalomokkal és gondjaikkal, nagy eseményekkel és kicsi örömeikkel, de azoknak a napoknak, amelyek oly sokat tudnak elsimítani, melyek különben mindent tompítanak és megnyugtatanak: az ő lelke és szeretete fölött nem volt hatalmuk.

„A vizek sokasága nem olthatja el a szeretetet és a folyóvizek nem boríthatják el azt.” (Én 8,7)

Végre ütött a várt óra. Magányába az Úr hívása hangzott.

„Az én szerelmesem szava! Íme ő jön, szökellve a hegyeken, átszökellve a halmokat.”

„Íme az én szerelmesem szól nekem: kelj föl, siess, én barátném, galambom, szépen és jöj.” (Én 2,8 és 10)

Nem félt a haláltól, nem is látta őt, csak az Urat látta. A test csak válaszfal volt számára, melynek nemsokára le kellett omlania.

„Íme falunk mögött áll ő, nézve az ablakon, nézdelve a rostélyon át.” (Én 2,9)

Ez nem a halál, aki kopogtat – ő az a hön óhajtott, az élet maga.

„Az én szerelmes zörgetőmnek szava. Nyisd ki nekem húgom, szeretőm, galambom, szeplőtelenem!”

„Az én szerelmesem benyújtja kezét a szakadékon és testem reszketett az ő illetésére.” (Én 5,2 és 4.)

Ez már nem haldoklás, ez túláramló gyönyörűség, ez új életbefakadás. Ez a lélek nem vívódik a halállal; a halál számára csupán zsámoly, melyre lépve szárnyrakel a magasságok felé. „Mint a pusztából felszálló tömjénfelhő”, oly könnyedén és bájosan siet át a kapun, amely mindnyájunknak oly sötét, neki azonban fényes, hétszínű szivárvány örökké zöldellő mezők felett. Nekünk mindnyájunknak keserű ízzel van telítve földi életünk alkonypillanata, az övé forraszó gyönyörűség, mely zúgó áradattal özönlik feléje. Kialthat az egész világ: *„Térj vissza, térj vissza Szulamit, hogy nézhessünk téged!”* (Én 6,12) Semmi sem bírja őt tartóztatni. Ki tudja bilincsekbe verni a lángot, mely ujjongva a magasba tör.

Ez már nem haldoklás. Ez már nem naplemenet, ha még oly szép, ha még oly dicsőséges is. Ez a hajnalpír, mely csillogó pompában, bíborövezetben, aranyos saruval a sötétséget túlszárnyalja és az éjszaka összes árnyait diadalmaskodó lábbal a mélységbe taszítja.

A halál rémei

A völgy őre

Schopenhauer Artúr, a bölcselelő így ír: „Ha az élet önmagában is értékes javunk volna és előbbre kellene helyeznünk a nemlétnél, úgy kialvásánál miért áll őrt olyan félelmetes őr, mint a halál, rémeivel együtt. Ám ha a halál ilyen ijesztő nem volna, ugyan kicsoda élné végig ezt az életet, mint ahogy tényleg végig éli?”

Ez túlzott állítás és a pesszimistának, az életet megvető és megrágalmazó embernek szava; egyúttal azonban olyan állítás, mely gondolkodóba ejt, mert nem olyan, hogy egy szemernyi igazság sem volna benne. Ugyan ki is tagadná le a halál rémeit! Keresztény létünkre a halált rémeivel együtt büntetésnek, vezeklésnek tekintjük; e felfogás azonban nem zárja ki azt, hogy amikor a bölcst Teremtő a halált a borzalmakkal köti össze, ugyanakkor még más célt is tart szeme előtt. Amíg az Isten igazságot oszt, bölcsességének és jóságának sem kell vesztegelnie; összefognak ezek is és mindhárman együtt működnek. Így lehet ezt a szép, bizonytal kerestény-magvas gondolatot a pesszimista keserű, mérges szavaiból is kihámozni.

A Teremtő az élet forrásához azt az erős ösztönt állította, amely varázserejével magához édesgeti az embereket; ha nem így volna, akkor a világból már régóta pusztaság lett volna. Ezzel azonban az Úr mintegy biztosította az emberiség fennmaradását mindama fáradalom és gond ellenére is, amely a családi tűzhely mellé oly hamar befészkel magát. A Teremtő éber őrt állított továbbá az élet mellé is, aki hangos szavát mindannyiszor fölemeli, valahányszor veszedelem fenyegeti: és ez az őr a fájdalom különféle formáiban. Hova lenne az egészség, ki is gondozná életét, ha a fájdalom szükség esetén ösztönszerűleg fel nem emelné szavát! Épp így a halál rémeinek is meg lehet az a bölcst rendeltetésük, hogy visszarettentsék azt a vakmerőt, aki Isten adományát, az életet kockára tenni vagy könnyelműen eldobni akarná, így őre a halál az életnek; így látjuk meg rémei mögött is a bölcsességet és szeretetet.

Mennyivel más színben tűnik fel a halál mielőttünk, mint ama komor bölcselelő előtt! Csak rabszolga-felügyelőt lát benne, aki korbácsával megfenyíti a nyomorultakat, ha jármukat akarják lerázni. Előttünk abban az alakjában jelenik meg, melyben *Thoma János* mint a völgy őret festette meg. E festményen páncélba öltözött ifjú áll, amint csillagos éjnek idején a lábai előtt sötéten elterülő völgyre tekint. Sisakját levette, térdéhez támasztotta s így látható komoly, nemes vonású arca. Feje körül fénykoszorú lebeg, fiatal, erős alakja mögött pedig fehér zászló emelkedik büszkén a magasba. Lehet, hogy Thoma mester valamennyi jóhatalom megtestesítésére gondolt, amely az ember életét őrszi. Mi azt látjuk e képen, akit az élet ellenségének neveznek: a halált.

A nyugalomban és békében alant szunnyadó völgynek a halál az őre. Ő az erős ifjú, ő van rémeivel felpáncélozva, a győzelmi zászlót ő lobogtatja, ő az Istennek komoly, nemes és szent követe. Egyúttal jóságos őrs is, mert őrködik mindazok felett, akiknek utolsó órája nem ütött. Ne nyúljon senki sem életéhez, mellyel Isten megajándékozta; hadd érjen meg az aratás napjára. A vakmerő könnyelműséget elűzi, sőt a borzalmas kétségbeesésnek is ellenáll. Így őrködik hűségesen, megbízhatóan ő, akit annyiszor félreismernek. Szeme bánatos, mert nem szeretik.

A halálfélelem

Kleist Henrik német költőben kifogásolták, hogy homburgi hercege, a hős ifjú megremeg sírjánál. E herceg soha egy pillanatig sem habozott ott teremni, hol legádázabban folyt a harc, ő egyenesen kereste a halált. Mikor azonban engedetlensége miatt a választófejedelem mint felségsértőt halálra ítélte s amint szeme láttára fáklyavilág mellett ásták meg sírját, higgadságát teljesen elvesztette s irtózatos halálfélelem vett rajta erőt. Ifjú élete föllázadt. Elfélejt mindent, szerelmet és hírnevet és nem restell térdrehullva kegyelemért esdekelni.

... Egeknek Istene!

*Mióta láttam síromat, nem vágyom másra, csak élni, –
S többé nem kérdezem: vajon dicső lesz az?!*

Megrendült lelkében még jegyesének képe is elhalványul. Később természetesen észbe kap és a lovagias érzés felülkerekedik benne.

Akarom, hogy a harcnak szentséges törvényét,
Mit meggyaláztam hadseregünk előtt,
Szabad halálom dicsőítse meg!

Ne gáncsoljuk a költőt; bölcsen cselekedett. Nem üres eszményképet mutatott nekünk, hanem az embert állítja elénk testestül-lelkestül. Lehet valaki nagy hős, a szép eszméért önként fel is áldozhatja életét, de azért a haláltól még mindig félhet. Könnyebb a szenvedély hevében a halált keresni, mint lelki nyugalommal a szemébe nézni.

A haláltól való félelmünk természetünkben gyökeredzik, úgyannyira, hogy utolsó leheletünkig csüngünk életünkön. A természet mindig és mindenütt védekezik a halál ellen és latba veti minden erejét, csak hogy felülkerekedjék. Ezt látjuk még a legkisebb eltapodott féregnél is, sőt haldoklásakor a nagy ember is érzi magán ennek az ösztönnek a hatalmát. A természet félelmében sóhajtozik a halál előtt s ez az ő tiszta, őszinte, hamisítatlan szava.

Haláluk módját és nemét tekintve az emberek nagyon különbözőképpen hálnak meg; de alig akad olyan, akinek a halálfélelem serlegét megízlelnie nem kellene. A halálnak ezt a rémét csak nagyon kevesén tudják elkerülni. A legtöbbjüket hideg kezével egyszerre megragadja s lelkük belsejét megrendíti; esetleg hirtelen vonul el felettük, talán elhomályosul öntudatuk és érzékelésük; sőt a vad vihar után világos, nyugodt percek is jöhetnek. Nem ritkaság, hogy a kimúlás teljes nyugalomban következik be, de ezt a küzdelem akkor rendszerint megelőzte. Olykor hosszasan és keményen kell tusakodnia a léleknek a halálfélelemmel és ez a belső tusakodás félelmesebb lehet ennél a romboló gyötrelmenél is, melyet a testnek kell kiállania. Mindenesetre számot kell vetnünk azzal, hogy ezen a tűzpróbán, legyen enyhébb vagy kegyetlenebb, de mindnyájunknak át kell esnünk. Ez a rém, bár csak megelőzi, mégis félelmetesebb a halálnál, éppúgy, mint ahogy az Úr közeledtét is vihar, földrengés és emésztő tűz előzte meg akkor, amikor prófétájának lágy szellőben nyilatkoztatta ki magát. Sorsunkba bele kell törődnünk. Maga az Úr is a getszemáni kertben a halálfélelmet nemcsak megízlelte, hanem a keserűség kelyhét is fenéig kiürítette. Már pedig hol az az erős halálra kész hős, aki a halálnak úgy szemébe nézett volna, s olyan önfeláldozó lett volna, mint Ő? És arccal a porba hullva, Atyja irgalmáért kiáltva, sóhajtozva, könnyezve mégis reszketett, félt és vérrel verejtékezett és átélte a halálfélelem minden gyötrelmeit. Hős volt s a haláltól mégis remegett. Mi se szégyeneljünk pirulva, hogyha a halálfélelem megszállja lelkünket. Üdvözítőnk egyúttal azt az utat is megmutatta, amely a halálfélelem e szakadékától ismét a derűs napfényre, a lelki béke és nyugalom országába visz: az Atya akaratába vetett bizalmat és teljes önátadást. Amikor Urunknak a keresztfán mégegyszer be

kellett merülnie a keserűségnek e tengerébe, olyan mélyre, mint amilyen mélyre egyetlen teremtet léleknek sem kellett merülnie, le egészen az Istentől való elhagyattatásig, még akkor is felemelkedett a teljes megadásig és lelkét Atyja kezeibe ajánlotta.

Aki az Atya akaratát egész lelkével átfogja és átkarolja, az szilárdan megáll a legádázabb viharban is. Zúghatnak bár lelkében a félelem hullámai, mégis felemelkedik a mélyből minduntalan, míg végre szárnyra kap és repül a magasságok felé.

Az eltakart!...

Valamilyik nagy mester meg akarta festeni Jóbot, azt a nyomorult, megtört embert úgy, mint testi-lelki halálos sebeivel szerencsésjének romjain üldögél. Bármennyire fáradozott is azon, hogy a kiáltó ínséget oly alakba öntse, mint aminőben lelkében élt, sehogysem sikerült neki. Erre eltakartan festette meg. A messzeségbe vesző fakó pusztaságon, a vigasztalan magány felett elterülő izzó égboltozaton kívül nem látszott a képen más, mint elől valami szürkeség, egy megtörtten heverő embernek bizonytalan körvonalai. Szem arcot hiába keresett rajta. Az ember nyomorát eltakarta, ínségét és undokságát pedig, mintha a napvilágtól félt volna, öltönye redőibe rejtette. Aki rátekintett erre az eltakart valamire, szinte érezte, hogy borzadály fut végig a lelkén; az öltöny alatt a legrettenetesebb dolgokat sejtette és önkéntelenül is félt, szeretett volna hozzálépni és az eltakart iszonyatot leleplezni.

Nem tapasztaltál-e ehhez hasonlót talán már te is? Belépsz a néma halottaskamrába, ahol a mozdulatlan, halvány tetem fekszik. Valami arra ösztökél, hogy kedves vonásait mégegyszer meglekintsd s kezedet máris nyújtod, hogy a fehér szemfedőt fellebbentsd. S ekkor valami titokzatos borzadály lep meg: mi fog vajon elémtárulni, az az ismerős, avagy már valami eltorzult arc? A békés nyugalom ül rajta, avagy tán ... a halál félelmetesen tud torzítani úgy, hogy lelked reszket attól, amit a szemfedő eltakar.

Még Isten áldása reánk nézve, hogy a halál eltakartan jön értünk; de mi tagadás, ebben is a halál egyik rémére kell ismernünk. A halál órája és közelebbi körülményei rejtve vannak előttünk mindaddig, míg értünk nem jön s így utolsó leheletünkig reménység-anyánk emlőin csüngünk; mindez biztonnyal Isten kegyelme, amelynek fejében Teremtőnk iránt hálásnak kell lennünk. Ám ami a halált oly félelmetes színben tünteti fel előttünk, az az idegen haza, a teljes ismeretlenség. Mi is lesz velünk, ha a halál utolér? Mit érzünk, mi mindent tapasztalunk majd akkor? Hogyan fogadjuk majd? E kérdéseknél egész életünkben szerzett tapasztalataink egytől-egyig cserbenhagynak: aggódó kérdéseinkre egy árva szóval sem tudnak megfelelni.

Hiába mesterkedünk azon, hogy a haldoklókat kihallgassuk. Ameddig felvilágosítással szolgálhatnak, addig a halál rájuk nézve is az az eltakart arcú, ismeretlen idegen, akitől a lélek önkéntelenül is irtózik. Amennyivel közelebb jutnak a halálhoz, épp annyival távolodnak is mitőlünk; még ha távoztukban hátrafordulnának és felvilágosítani akarnának is bennünket, hangjuk már nem érne hozzánk. Mert a pillanat mérhetetlen komolysága annyira leköti őket is, hogy kérdésünket egyáltalán nem hallják, az életet és kívánságait már meg sem értik és róluk tudomást nem vesznek. Közben észrevesszük, hogy a halál beálltával a megmerevedett arcvonásokon hirtelen változás állt be, mint hogyha valami nem sejtett dolog bontakoznék ki a költöző lélek előtt. Mi is lehet? Csodálat – rémület – valami örvendetes tünet? Talán olyasmit látott – hallott – érzett – tapasztalt a haldokló, ami már nem e világból való? Kicsoda a megmondhatója?!

Lám, itt fekszik már s ajkai örökre zárvák. Most már tudja a nagy rejtélyt és tudna felvilágosítással szolgálni, de hallgat. Hiába kísérled meg, hogy vonásaiból olvass ki feleletet: némák maradnak. Ha az elhunyt még oly testi-lelki barátod volna is, kinek titka előtted sosem volt, a meghalás nagy titkát mégsem árulja el. Lett légyen vezetőd, mindenkor készségesen útbaigazító tanácsadód: arról a sötét útról, melyet az imént megjárt, amelyet neked is meg

kell járnod s amelyről pedig oly szívesen szeretnél valamit megtudni, arról az útról egy árva szót sem mond.

Most pedig ülj le és tépelődj, szedd össze minden lelki erődet, hogy a rejtélyt megoldd; kérdezd lelked legmélyén: mi lesz halálomkor? Választ nem nyersz rá. Az az eltakart arcú nem húzza félre sötét fátyolát. Fogadd a halált úgy, mint amilyen az életre nézve – mint idegent, mint olyant, akit még nem ismerlek, ki nem tapasztaltak, mint a nagy ismeretlent

A válás

Keserű szó a válás és nem egy léleknek okozott már fájdalmat. Mindazonáltal nem minden válás nehéz, lehet könnyű, sőt örvendetes is; azt szívesen tudjuk nélkülözni, ami rosszul esik, de ami kedves előttünk, attól már csak fájdalom árán tudunk elszakadni. Ha jól fontolóra vesszük, egész életünk nem egyéb folytonos válásnál: személyek és tárgyak, nappalok és éjjelek, öröm és szenvedés szakadatlanul jönnek-mennek, állandóan mi sem marad velünk. Mindeme dolgok között akad olyan, amit szeretünk és becsülünk s ilyenkor keservesen esik a válás s mély sebet hagy maga után. Borzasztó elszakadás a válás arra nézve, aki kénytelen elhagyni a hazáját, amelyhez ezernyi kötelék fűzi. Úgy érzi, hogy el sem bírja viselni. Hát még amikor attól a kedves emberünktől kell elszakadnunk, akihez szívből vonzódtunk! Lelkünk felét veszítjük el benne.

Válás egész életünk, legutolsó, legnagyobb, legteljesebb, legáltalánosabb válás azonban a halál, amely semminek sem irgalmaz.

A haldoklónak el kell hagynia mindenét, legyen az még oly sok, vagy még oly kevés. Hogyha szívével a földi dolgokon csüng, bizony keservesen esik neki a lemondás. Még ha nem is ragaszkodik rendetlenül a földi dolgokhoz, akkor is nehezebb esik elválni attól, amit sajátkezűleg alkotott, amibe gondját és szeretetét fektette bele, s ami szorgos keze ápolásának híján most tönkre fog menni. De sokallta többet kell még elhagynia, nemcsak vagyont és alkotásait, hanem a munkát magát is, kedvelt foglalkozását és a jóleső üdülést, legparányibb édes szokásait, amelyeket életében megszeretett. El kell hagynia azon embereket is, akik vele együtt jártak-keltek, dolgoztak, szabad idejükben nevetgéltek, akik tisztelték, szerették, akiknek adott és akiktől kapott, akik tartalmat, kellemet vittek be életébe, el kell hagyni a rokonait, ismerőseit, egyszóval mindenkit. Még a szívéhez legközelebb állóktól is el kell válnia, akik ágya körül szoronganak és marasztalják. Azoktól is, akiktől gondoskodásában egy percre sem tud elszakadni, mivelhogy kénytelen őket gyámolatlanul magukra hagyni. Még attól a legdrágábbtól is, aki annyira közel áll hozzá, mintha saját énjének része volna. El kell hagyni mindenkit, el nem kísérheti senki, egyedül kell útra kelnie. Sírva állják körül még és szorongatják kezét – a meleg kéz azonban nemsokára hidegen siklik ki kezeik közül, mert a halál hideg kezével kikapja s elszakítja minden régi köteléktől.

Nem lesz-e ez kimodhatatlanul nehéz? Ha ezt úgy elevenen magunk elé képzeljük, bizony mély szomorúság fog el bennünket. Egy árva léleknek sem szabad velünk jönnie! Ha jóakaróink közül csak egyetlen egynek is szabad volna bennünket elkísérnie, mennyire karjába kapaszkodnánk! De ilyen jóban nem lesz részünk. Annyira szedett fa módjára elhagyatva egész életünk folyamán soha nem voltunk; olyan teljes elhagyatottságtól még csak nem is hallottunk. Halálunkkor ezt is megízleljük.

De ez még nem minden! Meg kell még magától az élettől is válnunk. Mit is jelent csak ez? Azt, hogy a derült nap nekünk már nem süt többé; üvegesedő szemünk előtt leáldozik az örök éjszakába. A virágos föld sem fog többé hordozni bennünket, letűnik a semmiségbe minden Isten-csodájával, tarka gazdagságával egyetemben. A kék égbolt élénk színű kárpitjával, ragyogó színjátékaival, rajta úszkáló felhőivel többé ránk már nem borul. Ránk nézve összedől és foszlányai a sötét semmibe hullanak. Nem cirógat az enyhe lég sem többé

hús szellőivel, amelyek oly sok szép kincset, bájos madárdalt és édes virágillatot rejtenek magukba: eltűnnek mind, ahogy a sivatag a vizet elnyeli.

Meg kell válnunk az élettől, ami azt jelenti, hogy lelkünk kapui bezárulnak. Szemünk tiszta ablakai, hallásunk nyitott kapui s minden érzékszervünk végleg felmondják a szolgálatot; aggódó lelkünkre sötét némaság borul, úgy hogy keresgél, tapogatódzik szűk lakásában, de hasztalan. A halál bezárta kapuit, többé ki nem tárulhatnak.

Meg kell válnunk az élettől, ami annyit jelent, hogy lelkünknek el kell válnia legutolsó, legközvetlenebb birtokától is, amellyel a legszorosabb kapcsolatban volt: testüktől. Öntudatlanul, játszva, kényelmes lakásává építette fel, saját használatára célszerűen bebútorozta és mint életének kedves kísérőjét ízlésének megfelelően nevelte, alakította. Egyre jobban összeforrott vele és a test hűen és engedelmesen követte néha kissé oktan kívánságait. Együtt szenvedte végig minden fájdalmát, megosztotta vele örömeit s ha viszont a lélek dolgozott és alkotott, akkor a test volt a lélek jobbkeze. A test volt ügyes hírnöke, aki minden újságról értesítette, ravasz sáfára, aki egyre gazdagabb kincsekkel szedte meg magát s hűséges közvetítője, aki más lelkekkel hozta érintkezésbe. Viszonyuk igazi házasság volt, hosszú, bensőséges és termékeny házasság és a halál ennek a házasságnak vet véget. A léleknek válnia kell a testtől.

El kell válnia, holott nélküle nem élhet. Oda kell vetnie zsákmányul az enyészetnek a testet, ezt a finom, remekbe készült munkát, ezt a csodálandó bölcsességre valló mesterművet. A halál porbatiporja és a rothadás rémével meggyalázza ezt a főséges alkotást, e szépséges idomú tagokat. És az árva lélek? Hogyan is volna tökéletes a test nélkül, amely ruhaként körülvette, amely munkájában támasza és oltalma volt, mely utaira fényt derített? Nélküle szegény, meztelen, hontalan, elárvult, pusztaságba száműzött lélek. De hogyan is szakadhatnának el egymástól és hogyan is lehetnének meg egymás nélkül azok, akik természetüknél fogva egybetartoznak, egymásért lévén teremtve és egymásra utalva!

Ez a legnehezebb és legkeservesebb válás. Amíg élünk, el sem tudjuk képzelni, mi is lehet az, amikor a léleknek el kell válnia a testtől. Amikor azonban üt a válás órája, borzalommal tölt majd el bennünket, mert e válás természetünk ellenére van. Minden mást elhagyni még nem volna meghalás, ha testünket magunkkal vihetnők. Hanem elválni a testtől, az a halál teljes igazában.

Morfium

A halál annyira kegyetlen tud lenni!

Mert ha üt órája, ám vigye a lelket, de miért kell neki azt a szegény, lábainál védtelenül heverő teremtményt megkínoznia! Enélkül is ellehetne! Van olyan halál, amely könnyű, akárcsak a gyermek elszenderülése. De van kimondhatatlan kínokkal tetézt halál is. A halál durva kézzel megragadja áldozatát, megrázza vak dühében, belsejét át és áthasogatja, behat a csontvelőig úgy, hogy sóhajt s nyög belé, lelkinyugalmát elveszítve, minden emberi méltóságától megfosztva hangosan felkiált. Aki már látta, hogy a fájdalom mennyire eltorzítja az arcot a felismerhetetlenségig és hogy az ember eltapodott féreg módjára miként vergődik, az nem gondolhat a halálra anélkül, hogy ezek az ijesztő képek fel ne elevenednének lelkében. Pusztá látásuktól is megborxad az ember szíve és elveszti minden bátorságát; mi lesz velünk akkor, ha nekünk is ki kell ürítenünk ezt a serleget? Hasztalanul fáradozik a munkálkodó kéz azon, hogy enyhülést szerezzen a haldoklónak. Hát ne léphessen ekkor közbe az orvos, ne zsibbaszthassa el a fájdalomtól szétdúlt idegeket egy olyan szerrel, amelyet a jóságos természet nyújt? Ámde a morfium utóvégre is hatását veszti és a haldokló gyötrődése előlről kezdődik. S ekkor ezt az Isten adományát nem lehetne megkértszerezni, sőt megháromszorozni még azzal a veszéllyel is, hogy idő előtt kioltja az életet, mely úgyszem

tarthat soká? Nem, mert az ember ezzel annak jogaiba avatkozik bele, aki az élet és halál korlátlan ura.

Csakugyan kénytelen az ember a körülmények szerint kiállni a félelmetes gyötrelmet és ha orvos nincs éppen kéznél, még hozzá minden enyhület nélkül? E szomorú kérdésre kis vigasztaló gondolat szolgáljon feleletül.

Maga a természet könnyít önmagán. A fájdalom nem fokozódhatik a végtelenségig, a mérhetetlenségig, mert megvannak határai, amelyeket át nem hághat. E határoknál az idegek felmondják a szolgálatot és lehetséges-e fájdalom akkor, ha az idegek már nem működnek? Mintha kioltanák, nincs többé akkor már fájdalom. Vagy ha még kínosan reszketnek az idegek, a természet jótékony kezével fátyolt borít az öntudatra. És ekkor dühönghet, tombolhat már a fájdalom, kopogtathat csontos kezeivel, nem nyer bebocsáttatást. A kapu bezárult s ő künnrekedt. Ami a szemlélők előtt oly borzalmasan, szinte vérfagyasztóan lejátszódik, amit látnak és hallanak, az már csak tehetetlen erőfeszítése a fájdalomnak, amely célt nem ér. Már nem jut öntudatra a szenvedőben s azért nem is kínozza őt. S így, ha mások nem jöhetnek segítségére, maga a természet talál utat-módot arra, hogy önmagán segítsen. Készít morfiumot önmagának is.

Ahol pedig már minden emberi segítség hasztalan, ahol a természet sem érhet el semmit önerejével, ott még mindig van egy valaki, aki segíthet. Mert a halál nem játszhat kegyetlen önkénnyel borzalmas játékot, karjával csak addig érhet el, ameddig az Úr neki kiszabta. Utóvégre is maga az Úr, aki keresztjeinket és ezt az utolsót is vállunkra rakja, Ő az, aki ismeri egyszersmind a mi erőnket és a kereszt elviselésének elkerülhetetlenségéhez megadja ennek lehetőségét is. Megvan a célja és értéke minden szenvedésnek, megvan jól kimért adagja, de van hozzá elegendő segítség is. A morfium a fájdalmat csak elzsibbasztja, Isten kegyelme azonban erőt önt a lélekbe és a fájdalomon felülemeli.

A halál fullánkja

A halál a bűn gyümölcse. A bűn által jött a világba és legfélelmesebb rémeit a bűn szüli.

„A halál fullánkja a bűn.” (1Kor 15,56)

Ki hinné, hogy a bűnnek, amely annyira felcicomáztatja magát, amely oly csábító bájban bontakozik ki előttünk, ki hinné, hogy ennek a bűnnek ilyen rút szülötte volna? Szégyenli is magát miatta, szívesen le is tagadná; mégis azzal szokott kérkedni, hogy a teljes életet osztogatja. Amde a bűn eleddig igazat nem mondott, minden szépsége hazugság és ha a hazug külszín, az arcpirosító leolvad róla, akkor előtűnik rúttsága, amelyet szülötte, a becsületes halál nyíltan homlokán visel. Titkon szövetkezett fiával, akit azonban a világ előtt fiának elismerni nem akar, áldozatait hozzávezeti, mialatt fiát mérges fullánkkal fegyverzi fel. A ravasz, kesztyűs kezű bűn elrejtí borzalmasságát éppúgy, mint rúttságát, fiába ellenben belenevelte a gyűlöletet és ellenszenvet minden élet iránt és dühében saját tajtékjával mérgezte meg fia fegyverét. Ahova a bűn be nem férközhetik, ott a halál elvesztette legkegyetlenebb rémeit, de ahol egyszer fejét felütötte, ott a halál félelmetesen köszönt be. „A halál fullánkja a bűn.”

Mert mi is az olyan ártatlan gyermek halála, ki a bűnt nem ismerte? Vagy mi az olyan hűséges lélek halála, aki életében az egyenes úton járt? Mit akarhat a halál, hogyha látja, hogy a beteg halálos ágyánál nyugodt lelkiismerete örködik? Ott kiejti bizony kezéből fullánkját. *Rettenetes a bűnös halála, mondja az Írás.*

Élete mintha mámor, mintha tarka-barka álom lett volna, amely mindig újabb és újabb változatokat hozott magával, de eszméltre ébredni soha sem engedte. Az Úr néha-néha zörgetett szíve ajtaján, kegyelmével be-bevilágított a sivár sötétségbe és ekkor az ember megállott és visszatekintett befutott útjára. Talán megkísérlelte, hogy lelke ügyes-bajos dolgaiba rendet teremtsen, de az élet tovább ragadta, még mielőtt teljesen elhatározta volna

magát. A vég még mindig messze volt, még mindig volt idő a leszámolásra, még mindig nem kellett e komoly gondolatokat felidézni. Ám a vég most hirtelen beköszönt és e komoly gondolatok maguktól jelentkeznek.

Mennyire csodálatos is az élet, hogyha halálos ágyunkról tekintünk rá vissza! Olyasmi, amit nagyra tartottunk, eltörpül, amit figyelemre sem méltattunk, teljes súlyában áll elénk, amit észre nem vettünk, most tisztán szemünk elé tárul. Hol vannak a letűnt élet örömei? Hervadt virágokként színtelenül hevernek az út szélén. És a szenvedések? Messze libegnek, mint könnyed pára. Hol vannak sikereim, miket arattam, érdemeim, amiket szereztem? Csak siralmas romokat, hitvány dirib-darabokat, nagyrészt értéktelen, széltől hányatott pelyvát látok. De mi nyüzsög úgy a lefutott pályán, mi tör előre mindenfelől, mi tolakszik elő minden sarokból? Mi az az arcátlan rút fajzat, amely ellenséges indulattal felemelkedik és szűrő pillantásait remegő lelkemre irányozta? Oh, irgalom Atyja, ne hagyd el, ezek az én bűneim!

Vannak köztük olyanok, amelyek állandóan emlékezetben éltek, szinte lesve az alkalmat, hogy hangos panaszra nyissák ajkukat, de hangjukat mindannyiszor erővel elnyomtam; most félrevetik minden félénkségüket és előrontanak mint félig megszelídített állatok, amelyeken újra kitör az ősi vadság. Itt vannak azok is, amelyek félig feledésbe mentek, most azonban előjönnek s kimeresztik fekete szemüket. És jönnek mások, olyanok, amelyek ártatlanoknak látszottak, de vonásaik egyszerre rossz indulatot árulnak el; egész arcukat elváltozott. Ismét mások, melyek elrejtöztek, mint a varangyok, most pedig előmászna a sötétebből. Többen vannak, mint amennyinek a szegényember hitte; felületes számítása nem vált be, amellyel nyugtatta magát: jóval többen vannak – retentő sokan – kelleténél többen!

Most az embernek mindenféle gondolata és kétsége támadt. Meggyóntam-e mindent és nyújtottam-e kellő elégtételt? Nem vettem-e némely dolgot könnyen, vagy bűnös könnyelműségemben nem hunytam-e szemet egyike-másika felett? Az aggódó lélek úgy látja, hogy életének legfontosabb kötelességét elhanyagolta és kétségbeesik azon, hogy a mulasztást helyre nem hozhatja. Egyszerre félelmetes világosságban lát mindent, most, mikor a közeli örökkévalóság fényéből egy sugárkéve tör át és a szegény lélek a testi erő fogytán elbágyad és elernyed. Érti, miként veszt el hatalmát önmaga felett s miként homályosodik el lassanként öntudatának tisztasága, amely elnémult életére oly fényt derített és érzi, mint kezdi el a képzelet vad játékait. A lelkiismeret kérlelhetetlen emlékei és kemény vádjai mellé most kínzó képzetek és rémképek sorakoznak, a beteget lázalmában össze-vissza hányják-vetik, akár a forgószél a hervadt levelet. Nem a végét járja-e már – a meredek úton lefelé rohanó kerekek örült iramában nem lobban-e fel az a vörös lángnyelv alulról, a gomolygó koromsötétségből, – nem rohan-e egyre lefelé a mélybe, beléje – de voltaképpen hova is?

„A halál fullánkja a bűn!”

Ha a bűn nem volna, mi sem volna könnyebb, mint meghalni. Ámde ki tudja feltartani lelkünket, ha majd ezek a rémek fognak rátörni? Csak egy tudja és fogja is megtenni.

„De legyen hála Istennek, ki nekünk győzedelmet adott, a mi Urunk Jézus Krisztus által!” (1Kor 15,57)

Mi az Úr kezébe fogódzunk, melyet fenntartásunkra, megsegítésünkre mindig felénk tár. Csak tisztító viharként zúghat át lelkünkön már a halálnak réme, mert mi a vezeklés szellemében fogjuk fel. „Halál, hol a te fullánkod?” A fullánk mélyéből gyógyító írt varázsolunk.

Peccator videbit

A 111. zsoltár kedves dal, mely az igaz ember jó soráról zengő nyelven énekel „Boldog férfú, ki az Urat féli...”, csendül meg a kedves zsoltár eleje és víg ajkkal, könnyedén így is folytatódik egész az utolsó versig. Itt azonban a zsoltáros hirtelen elhallgat és átszellemült szemeit behunyja. Majd szigorú tekintettel a bűnös, az Úr ellensége felé fordul és ezt a

kemény, sorsdöntő ítéletet mondja ki rá: „*A gonosz látni fogja ezt, és haragra gyúl; agyarkodni fog és eleped; a bűnösök kívánsága elenyészik.*” (Zsolt 111,10)

Ez a bűnös végzetének olyatén ecsetelése, ahogyan sorsa véglegesen kialakul. Mintha harsonaszó szólna e szavakból, mintha háromszor csapna le tompán a menykő, melynek zengésébe a kétségbeesésnek egy kiáltása fül bele. Egyetlen emberi művészet sem tudja a halált kétségbeesésében ilyen kemény vonásokkal, ilyen lángoló színekkel ábrázolni, mint ez az egy-két egyszerű, de nagy szó.

Peccator videbit – a bűnös látni fogja akkor, amikor halálos ágyán fekszik. Látja az igaznak jó sorát, melyet lekicsinyelt: látja életének, nyomorultul elfecsérelt életének balgaságát; látja nagy rovását és a közeli ítéletet. Tisztán látja szemével, mert az a szép csalóka látszat egyszerre szétfoszlik, mely hamis fényével oly sokáig körüllebegte; az igazság kérlelhetetlenül eléje áll. Mit sem használ, ha a szemét be is hunyja – *peccator videbit*.

Et irascetur – ekkor mélységes gyűlölet vesz erőt rajta. Helyzetét feléri, de ez már nem jelent számára tisztító, szabadító, feloldó erőt, mert rosszakarata erőnek erejével leláncolja. Visszalépnie annyi volna, mint önmagának ellentmondania, önmagát lekicsinyelni és egész, gögös életét kioltani. Ezt pedig nem akarja s nem hajol meg boldogtalansága súlya alatt. *Irascetur* – kezd perelni, önmagával és sorsával, sőt magával az éggel is.

Dentibus fremet – fogait csikorgatja. Gyűlölete vad dühbe tör ki és zúgolódik az Úristen ellen. Dúhe örült rettegésbe megy át, melyben borzad a haláltól s amely félelmetes, kilátás nélküli küzdelemben merül ki. Ez a rettegés szüli a kétségbeesést, ezt a fogait csikorgató, fojtogató fúriát, ki önmaga ellen dühöng.

Et tabascet – ereje kimerül. Dúhe és rettegése megtörik, mint a tenger hulláma a kőszirten. A halál pedig ráteszi kezét e gögös, kétségbeesett élet utolsó, legádázabb tusájára – ekkor azután mindennek vége.

Desiderium peccatorum peribit – így pusztul el a bűnös tudva és akarva, nyomorultul. Vágyakozásában, melynek örök céljához kellett volna őt közelebb vinnie, megvetette az élet kútfejét úgy, hogy most ki nem elégítve, a halál pusztaságában kénytelen elepedni. *Peribit* – ez a vége a gögös ábrándjainak, pihenés nélküli lótás-futásának, vad, céltalan kapkodásának – *peribit* – mindhiába.

De hát lehetséges ilyen halál? Igen, ha az ember szabadságának és szabadakaratának drága ajándékával visszaél és megátalkodottságában egyre jobban elfordul Istenétől, úgy mérhetetlen szakadékba zuhanhat. Bár történetileg valótlan, de lélektanilag igaz az, amit hitehagyott Julián haláláról mondanak: hogy amikor a csatatéren haldoklott, dühében vérébe mártott kezével fenyegette meg az eget ezen ádáz szavak kíséretében: „Győztél, názareti.” Üdvözítőjében ellenségét látta.

Van-e rettenetesebb halál, mint az, amely a kétségbeesésben következik be?

Hosszas sínylődés kötötte *Heine Henriket* halálos nyoszolyájához, távol hazájától, Párizsban. Midőn már végét járta, egyik jóhiszemű barátja ellátogatott hozzá és Isten irgalmasságával vigasztalta: hogy az Úr majd megbocsátja bűneit. Ekkor a haldokló ajkán gúnyos mosoly jelent meg és utolsó leheletével azt susogta: „C'est son métier” – ez az ő mestersége! Nincs az a kétségbeesés, mely borzalmasabb volna ennél a hideg gúnynál! Nem áll jogunkban az emberek felett pálcát törni; legyen bárki is, tett vagy mondott legyen bármit is, de azért szívesebben költöznénk át még a hitehagyott Juliánnal is az örökkévalóságba, mint a gúnyolódo Heinével. Ki tudja, hogy amaz kétségbeesésében nem eresztette-e le fegyverét még az örökkévalóság küszöbén s nem borult-e annak az Úrnak lábához, kinek legalább fenségét elismerte. De mit várjunk egy gúnyolódotól, *mit is reméljünk részére?* „Jaj annak, ki sivatagokat rejt magában” – mondja *Nietzsche*. A sivatag örökké holt, hiába hull reá a harmat és hiába szórja reá az áldott nap életet fakasztó sugarait, még kiaszottabbá és még terméketlenebbé válik.

A zárt ajtók mögött

Az élőkre nézve a halál hét pecséttel lezárt ajtó. A haldoklónak még csak megnyílik, megengedi, hogy átmenjen rajta, de nekünk már nem adatott meg, hogy a túlvilágba csak egy futó pillantást is vethessünk. Amit ez az ajtó eltakar, az fel nem kutatott terület és az emberi tudás ide behatolni sohasem fog. Az elköltözött lélek sorsa kívül esik minden tapasztalaton, sőt a tapasztalatnak még csak lehetőségén is. Amit korunk hamis misztikája, spiritiszta és okkultista törekvéseivel a túlvilágról megtudni óhajt, kútba esett fáradtság. Ha a szellem rendellenes, szokatlan, túlfeszített tevékenységében fel is emelkedik a sötétség határmezsgyéjére, tapasztalásunk még akkor is ingó talajon áll és bizonyosságot nem nyújthat. Amikor mi ebből a rejtett mélyből merítünk, amikor a túlvilágba pillantunk, sohasem tudhatjuk, vajon túlvilági valóságokat, vagy pedig e világnak tudattalan átvetítését, valóságot vagy pedig csak képzelődést látunk-e, mert természetfeletti megvilágítás szükséges ahhoz, hogy felőle megbizonyosodjunk. Biztosat azonban csak arról tudunk, ami vagy világosan jelenik meg előttünk és amit tudásunkkal elérhetünk, vagy pedig, ami a kinyilatkoztatás fényében hitünk tárgyát képezi.

Ha tehát arra a kérdésre akarunk felelni: mi történt a lélekkel a halál után, a kinyilatkoztatást kell megkérdeznünk. A válasz rövid, de velős: „*El van végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután pedig jó az ítélet.*” (Zsid 9,27)

E szavak kizárják azt a felfogást, hogy a halál után, az élet és az örökkévalóság közt, a vizsgálati idő és a döntés között valami átmeneti állapot volna. A lélek nem alszik egyet és nem szenderül el tudattalanul. Nem is lehet felfogni, hogy ezen átmeneti állapotnak mi célja lehetne. Nincsen eset arra sem, hogy a földi életet más alakban folytatnók, mert nincs lélekvándorlás. Ez a gondolat inyére volna ugyan az emberi léleknek, mert a halált megfosztja félelmetes jelentőségétől, a végleges elköltözést kitolja a mérhetetlenségbe, az ítéletet tulajdonképpen eltörli és a folytonos tökéletesedéssel pótolja. De ez csak téves emberi hiedelem, mely csak csalóka vigaszt nyújthat; ama komoly órában azonban, amikor az örökkévalóságba kell költöznünk, nem bizonyul szilárdnak. Mindez a kinyilatkoztatás egyedül irányadó fényénél szétfoszlik, akár a köd a nap sugaraiban. Mihelyt a lélek elhagyta a testet, az Isten ítélőszéke előtt megjelenik.

Ítélet! Keményen hangzik fülünknek, szigorú ezért a hangzása. Szívesen vennők, ha szeretettel megértenének, elnézéssel mentetnének, ha a kegyelem megigazultakká tenne bennünket és kiengesztelődnének, csak igazságos ítéletből nem kérünk. Pedig az előbbiek bőségesen kijutottak nekünk az életben. Az Úr jó kertész, pásztor, atya módjára gondozott, ápolt, édesgetett, vezetett, tenyéren hordozott bennünket, sokat elnézett nekünk és ebbe a nevelgetésbe és megbocsátásba soha bele nem unt. Ez volt a mi életünk tartalma mindaddig, míg a halál mindennek véget vetett. A kegyelem ideje lejárt, megjött a visszatérés; a vetés megérett az aratásra. Amikor a Szentírás az aratás napjáról beszél, gyakran az egész világfolyamat végére vonatkoztatja, ami az általános ítéletkor következik be. Ámde ha az emberiségnek a maga teljességében, ágas-bogas vonatkozásaival egyetemben meg kell ítéltetnie úgy, amint ezek együttesen intézték a világ folyását, akkor megvan az egyes személynek, az egyed életének is az önálló jelentősége és ezért önmagáért külön is meg kell ítéltetnie. Ami az utolsó ítélet a világra, az a halál minden egyes emberre. A Szentírás erről rögtön a halál után bekövetkező ítéletről is éppoly világosan és félreérthetetlenül beszél, mint az általánosról. Meg kell alkudnunk azzal az igazsággal is, hogy nemcsak egykor fogunk megítéltetni az emberiség nagy társaságában, hanem külön is, még pedig rögtön kimúlásunk után.

A halálnak nagy jelentősége abban áll, hogy mivel az ítéletet megelőzi, döntő szó jut neki az ítéletben is. Vagyis helyesebben, nem a halál az, amely dönt, hanem az ember. Hisz életének célját és irányát szabadon választotta és ő a felelős tetteiért; a halál napfényre hozza

a lélek állapotát és megfosztja annak lehetőségétől, hogy még visszaforduljon, mivelhogy a kegyelem és érdemszerzés ideje lejárt. Tisztulás van a halál után, megtérés azonban nincs, van tökéletesbülés, de az elvesztett kegyelmet megszerezni már nem lehet; az élet elfonnyadt csírája kifejlődhetik, de feltámadás a lélek halálából már nincs.

„Az írott könyv megnyitattik” – mondja a költő, hogy így képpen szemléltesse az ítélet pontosságát és szigorúságát. Ez ama nagykönyv, amelyben fel van jegyezve minden, szívünk első dobbanásától halálos óránkig; minden fontolóra vétetik és megítéltetik, mert az ember életében mindennek van jelentősége és fontossága úgy reánk, mint másokra nézve. Ha mi emberek ítélkezünk, akkor csak arra nézünk, ami a szemünkbe ötlük; a dolgoknak mérhetetlen sok vonatkozása és viszonya kikerüli figyelmünket és így, ha nem is hamisan, de legjobb akaratunk mellett is tökéletlenül ítélünk. Az örök bírónak azonban mi sem kerüli ki figyelmét, könyvébe, minden tudásának nagykönyvébe minden be van írva. Tekintetbe veszi a legparányibb dolgot is, mert a legcsekélyebb ok is közreműködött abban, hogy azzá legyünk, amik vagyunk. Az életnek ez a sok összetevője, mely egy eredőt alkot, látható lesz az Isten igazságosságának könyvében elejétől fogva véges-végig és ezzel, hogy így napfényre jut máris megtörtént az ítélkezés és ezzel az ítélkezéssel együtt jár az ítélet. Benne van magában az emberben mind a kettő, az ítélkezés és ítélet is, az Úr csak rájuk fog mutatni. Nem lesz szükség semmiféle hosszús vizsgálatra, vádbeszédre és fontolgotásra. „Az írott könyv megnyitattik” – maga a lélek a nyitott könyv, lett légyen bár életében lepecsételve nemcsak mások, hanem még önmaga előtt is. A halál felüti és Isten beléje világít. „És a bűnös elnémul.” Az a vendég, ki menyegzői ruha nélkül állított be a lakomára, nem tudott felelni az Úr kérdésére: „*Barátom, hogy jöttél ide be, menyegzős ruhád nem lévén?*” (Mt 22,12) Ha Isten ítél, akkor szépítgetésnek, mentetetődzésnek, bocsánatkérésnek nincs helye. Az ítélet igazságos és a végzés megmásíthatatlan.

Ezek a gondolatok azok, melyek halálunkat megnehezítik. Hogyan állunk meg azon bíró előtt, aki előtt az angyalok is remegnek? Isten ítélete igazságos – ha félelemmel és rettegéssel elrebedted e szavakat, ejtsd ki egyúttal vigaszt nyújtó bizalommal is. Isten nemcsak azért igazságos, mert szent, hanem azért is, mert szeretettel és bölcsességgel teljes. Megérti gyengeségünket, mert ismeri kezeinek alkotását. A rest szolga szava nem egyéb ördögi hazugságnál: „*Ott is aratsz, ahol nem vetted!*” Mert igaz az apostol szava: „*Rettenetes az élő Isten kezeibe esni.*” (Zsid 10,31) De olvassuk el ellensúlyozásul a Szentírásnak más helyeit, melyek szintén Isten szavai: „*Jobb az Úr kezébe esnem, mert nagy az ő irgalmassága, mint az emberek kezeibe.*” (2Sám 24,14)

„*Az Úr kezeibe esünk és nem az emberek kezeibe.*

Mert amilyen az ő nagysága, olyan irgalmassága is.” (Sirák fia 2,22.23)

Irgalmassága olyan nagy, mit ő maga. Ez a fenséges szó úgy tündöklöklik, mint a csillag az éj sötétjében; fennen ragyog, mint a csillag az égen. Az élet valamennyi nyomorúsága, a halál összes réme sem tudja ezt a ragyogó csillagot kioltani.

A néma szempár

Schneider Saschának egyik képe iszarioti Júdást ábrázolja, amint az örökkévalóság kapujában bírāja előtt áll. Az a bírāja, akit elárult. Különös, sajátságos, megkapó egy kép! Nem látható rajta az elítélő taglejtésnek a legkisebb nyoma sem, mi sem jelzi a hatalmat és fenséget, nincs körülötte egyetlen kínzó eszköz sem, az ítélkezés folyamán egy árva szó sem esik, némán megy végbe. Jézus egyszerűen a magasban ül minden dísz és ékesség nélkül, úgy amint e földön járt-kelt, és az előtte álló Júdásra tekint. Előre hajolva, áthatóan néz reá nagy, nyugodt szemével. Homlokán a töviskorona nyomai, térdén nyugvó kezei a szegektől vert sebek. E jelek néma panaszt fejeznek ki, de ezen a képen mégsem ez az, ami olyan megrázóvá teszi. A megrázó az a szempár, mely némaságában is hangosan beszél. Mit is

mond csak? Talán kérdez, talán panaszodik, talán szemrehányást tesz, talán kárhoztat? E szempár láttára Júdás megborzad; futna, de nem tud, mert tövisek között áll. És így állania kell e szempárt, melynek tekintete lelke mélyéig hat. Az ember borzalommal látja: ezt a lelket az elárult mester szeme át és átjárja és belát legmélyén fekvő rútságába – és ez az ő ítélete.

De mit is mond a néma szempár?

„Iskarióti Júdás, én vagyok!

Én vagyok, ki téged semmiből előhívtalak, hogy trónomra helyezzelek,

én, ki megosztottam veled kenyeremet és szeretetemmel megajándékoztalak,

én, ki megtúrtelek, amikor szíved már csalfa volt,

én, ki csókotat nem utasítottam vissza, amikor vérem díja már tarsolyodban volt,

én, ki életemet adtam érted, amiért te harminc ezüst pénzt fogadtál el.

Júdás, én vagyok és én ismerlek; ismerem csalfaságodat, gyávaságodat, alacsony gondolkodásodat és nagy-nagy hálátlanságodat,

iskarióti Júdás már elítéltté – te ítélted el önmagadat”...

E néma szempár egykoron majd mireánk is letekin. Vagy talán már előbb is feltűnik halálos óránk sötétjében, még mielőtt ez árnyékvilágból elköltöznénk?

Ha elmúlt életünk elvonul lelkiismerünk előtt, akkor eszünkbe jutnak majd azok a kegyelmek is, melyeket megvetettünk vagy elfecséreltünk. Az Üdvözítő mindezen kegyelmében szeretettel közeledett felénk és mi e szeretetet csalfán, gyáván, alacsony gondolkodásunkban és nagy hálátlanságunkban eladtuk, elárultuk. És most jön, hogy ezért megítéljen. A néma szempár reánk szegeződik és megkezdí néma beszédét.

„Te lélek, kinek most el kell válnia az élettől, én vagyok!

Én, ki öröktől fogva szerettelek – én, ki bűneidről megmostalak és asztalomhoz hívtalak,

én, ki gyarlóságaidat oly sokszor vállaimra vettem,

én, kit annyiszor megtagadtál,

én, ki részvétedet szegény testvéreid iránt olyannyiszor kihívtam, de oly kevésszer találtam benned részvétre.

Én vagyok és én ismerlek!

Oh, lélek, mily ítéletet vontál ezért önmagadra?

És mi szeretnők akkor kezünkre tenni remegő szívünket és mondani:

„Uram, mind igaz, amit mondasz. Lelkiismeretem neked ad igazat és ellenem tanúskodik. Bánatomban alázattal vádoló magam, de nem ítélni tudok önmagamot.

Tied az ítélet, mondd ki te!

Én csak irgalmasságod karjaiba vetem magam; senki sem szakíthat ki belőlük. – Te sem, Uram, mert a te irgalmasságod oly nagy, mint tennenmagad.”

És azután?

„El van végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután pedig jó az ítélet.” (Zsid 9,27)

És azután?

Ez a kérdés százszoros súllyal nehezedik a költöző lélekre.

Az örökkévalóságban először az ítéletet fogja átélni, amely villámként minden sötétségét eloszlatja és félreismerhetetlen világosságba helyezi egész elmúlt életét. De mi lesz azután?

A földet lábunk alól elveszítvén, a mérhetetlen nagy örökkévalóság tárul elénk. A lélek azonban nem vándorolhat rajta kénye-kedve szerint. Útja ki van szabva és meg is kell járnia akár szívesen szapora léptekkel, akár vonakodva lomha lépésben, akár akarata ellenére ólomlábon teszi is. A maga útján kell haladnia – ugyan hová?

A napsugaras magasságok örömeiktől visszhangzanak és az örökös hajnalpír ragyogásában fenséges, magas kapu emelkedik felfelé. Lágý tavaszi szellő lengedez, édes

gyönyörözés reszket végig a levegőn, mintha angyalszárnyak és pálmaágak suttogását hallanók, hatalmas sugárkévekben tengernyi világosság árad ki – ez az istenség dicső hajléka, a mennyei Jeruzsálem. Vajon Isten keze ide irányozza-e lelkünk útját, könnyed röptét?

Fáradalmas utaival a messze szürke távolba vész amott egy kihalt ország, könnyektől harmatos levegője sóhajokkal terhes. A honvágó itt álarcban jár és száműzetése mezején a nyomorúság terhét cipeli. Szomorú dalt énekel, mindig ugyanazt a sebzett, síró honvágással telt éneket: „Mikor szabad már jönnöm s megjelennem arcod előtt? Meddig, Uram, még meddig?” A szomorú égen csak egyetlen csillag világít, a remény barátságos csillaga.

Lelkünknek a honvágó ezen országában kell talán vándorolnia és sírnia a hosszú úton, mielőtt nyugalomra lelne? És ott lenn a mélységben – jaj, ott nem süt nap, nem világít egy árva csillag sem. Ott éjszaka honol, ott van a halál örök városa. Sötét kapuja fölött a borzadály lebeg mint valami viharfelhő, gránitfalait pedig mohón nyaldossa a vörös tűz.

Mikor a kapu ércszárnyai fenyegetőleg megnyílnak, üvöltve dől ki belőle a fájdalom és a düh áradata és ha dübörögve becsapódnak, a kétségbeesés mélységébe temetnek ismét mindent. Lelkünket csak nem oda fogják terelni, csak nem kell oda bemennie?...

Ezek képek, csak képek, de igazság van bennük. Ha mi túlvilági sorsunkat akarjuk elképzelni, képekhez kell nyúlnunk; tudjuk, hogy nem jelenítik meg magát a valóságot, hanem az emberi ízlésnek megfelelőleg inkább csak megközelítik. Halálunk előtt nem mehetünk át a másvilágra, azok pedig, akik már egyszer átköltöztek, vissza többé nem jöhetnek, hogy hírt adjanak. De még ha visszajöhetnének is, a mi nyelvünkben nem találnának helyes szavakat, képekhez kellene folyamodniok, mint valami mankókhoz, mert különben nem értetnék meg magukat. Azután természetes, hogy egész másként beszélnek, mintahogy halandó nyelv beszél.

Ezek képek, ijesztő képek, de azért a valóságnál és az igazságnál nem ijesztőbbek. Mégis elég ijesztők arra, hogy a költöző lelket gyötörjék, amikor az a nagy kérdés merül fel előtte: és azután? Legyen bárki is, minden embernek van oka megkérdeznie önmagától: Az örök halálra leszek tán méltó és így elpusztulok?

Hogy üdvösségünkről személyesen is megbizonyosodhassunk, olyan isteni kinyilatkoztatásra van szükségünk, aminőben a szentek sokszor részesültek, de aminőt mi nem várhatunk. Az a szomorú: „és azután?” nyílt kérdés marad utolsó leheletünkig és így ez is rész abból a vezeklésből, amit alázattal el kell viselnünk. E gondolat azonban korántse törjön meg bennünket; az Isten irgalmába vetett bizalomnak szilárdan fenn kell tartania bennünket.

Arról maga az Úr biztosít minket, hogy nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen. Az Úr mondja, hogy a repedezett nádat el nem töri és a pislákoló mécsest ki nem oltja. Ha a költöző lélekben az Úr csak egy szikrányi életet is lát, úgy ezt a parányi életet még a túlvilágon is megóvja mindaddig, míg teljesen meg nem erősödik, ha még oly soká tartana is. Az Úr nem szakítja el még azt a legeslegutolsó fonalat sem, amely a lelket még hozzája fűzi. Isten az élet – ő nem öl.

Csak egyszer

Gyakorlat teszi a mestert. A lángész Isten adománya, de egyúttal olyan feladatot is ró az emberre, amelyet munka és szorgalom nélkül végre nem hajthat. Kész mester eleddig még nem pottyant az égből, hanem csakis kísérletezések és próbák után tudta remekét elkészíteni.

Csak egy olyan művészet van, amit gyakorlat nélkül kell tudni és pedig mindenkinek; s még hozzá ez a legfontosabb az összes mesterségek között. És ez a boldog kimúlás művésze. Meghalni még nem művészet; de jól meghalni nagyon nagy művészet, mert bizony némelyik halál kontár munka. Hogy e művészetet elsajátítsuk, rendelkezésünkre áll ugyan egész életünk; próbaképpen azonban, pusztán a gyakorlat kedvéért nem halhatunk

meg. Csak egyszer halunk meg, így tehát művészetünk első darabjának mindjárt remekbe kell készülnie. Ha ez egyszer balul üt ki, egyszersmindenkorra nem sikerült. Másodszor bezzeg de sokan készülnének el másként halálukra, csak meghalhatnának másodszor is. A halál azonban olyan lépés, melyet vissza nem csinálhatunk és mégis ettől a lépésünktől függ egész örökkévalóságunk.

Ezt nagyon is érdemes megfontolni. Egyszerre kell rátennünk egy húzásra mindent, csak hogy itt szerencsejátékról vagy véletlenről szó sem lehet. Ha valamikor, úgy bizonyára kimúlásunknál válik be a közmondás: kiki a saját szerencséjének a kovácsa. És ez nagyon nagy vigasztalás; csak egyszer esik meg, de e játékba a véletlen bele nem avatkozhat, csakis Isten kegyelme és az ember akarata; az elsőről maga az Úr Isten kezeskedik, a másikért nekünk kell helytállanunk.

Mindamellet a „csak egyszer” gondolata félelemmel tölthet el utolsó óránkban; félni pedig annál inkább fogunk, mennél kevésbé barátoktunk meg a „csak egyszer” gondolatával. E gondolat olyan, mint minden vadállat, könnyen meg lehet szelídíteni, csak lassan magunkhoz kell szoktatnunk; csak foglalkoznunk kell vele, kezessé kell tennünk, helyesen kell vele bánnunk és akkor kivetkőzik minden vadságából. Úgy, hogy utoljára a „csak egyszer” gondolata egész barátságosan fog fülünkbe csengeni. Akkor azután megkönnyebbülten sóhajt fel lelkünk: Hál’ Istennek, csak egyszer kell meghalnunk és így egyszersmindenkorra végzünk vele!

Miután az ember csak egyszer hal meg, úgy illik, hogy tudomással bírjon róla, amikor a halál érte jön; nem szabad engedni, hogy teljesen váratlanul lepje őt meg a halál, ha ez általában megakadályozható.

Hagyják meg neki a boldog reményt, hadd aranyozza be még egy kissé az utolsó sötét órákat; nem mindenki olyan erős, hogy e remény nélkül ellehetne. Amde ne ámítsuk az elköltöző lelket helyzetének komolyságát illetőleg és ne raboljuk meg legdrágább pillanataitól. Aki egyetlen utolsó nagy lépése előtt áll, melytől annyi minden függ, az ugyancsak igényt tarthat arra, hogy tisztán lásson! Vétkezik az a kéz, mely hazugsággal köti be szeméit. Mi csodálatost képzelünk is művelni azzal, ha e haldoklótól távol tartjuk a küszöbön álló halál gondolatát? Legfeljebb néhány nyugodt órát szerzünk neki és ha valaki azt mondja, hogy már ez is elegendő, akkor azt válaszoljuk, hogy ez nagyon szánalomraméltó ajándék annak a halhatatlan léleknek, aki annak az örökkévalóságnak megy elébe, melyben mindvégig vagy boldog vagy boldogtalan leszen. A keresztény ember nem nagyon szokott fájni attól az igazságtól, mely üdvösségére szolgálhat. És ha mégis fázik tőle, úgy annál inkább szüksége van arra az igazságra s ha elhallgatják előtte, még jobban megcsalják. Ez önző, szeretetlen és pogány gyengédség, amely csakis a földi élet utolsó egynéhány múló percére tekint, mintha bizony a halállal vége volna mindennek, mintha bizony a halál nem kezdet volna és nem csak ideiglenes válást jelentene. Ez a valóságban nem is gyengédség, hanem megfontolatlan kegyetlenség. Természetesen nehezünkre esik, ha kedves betegünkkel közölnünk kell azt, hogy higgadtan készüljön a halálra, és talán ő maga sem köszöni meg azt. De az igazi szeretet ezzel nem törődik. A szeretet áldozatot is tud hozni és ezt a kemény áldozatot is meghozza, ha már meg kell hoznia, hogy a kedvelt léleknek fájdalmat okoz. A szeretet talál oly szavakat, melyek az igazság sebző élet eltompítják; de e szívből fakadó részvétekből máris enyhe balzsam árad.

A szeretet nemcsak arra segíti a költöző lelket, hogy könnyen haljon meg, hanem legfőképpen arra, hogy jól haljon meg; mert az ember másodszor már meg nem halhat.

Bárcsak ilyen szeretet virrasztana a mi halálos ágyunknál is!

A vén halál

A halál megvénült, nagyon megöregedett. És így nincs is azon mit csodálkozni, hogy oly lassú és kíméletlen, mint az öreg emberek. Régente gyorsabban végzett, a léleknek alig maradt ideje arra, hogy gondolkodjék, mert

Kiröppent már, az utolsót pihegve.

Most van ideje bőven és éppenséggel nem siet, bármennyire végét járja is már a lélekezés.

Most tétováz a még oly hitvány holttest
Undok burokját, ezt a mord lakást, elhagyni;
Az elemek, mik egymást gyűlölik,
Legvégül is csunyan csak elűzik őt.

Van oka rá Mephistónak, hogy elégedetlenkedjék a halál miatt:

A vén halál elveszte gyors hatalmát.

Goethe különös szavai igazak (Faust 2,5). Kíérzik belőlük a jóslélek éleslátása; a tudomány pedig világító fáklyájával ma már megfontolt léptekkel szintén behatolt e sötét birodalomba.

Mikor is hal meg az ember? Mikor válik el a lélek a testtől? Tényleg akkor, amikor a szív és a tüdő megszűnik működni, amikor az életet állandóan tápláló vér nem kering és amikor az élet melegét a hulla hidegsége kiszorítja? Régóta tudjuk, hogy a halál ezen első tünetei a körülmények szerint csalhatnak; maga a tetszhalál merev görcseivel mégis ritka eset. Azért ezen eshetőség kizárásával kérdezzük: Mikor halt meg az ember úgy, hogy a testen végbemenő feloszlás jelei a halált illetőleg semmi kétséget sem hagynak hátra? Mikor ért véget haldoklása, azért, mert lelke a testtől véglegesen elvált?

Régente úgy gondolták, hogy e kérdésre könnyen és biztosan lehet megfelelni: hogyha a tüdő már nem működik, ha a szív többé nem ver, ha az ütőér nem lüktet, akkor az ember halott; mert az élet közvetlenül ezen szervek működésével függ össze. Hogyha a test kezd kihűlni és merevedni, akkor nincs kétség abban, hogy a lélek elköltözött belőle. Ez a bizonyosság manapság azonban már nem állja meg helyét.

Az orvostudománynak sikerült külső hatásokkal, például műtét alkalmával történt erős narkózissal a kimerült szívet mesterségesen mozgásba hozni és így a halálnak gátat vetni, amely az egész szervezetet már megtámadta volt. Az élet ilyenkor visszatér, vagyis újból birtokába veszi az egész szervezetet: az egyes szervekben ugyanis még nem aludt ki teljesen.

A hullát azonban semmiféle művészet, semmiféle tudomány nem keltheti többé életre.

Különbséget kell tennünk ugyanis a léleknek azon uralma között, mellyel az egész testet, mint össz-szervezetet uralja és ama jelenléte között mellyel az egyes szerveket élteni. Mihelyt valamelyik szerv elhal, a kialudt életet benne újra felébreszteni már nem lehet; az élet egyre jobban és mélyebben elszunnyad, az ember következőleg egyre tovább haldoklik mindaddig, míg az élet utolsó szikrája is ki nem alszik. Az a szerv, amely a szív működésének megszűntével a gyér vérkeringés következtében legelőször elhal, az idegrendszer: két perc multával elhal. Így tehát pusztán elméletileg a szív utolsó dobbanása után két percig megvan a lehetősége annak, hogy az ember életre ébredjen. E két perc alatt még él az ember, azután már a halál áldozata – de azért még akkor sem tüstént egészen halott.

A többi szerv ugyanis nem veszíti el rögtön az idegrendszerrel együtt életét; eltart még egy ideig, míg teljesen elhalnak. És hogyha már ez is beállott, még mindig nem tűnt el az élet

minden jele a testből. A szervezet legkisebb részei, a sejtek még tovább működnek, még pedig életet eláruló tevékenységben, amint az ozmózis, diffúzió, plasmolizis és más szakkifejezések jelzik. A test csak akkor szűnik meg teljesen élni, amikor a rothadás már megkezdődött. És ekkor teljesen szenvedőlegesen küzdőterévé válik az idegen, ráható erőknek, melyek szétszedik.

Mindeddig építő tevékenység volt benne, most megkezdődik a bomlás. Mindeddig csak egy életelv működött benne: amint mi is csak egy életelvet ismerünk az emberben és ez a lélek.

De ebből még sem szabad messzemenő következtetéseket vonni; a rothadás már előbb áll be, mintsem kívülről észrevehetővé válik. Azt kell azonban mondanunk, hogy a halál mégis lassan következik be. A testet a lélekkel összetartó kötélek nem egy szempillantás alatt szakadnak el, hanem csak lassan oldódnak el. Ezen elváltozások alatt a léleknek már nem áll rendelkezésére a tudatos szellemi tevékenység szerve, az agy és így az öntudatlanság állapotába merül; az Úrnak külön megvilágosítására volna szüksége a léleknek, hogy ekkor ismereteket szerezzen. Ámde nincs okunk feltenni, hogy a természetfeletti beavatkozás akkor történik meg, még mielőtt a lélek az örökkévalóság küszöbét átlépné. Így tehát az Úr álomba ringatja a lelket, hogy csak a másvilágon ébredjen fel. Ez a gondolat a halált nemcsak szebb színben tünteti fel, hanem vigaszt is rejt magában.

Kegyetlen kemény szó az a „már késő.” Mennyi és mily mély sebet ütött már! A legmélyebbet bizonyára akkor üti az emberekre, amikor valakinek halálos órájában a papot várják, hogy a vallás vigaszt hozza. A pap szíve hevesen ver, amikor nagysietve megérkezik és az ajtóban e borzalmas szavakkal fogadják: „Már késő!” Ezek a szavak kínzó gondolatokat hagynak az élők lelkében.

Az Egyház elrendeli, hogy a feloldozás és a kenet szentségét feltételelesen mindaddig kiszolgáltassák, amíg feltehető, hogy az élet még nem szállt ki a testből teljesen. Itt a tudományé a döntő szó, s ha kutatásaival elvitatta az öreg haláltól a gyorsan ható erőt, akkor meghosszabbította az embereknek üdvösségük idejét és a megvigasztalódásnak egy új forrását nyitotta meg.

A letakart utálatosság

Amikor Jób nagy nyomorúságában üldögélt, mindent fontolóra vett, ami csak az ember sorsát megnehezíti és megkeseríti: a fáradságos földi napszámoséletet és a halálküzdelmet. Mindezt megfontolta és lelke mélyéből sóhajtozott. A sok sötét kép után végül a legsötétebb tünt fel lelke előtt, a letakart utálatosság és az elfödött undokság képe – a rothadás, mely a hullát ellepi. Láta, hogy a test minden szépségét, méltóságát elorozza, hogy lassan tapogató kezével mily borzalmasan elékteleníti, szemérmetlen arcátlanságában mennyire meggyalázza, elrútítja, megszégyeníti úgyannyira, hogy a teremtés koronája undorító csúfsággá válik. Láta és elgondolta, hogy őreá is ez a sors vár. És ekkor felsóhajtott:

„A rothadásnak mondám; Atyám vagy; a férgeknek: Anyám és néném.” (Jób 17,14)

Ha az ember meghal, holttestét kiviszik a temetőbe és a sírba teszik. Föléje sírhalmot emelnek s keresztfát vagy sírkövet helyeznek el jámbor felírásokkal. És ekkor a frisszöld pázsitnak és a szép virágoknak kell ékesíteniük a sírt szépségükkel, hogy kedvesen és épületesen táruljon a szemünk elé. Néma fájdalommal tekintünk rá és enyhe álmra és békés nyugalomra gondolunk. Gondolatainknak azonban nem szabad mélyebbre szállniuk, nem szabad a zöldellő sírhantot felásniuk s a koporsó szétmálló deszkáit szellőztetniük, mert alattuk az eltakart utálatosság fekszik. El van ugyan takarva, de azért ott van. Ott rejtőzködik a zöldpázsit virágai alatt, irtózatosan, talán irtózatosabban, mint ahogy ijesztő sejtésünkben elképzelhetjük. Hogy ilyesmin kell ennek az emberi testnek, minden szerettünk testének, sőt a miénknek is átesnie!

A halál utáni enyészetre való gondolás annyira bántó, hogy nagyon is megértjük az emberiségnek azt az ősrégi törekvését, hogy a testet drága illatszerekkel megóvja tőle. Megértjük ebből korunknak azon óhaját is, hogy a rothadást megelőzendő, tűzzel akarja a testet elemészteni.

Az első eljárási mód költséges, a másikat az Egyház tiltja józan okok alapján.

A halotthamvasztás természetesen nem ellenkezik a keresztény hit- és erkölcstannal. A feltámadás tanára nézve közömbös, hogy a test milyen úton-módon oszlik fel; ami pedig a halott iránti köteles kegyeletet illeti, az eltakarítás bármely módjával összeegyeztethető. Ámde a halotthamvasztásnak kezdettől fogva egyházellenes jellege volt és mint újkori pogány szokás ütötte fel ismét a fejét. Ezenfelül a temetés örökölt hagyományunk, melyet a legfőbb példára, Urunk eltemetésére vezethetünk vissza. Eltekintve az Egyház tilalmától, keresztény érzületünk kegyeletlen eljárásnak minősíti a test erőszakos szétrombolását, míg a sír borzalmán felülemelkedik, rágondolva azon bibliai képre, amely szerint a földbevetett magnak előbb el kell enyésznie, hogy kicsírázzék.

Ha szépérzékünkre is akarnánk hallgatni, akkor az egyéni ízlés és felfogás mértéke szerint a mérlegnek hol egyik, hol másik serpenyője billenne le. Egy valaki talán azt mondaná: „A tiszta és tisztító láng, amely felfelé törekvésében, eleven játékában és világosságában a lélek képe és alig látszik az anyagnak holt, nehéz, sötét országába tartozni, eméssze el gyorsan testemet s adja vissza haladék nélkül az elemeknek, ami az övék.” Lehet, hogy más valaki meg emígy szól: „Ha a halálban nyugalomra hajtottam testemet, szent álmomban ne zavarjatok az anyaföld mélyében, melyből vétettem. Az embernek nyugalom kell halála után.” És úgy látszik, mégis ez az érzése a legmélyebb. Ebben az érzésben osztozott a nagy Shakespeare, aki e szavakat vésette sírja fölé:

Kedves barátom, ne zavard
A port, mi nyugszik itt alant:
Áldott, ki hagyja, hogy pihen,
De átkozott, ki fölkever.

Senki sem merte a halott költő szavait megcsonkítani. Sírja érintetlenül áll az Avon melletti Stratford, e csendes vidéki város Szentháromság-templomában és a westminsteri apátságban, az angol nemzet Walhallájában Shakespeare-nek csak egy síremléke van.

A rothadás utálatossága pedig ne rémítsen bennünket. Ha a halált utolsó vezeklésként alázattal fogadjuk Isten kezéből, fejezzük be a vezeklést egészen. Hadd végezze el csak munkáját a halál. Én a keresztfához megyek s amint a bűnöshöz illik, a megsértett Úr fönsége előtt porba, hamuba borulok. Legyen ez az utolsó áldozat, mit bánatomban és alázatosságomban meghozok. Uram és Istenem előtt annyira megalázkodom, amennyire csak tudok. Mert a kereszt mégis csak túlragyog e borzalmom. És ha majd az örök húsvét hajnala felvirrad, győzelmes erejével kiemeli az éjszakából és alacsonyságából a szétmorzsolts, széttaposott életet, feloldja az átok alól és új dicsőségbe fogja öltöztetni.

A halál szentsége

Havasi pír

Évekkel ezelőtt egyszer Lauterbrunnenből Mürrenbe mentem. Estefelé értem fel s magam előtt szemlélhettem az Alpeseznek csodálatraméltó szépségét. Szinte megérinthettem volna, oly közel nyúltak fölfelé a mély hegyi úton túl a Jungfrau, Mönch és Eiger hatalmas hegyóriásai az örökös hó hermelinjében pompázva, gyémántos koronával büszke homlokukon – egészen közel emelkedve csillogó szépségükben, de mégis körülvéve a megközelíthetetlen, hallgató felségtől. A hanyatló nap megdicsőítő fényt öntött el a havasok fölött. Alámerült s lassan-lassan kialudt fénye. Ritka látvány volt. A hómezők abbahagyták csillogásukat, szürkévé váltak, minden repedésből és szakadékból violakék árnyak nőttek elő, és a faágak és a hegycsúcsok is mindig élesebben és meredekebben nyúltak fölfelé. A fehér szépségen sápadás, merevedés vonult át, olyan volt az egész, mint a halál. Amint az arcvonások megváltoznak a halálban, úgy változott meg a hegynek képe. Bágyadtabb, szürkébb, keményebb lett minden. S ekkor hirtelen – mi történt? A legmagasabb hegycsúcsok ismét világosak lettek, elkezdtek szendén mosolyogni és világítani. Mind világosabb lett a fény, rózsaszínűre festett mindent, mindig lejjebb és lejjebb áradt gyengéden, mint a korai hajnalpír, mind mélyebben gyulladt ki, mint a kivirágzó rózsza, mint a piros láng, vagy mint a sötét bíbor leírhatatlan pompájában. Új, csodálatos életet indított meg az aláhanyatló nap, fenségebbet, mint a delelő nap fénye.

A halál is naplemente, az élet fényének a kialvása, hideg megmerevedés. Megközelíthetetlen nyugalom és visszautasító méltóság helyezkednek el a szeretett vonásokon, úgy hogy szívünk fájdalmasan szorul össze s tüstént messze elszakítva érzi magát attól, akihez addig oly közel volt. A bizalmas arc merevségében és keménységében idegenné vált. Néha azonban a naplementét havasi pír követi a halálban is. Lassan enged a merevség, a kemény vonások megenyhülnek, halk mosoly csillan fel, amely megdicsőítő fényt vet a holt vonásokra s az ember azt hiszi, hogy egy felsőbb életnek fénye ömlik el rajtuk. Ez nem csupán a halotti merevség elernyedése és megszűnése, nemcsak a vonások meglágyulása és elmosódása, hanem valami új, az élettől elütő szépség, tele mély, boldog nyugalommal, tele kibeszélhetetlen békével, mely oly csodálatosan hat a szívre, hogy az ember sírni szeretne a sóvárgástól. Nem mindig hozza meg a halál ezt a havasi pírt és nem mindig tündököl az teljes tökéletességében. De ha megjelenik, az elhunyt arcának oly szépséget ad, aminőt az élet nem ismer, a kifejezésnek, a lelkiségnek minden más szépségét felülmúló szépségét.

Honnan van ez a rejtélyes jelenség? Talán a lélek ez, amely mint a búcsúzó nap, visszasugárzásában mégegyszer összegyűjti minden fényét a holt vonásokra? Talán a búcsúzó lélek legelső tekintetét valami nem is sejtett boldogságra vetette, a békének és az örömnak birodalmára s az ő kezdődő boldogságának egy részét hagyta vissza? A lélek azon fáradozott mindig, hogy az ember arcát saját képéhez hasonlóvá tegye és tükrévé alakítsa. Az életben találkozott egyes akadályokkal, melyeket a halál talán eltávolított útjából. Így hát a túlvilágból volna ez egy halvány sugár, amely a halál sötét kapujának keskeny részén át szűrődik a mi világunkba, üdvözllet ez az örökkévalóságból. Ez volna a testre váró megdicsőülés első sejtelve, sejtetem, melynek ismét el kell enyésznie, s most siető kézzel éppen hogy csak inteni tud.

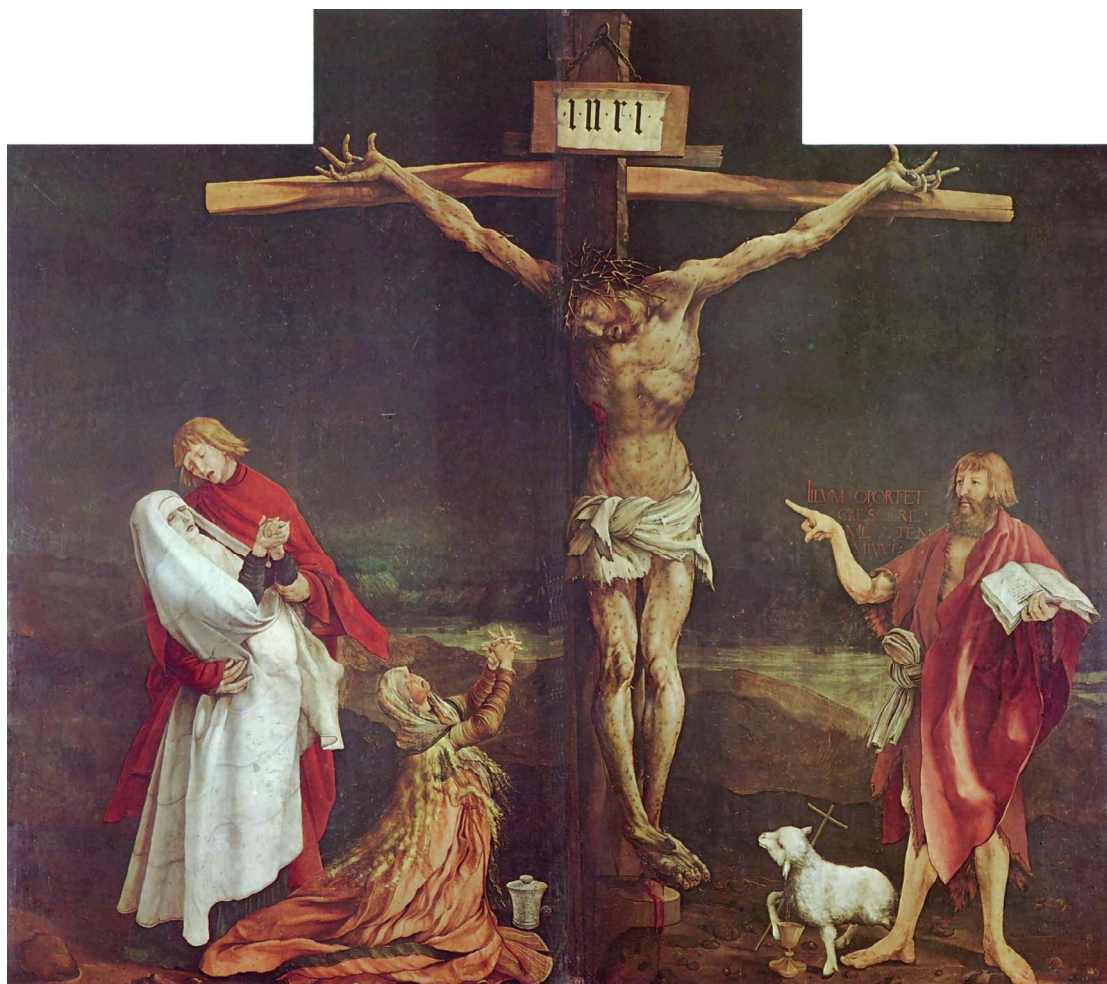
Sohasem fogjuk tudni megfejteti a jelenséget, de letagadni sem, mert elég gyakran fellép. Ki fogja megmagyarázni, miért tűnik fel ennél, miért marad el amannál? A testben és a

lélekben levő erők és állapotok jöhetnek itt számba. Nekünk azonban megvan ez a kedves tapasztalatunk és ragaszkodunk hozzá, mert fényével megvilágítja a halál sötétségét.

Egy régi nagy mesternél

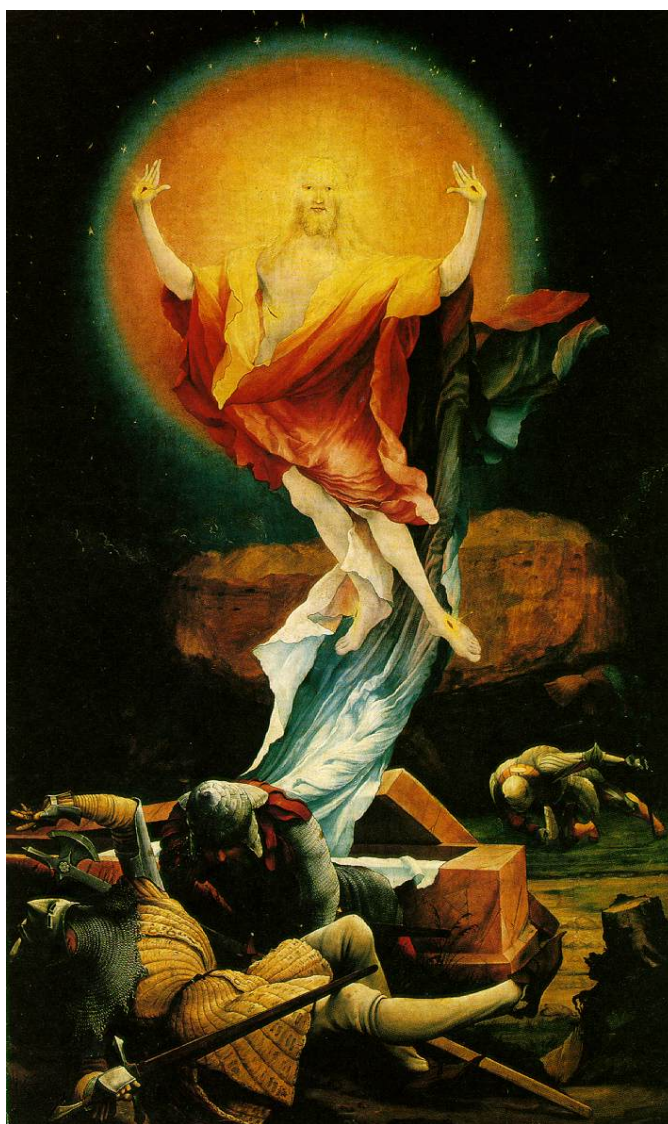
Kedves barátom, szeretnék magammal vinni egy régi nagy mesterhez, aki színekkel és alakokkal mondja el azt, amit más ember szavakkal sem igen tud oly behatóan elmondani. Szeretnék téged Kolmárba vezetni, az áldott Elzásznak ebbe a csendes, előkelő városába. Ott állnak a múzeumban, az egykori domonkos-templomban *Grünwald Mátyásnak* isenheimi oltárképei, a gazdag gyűjtemény legértékesebb kincsei. Az Istentől megáldott mesternek ez az alkotása eredeti üdeségében tündököl, színcsoda ez, mely évszázadokat változatlanul élt át.

Mindjárt az első kép, amely szemedbe ötlék, a keresztfeszítést ábrázolja. Mindent legyőző erővel ragadja meg a lelket, súlyával majdnem a földre nyomja. Kinyilatkoztatás ez, mely a szívet mint valami réműlet tölti meg. Így még soha, egy képen sem láttam őt, akár művészkéz festette azt, akár saját képzelőerőm alkotta. Ez valóban ő, a fájdalom embere, féreg és nem ember.

Ezen a fájdalmas képen már semmi szépséget nem lehet találni. Minden össze van morzsolva és szétzúzva egészen a lehanyatlott, teljesen összezúzott fejig és ujjakig, melyek borzalmasan rángatóznak a szegek körül. A kereszterendák meghajolnak az óriási fájdalom súlya alatt. Szemünk félénken fordul oldalra. Ott áll a Keresztelőnek magas, kemény alakja,

amint vonagló ujjakkal mutat a Megfeszítettre: „*Íme az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit.*” Így esik tekintetünk ismét a fájdalommal teljes szenvedésükre és újból elmerül a kínok tengerében. Ha balra tekintünk, ott találjuk a szüzanyát, akit az összeeséstől a tanítvány karja óv meg; mintha egy haldokló arca tekintene ki a fehér fátyol alól. Lenn a földön, a kereszt tövéénél Magdolna roskadt össze, tördelő kezeit Hozzá emelve. Tekintetünknek így mindig vissza kell térnie a keresztrefeszített alakjához, amely fakó, megtört színében ijesztően tűnik elő. A kereszttől, mint valami fájdalom-forrásból árad ki az, ami az egész környéket súlyos homállyal lepi el; éppen csak a láthatáron remeg egy bágyadt fénysugár.

Ez aztán a halál! Ezeknek az ajkaknak elhisszük, hogy kiitták fenéig a szenvedés kelyhének minden keserűségét s mondták aggódó kinnal az „*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem*” szavakat. Ezekre a vállakra valóba ránehezedik az egész világ bűne. Ha van lélek, mely szeretne összezúzódni nyomorúságában, ide jöjjön: nyomorúsága elsüllyed ebben a mélységben. Ha a szív kétségbe akar esni bűnei miatt, ide jöjjön: nincs bűn, mely meg nem semmisülne a szenvedés eme tűzében. Ha az ember az evangéliumokból felénk világító bölcsességnek, szentségnek és csodatevő hatalomnak fénye előtt ujjongva felkiált: Ez több az embernél, ez Isten egyszülött fia! – akkor itt, a szenvedés ily nagysága előtt is megrendülve sóhajthat föl: Ez is több az ember erejénél, ily mélyre a fájdalmak sötét éjszakájába egy ember sem tud leszállani. Aki ily mélyre száll le, az az életnek minden

betemetett forrását ismét megnyithatja. Aki így lesz átokká, az bírja az áldásnak erejét. Aki így halt meg, az elvette a halál fullánkját, az megfosztotta borzalmas voltától azáltal, hogy minden borzalmát magára vette.

Ez hangzik felénk erről a képről, ha első borzadásunk elült, ha részvétünk könnyeit elsírtuk és ismét tiszta szemekkel tekintünk reá. Azután a vigasztalásnak és bizalomnak mindent legyőző ereje beszél. Érhet, ami akar, te többet szenvedtél és többet álltál ki a kereszten. Én már nem félek a haláltól, sem fájdalmától, sem sötétségétől, sem küzdelmétől, sem mindent leterítő erejétől; rajtad mindent megpróbált és te mindent legyőztél. Te legyőzted a halált.

Azt is megfestette Grünewald mester, hogyan győzte le Urunk a halált. Úgy festette, mintha ecsetjét a napba mártotta volna. Nézz ide – ez Urunk feltámadása! Mint a villám, úgy emelkedik fel a nyílt sírból a megszemélyesített tündöklő győzelem, maga a sugárzó élet, és susogva lángolnak mögötte a bíbor redői. Élettelenül fekszenek a földön az örök, jelképe minden ellenséges hatalomnak, melyet megtört az ő ereje. Ő pedig diadalmasan emeli fel kezeit s mutatja a sebhelyeket, melyek mint a rózsák tündökölnék. Haja csillog, mint a hó, arca tündöklő fényben úszik, szemei ragyognak, mint a fekete csillagok a vakító fényű fehér éjszakában. Ez a fájdalom embere, aki legyőzte a halált.

Grünewald Mátyásnak más szemei voltak, mint nekünk. Az Úr megérintette őket gyengéd érintéssel és azt mondta: Nyíljatok meg!

Mi nem kérünk az Úrtól művész-szemeket, de igenis kérünk keresztény-szemeket. És ha majd utolsó óránk közeledik, akkor nyissa fel a jóságos Isten a mi szemeinket, hogy lássák a csodálatos vigaszt, amely a kereszten rejlik. A Megfeszített képét állítsák halottas ágyunk mellé; nem kell művész-munkának lennie, a legegyszerűbb kép is elég jó erre. A feszületre akarjuk szegezni szemeinket, míg meg nem törnek; s e feszület úgy fog előttünk állani, mint valami világítótorony az éjben és viharban, mely a kikötőt mutatja.

A megváltoztatott halál.

Mi van a halállal?

Ő az a könyörtelenül borzalmas szülőtte a véteknek, aki mint öldöklő angyal áthalad a világon, hogy az Úr megsértett felségét megbosszulja?

Vagy tán az Isten angyala ő, a béke követe, aki jót akar velünk minden keménységében is?

A Szentírás bizonyossága szerint a „*bűn által jött a világra a halál.*” A bűntől veszi legnagyobb borzalmát is: „*A halál fullánkjá a bűn.*” Ez az eszköze a büntető igazságosságnak. Sőt még lelkünknek minden életet gyűlölő ellensége is szereti a halált, mint a bűn gyümölcsét és ellenséges terveinek eszközét, szolgálatába akarja hajtani: neki kell elvágnia az eltévedt lélek elől a visszavezető utat és azt az örök halálba döntenie.

De jött valaki, akinek a kezei mindent megváltoztattak, amit csak megérintettek. Megdicsőítette és megszentelte az életet a maga teljességében. Megnemesítette a munkát, mert ő maga isteni kezeivel fáradtságosan dolgozott; megszentelte az örömet és átváltoztatta a józan vizet vidám lakodalmas borrá, megszentelte a szenvedést keresztségével, azt – mint Mózes vesszeje Mara keserű forrását – édes áldás-kúttá változtatta; s végül megragadta szeretetének hatalmával a halált és fenséges szentelésben részesítette. A halál, aki egyébként senkitől sem félt, erre a fenséges alakra nem merte rátenni kezét. Türelmesen állt és várta, vajon a szelíd hang mikor fogja őt szólítani. És történt, hogy az Úr meg akart halni. Hívására remegő léptekkel közeledett a halál és vonakodva nyújtotta ki kezét. Az Úr azonban szabad elhatározással, ölelő karokkal fogta át s megcsókolta a béke csókjával. Ekkor változott meg a halál: az öldöklő angyalból Isten angyala lett.

Bár megtartotta büntető hivatalát továbbra is, borzalma megenyhült a reménység tündöklő csillaga által, amelyet az Úr tűzött sötét homlokszalagjára. Egyúttal részesült a keresztből kiáradó áldás erejében is. A büntetésnek, bűnhődésnek, engesztelő, megtisztító, tökéletesítő erőnek is kell lennie. Így a halál megváltoztatva távozott el a Golgotáról.

Sötét angyal ugyan most is, de mégis angyal, komoly szemekkel és szigorú kezekkel, de hűséges szívvel, mely a mi üdvösségünket akarja. Kelyhében ugyan keserűség van, de a keserűség orvosság. Ahová a kereszt elér, ott a halált is kivonta a gonosz ellenség hatalma alól, a kereszt pedig elér az egész világra, hacsak a lelkek maguk el nem szakadnak a kereszttől.

A halált megszentelte a haldokló Üdvözítő s most már a halál maga is oszthat szentelést. Ha a távozó lélek hitben és szeretetben össze van kapcsolva a Megváltóval, akkor halála a Megváltó halálából erőt és áldást merít. Így a tudatlan gyermek halála és szenvedése sem céltalan. Amint a betlehemi ártatlan gyermekek halálukkal önkénytelenül is szolgáltak az Úrnak s ezért a vértanúság pálmáját nyerték, úgy a haldokló gyermek is erejéhez képest viszi az Úr keresztjét. Hogyne kapna egyúttal áldást is ebből a keresztből!

Szent Ida koporsója

A Lippe partján fekszik Hovestadt vára s vele szemben a folyótól egy szelíd vidékkel elválasztva a kies Herzfeld falu. A csendes víz futását zöld rétek kísérik, termékeny völgyek és büszke tölgyesek zárják körül s így a bájos vidék a westfáliai ember szívében szép keretet alkot a kedves alak számára, akinek élete a szürke hajdankorban itt játszódtott le. Az az élet olyan volt, mint egy édes, egyszerűséggel és nagy szentséggel telített költemény. Szent Idában az a szívet megnyerő szépség csillan fel, amely néhány századdal később Erzsébet, thüringiai tartományi grófnőben teljes fényében bontakozott ki.

A Wittekind nemzetségből származó Egbert, Ida frank grófnőt, a karolingi nemzetség nemes hajtását a napsütötte rajnai tartományból az ő komoly hazájába ültette át. A szelíd kezű, amely őt súlyos sebesülésében oly hűséges boldogsággal ápolta, megnyerte élettársául. Idát magával vitte atyai várába, Hovestadtba, ő pedig szeretetreméltó felesége lett a szász hercegnek és jóságos anyja nem csupán gyermekeinek, hanem az összes szegényeknek és szenvedőknek is. Mikor Egbert meghalt, Ida férjének holttestét az általa építtetett herzfeldi templom mellett egy kis csarnokban temettette el, sírja fölé kis cellát emeltetett, melyben lakni szándékozott. Gyermekei már felnőttek, róluk nem kellett gondoskodnia; ezért a nemes asszony előkelő állásának minden jogáról és kötelességéről lemondhatott s magát egészen az önmegtartózkodásnak és a felebaráti szeretetnek szentelhette, úgy, amint azt nemes lelke kívánta. Ebből a világ elől elrejtőzött csendes életből emelünk ki egy vonást. Idának a szobájában volt egy kőkoporsó, amelyben egykor pihenni akart. Ezt a koporsót naponként kétszer megtöltötte kenyérral és más ételneműekkel s telt kezekkel osztotta ki az odaözönlő szegények között. Mily kedves gyermeked egyszerűséggel és az érzés fenséges mélységével telt kép volt az, mikor minden reggel és délben özvegyi fátyolában, gyengéd tagjait vékony ruhába burkolva odaállott a szász hercegnő leendő koporsója mellé s szelíd kézzel nyújtotta a koldusoknak a koporsóból vett kenyeret. Ez a cselekvésmód, mely a modern lelket különösen érinti, amely a józan jelenben különködésnek tűnnék fel, annak a kornak a szelleméből fakadt, amely eszméit költői erővel akarta megfogható módon szemléltetni. Szent Ida tehát azért cselekedett így, hogy ezáltal eleven érzületének és bensőséges hitbeli meggyőződésének alakot adjon. Oly erősen lüktetett az Istenbe vetett hitnek és a felebaráti szeretetnek ereje, hogy gazdagon fakasztotta a csodavirágokat, mint mikor tavasszal a fekete töviscserje hóvirágokkal van borítva.

Szent Ida eljárása élő könyörgés volt boldog halálért, támaszkodva a Szentírás szavára: „*Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.*” (Mt 5,7) Tulajdon koporsóját

tette meg az élet és szeretet forrásává s így készített magának puha, meleg fekvőhelyet az örök álom számára. Itt elveszti a halál sötéttségét és fagyossága boldog otthonává lesz az irgalmasság atyjának. Szent Idának jelképes eljárása azt a felemelő, fénytelijes bölcsességet hirdeti, hogyan kell szeretet által legyőzni a halált s hogyan kell szeretettel az örök életet elnyerni – s e jelképes cselekedet szívetmegindító szentbeszéd gyanánt tündököl tisztán és fenségesen századokon át. Tőlünk nem követeli az Úr Isten, hogy felállítsuk kőkoporsónkat és telítve tartsuk, – követhetjük másként is szent Ida példáját; mert formák változhatnak, csak a szellemnek kell élve tovább működnie.

Húsvéti ajándék

Nagy jelentősége van annak, hogy az Úr éppen húsvét napján alapította a bűnbánat szentségét. A Feltámadott zárt ajtókon át jött felénk tanítványaihoz s hírül hozta nekik a békét. A többszörösen ismételt szavak: „*Béke veletek*”, többet fejeznek ki az üdvözlésnél és a jókívánathoz; azt a békét adják e szavak, melyet engesztelő halálával az Úr szerzett a kereszten. A tanítványoknak ezt a békét tovább kell adniok, mialatt az Úr nevében feloldozzák a bűnös világot a Szentlélek ereje által. Ezért lehelt rájuk és monda nekik: „*Vegyétek a Szentleket! Akiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsátatnak nekik; és akiknek megtartjátok, meg vannak tartva.*” (Jn 20,19–23)

Így hát az Úr a bűnbánat szentségét egyházának húsvéti ajándékképpen adta, mint a békének és örömmel ajándékát. Az Egyház hüen megőrizte ezt a drága kincset úgy a túlzók ellen, akik a keresztségen kívül semmi más bűnbocsátó hatalmat nem ismertek el, mint a lanyhák ellen, akiknek még a gyónásnak ez a csekély áldozata is túlsok volt. Ki számlálja meg a bűnös szíveket, akik nyugalmat és vigaszt, békét és örömet találtak, mialatt a lelkiismeret nyomasztó terhét az irgalmasság bírói széke előtt végzett őszinte gyónással maguktól elvetették! Mindannyiszor elment a jó pásztor a pusztába az elveszett báránnyá után, irgalomteljesen lehajolt hozzá és ha elhangzott az „*Ego te absolvo*”, akkor vállaira emelte őt, hogy visszavigye a nyájhoz. Így hat folyton-folyvást Üdvözítőnknek megváltó szeretete és hozza meg a békének és örömmel húsvéti ajándékát, ahol csak egy szív megnyílni akar.

Ego te absolvo – feloldozlak bűneidből. Ez valóban csodálatos szó, megszabadító, békét hozó, bensőséges örömet adó szó, mely bilincseket tör és életet ad. Az Úr emberajkakra adta ezt a szót, bár angyalajkaknak is nagyon merész lett volna; valójában ő maga az, aki ezt mondja, mert ereje e szóban él. Ha az ember gyengeségében néha hajlandó lett volna rá, hogy terhes kötelességnek érezze azt, ami alapjában drága ajándék, bizonyosan másképp fog erről gondolkodni, majd ha utolsó órája közeledik.

Akkor minden emberi szó elveszti már erejét. Az orvos megnyugtató beszéde, a jóbarát vigasztaló szava, sőt még a résztvevő szeretet leggyengédebb szava is tehetetlennek lesznek a könyörtelen halál támadó erejével szemben. Talán akkor majd egy más, egy gyötrő szó is felhangzik a szóban: a lelkiismeret vádja; talán a gonosz ellenség is igyekszik majd valamit mondani, ami a remegő lelket megzavarhatja és aggodásba ejtheti. Ekkor úgy jön felénk a béke szava, mint mikor világos fénysugár hatol a sötéttségbe és elűz minden árnyat: *Ego te absolvo* – minden más hang elnémul, a lélek pedig meghajol és úgy issza e szavak vigasztát, mint egy eltikkadt virág az ég harmatát.

Ego te absolvo – e szó megtöri a halál fullánkját és a földre teríti.

Ego te absolvo – e szó felemeli a lelket a porból s rávetíti a béke sugárzó, hétszínű szivárványát.

Ego te absolvo – e szó csodálatos erővel kopog az égnek kapuján, mire megcsendül az aranykulcs és csengése úgy hangzik felénk, mint a húsvéti harang hangja – békesség – boldogság! (Friede – Freude!)

Világosság a sötétségben

„*Íme én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig.*” (Mt 28,20) E szavát teljes jelentésében megtartotta az Úr. Nemcsak igazságosságát és kegyelmét akarta reánk hagyni, nemcsak segítségét akarta nekünk adni, nemcsak isteni mindenhatóságának erejénél fogva akart velünk maradni, hanem isteni szeretettől lángoló és emberileg érző szívével is mindvégig köztünk akart időzni. Az Isten nem veszi vissza ajándékát. Ha már egyszer emberi természetet felvéve, magát legbensőbb módon nekünk adta, akkor már nem akart ismét eltávozni a világból, ha mindjárt emberi természetét is fel kellett emelnie a megdicsőülés birodalmába. Bölcsessége lakást épített szeretetének a legméltóságosabb Oltáriszentség kifürkészhetetlen titkában. Az oltár Betlehem és Golgota egyszerre, a szentségház pedig Názáret, ahol Isten fia a kenyér színe alatt éppen oly valóságosan, de még elrejtettebben lakozik, mint egykor szolga képében a galileai Názáretben.

Az Oltáriszentségben rejlik a katolikus hitnek ereje és gazdagsága, ott ered örökké ifjú életének csodálatos forrása, onnan jön üdv és segítség minden szükségben, különösen a legutolsóban és legnagyobbban.

Ha már a lábak felmondják a szolgálatot s nem tudják többé megtenni a templomhoz vezető utat, akkor felkel az Úr és belép szegény szolgájának hajlékába. Szerényen közeledik. Csak a pap fehér ruhája, aki az élet kenyerét tiszteletteljesen tartja kezeiben, meg a csengettyű halk hangja és a lámpás bágyadt fénye hirdetik jövetelét. Bár a hívő szívek találékony áhítata feldíszíti a betegszobát, az Úr méltóságához képest az nagyon csekély; nem is akar több lenni, mint a tisztelet és szeretet csekély jele. Mindazonáltal a hit az elrejtettség minden fátyolán át is tiszta szemekkel tekint fel és sóvárogva dobban az érkező felé az aggódó szív, mely csakhamar az utolsót fogja verni. A pap átlép a küszöbön és így szól: „Béke e háznak és mindazoknak, akik benne laknak”.

A béke betér. A béke fejedelme jött, aki elől minden békétlenségnek, aggodalomnak, küzdelemnek és bűnnek távoznia kell. S nemcsak a házba és szobába akar ő betérni, nemcsak szolgájának ágyához közel, hanem magába be a szegény szívbe. A pap a mennyei kenyeret nyújtja és azt mondja: „Vedd, testvér, útravalóul Urunknak, Jézus Krisztusnak testét, hogy őrizzen meg téged a gonosz ellenség ellen és vezessen be az örök életbe!”

Ekkor valami világosság csillan fel a halál sötétségében. Most már megvigasztalódva indulhat el, legyen bár útja még oly hosszú és még oly sötét is; akinek ily társa van, nem kell félnie annak semmiféle úttól. Most boldog valósággá lesz a zsoltár szava: „*Ha a halál árnyéka közepett járok is, nem félek rosszaktól, mivel te velem vagy.*” (Zsolt 22,4) Mondják ugyan, hogy az ember tulajdonképpen mindig egyedül van és legfőképpen a halálban; mindenki másnak kívül kell maradnia. Lelkébe soha senki be nem nézhet, annál kevésbé mehet be oda. Hát ez a szomorú panasz jogosult, de csak az emberre áll. Isten ugyanis betekinthes és bemehet a lélekbe, édes, bensőséges jelenlétével elveszi a halál borzalmas magányosságát s jelenléte fényével, erejével és vigaszával áthatja a lélek legbensőbb lényegét. Ha így maga az Élet öleli át és viszi erős karokkal a lelket, akkor a halál elveszíti félelmetességét. Szétszakítja a test sátorát, mert az atyai háznak örök vára nyitja ki kapuit; ledönti a válaszfalakat, amelyek még a teljes átadásnak és boldog egyesülésnek útjában állanak. Vak szemekkel és félálomban szunnyad el a lélek az Isten szívében, hogy mint látó ébredjen fel az örök szeretetnek és gyönyörűségnek fényes világosságában.

Az utolsó fegyverzet

Az ember élete háborúskodás, a halálküzdelemben indul az utolsó rohamra. Arról van tehát szó, hogy összegyűjtsük minden erőnket, mert ennek az utolsó küzdelemnek kell meghoznia a döntést és talán éppen az utolsó küzdelem a legnehezebb. A test bomlása miatt

szenved a lélek is, akadályozva és bénítva van erőinek felhasználásában s így mintegy megkötözött kezekkel áll ellensége előtt, aki ravaszul tudja kihasználni előnyét. A beteg test gyengeségét, a kedély bátortalan hangulatát, a képzelődés izgatottságát és mindent, amit csak fel lehet használni a lélek törekvései ellen, ellenségünk szövetségesül szerzi meg ebben az utolsó küzdelemben. Hogy lesz majd az?

Mikor az ifjú keresztény lélek belépett az élet küzdelmébe, megkenetett és felfegyvereztetett. A bérálás szentségében leszállt rá a Szentlélek s az Úr seregében vívandó élénk, lelkes küzdelemben fényt, bátorságot és erőt adott neki. Most a léleknek más fegyverzetre van szüksége, mert most nem kell fényes fegyverekkel új támadást kezdenie, hanem csak befödnie a sebes gyengeséget. Most nem befelé indul az életbe, hanem kifelé a halálba. A bérálásnál balzsamot vegyítettek az olajba, illata rámutatott a munkás élet érdemeire; a haldokló keresztényt pusztán olajjal kenik meg: neki már csak túrnie és szenvednie kell s győznie hűséges kitartás, a halálban való boldog hazatérés által.

Vidáman és jókedvűen vonult ki az ifjú keresztény lélek a nagy küzdelemre, amely az egyes ember életét s az egész világtörténelmet egyaránt betölti. Nem mindig győzött azonban; nem őrizte meg erejét sértetlenül. Kapott néha sebeket is. Most azonban az utolsó küzdelem következik, most kell a hűséges anyának a veszteségeket pótolnia. A test minden érzékét megkeni szent olajjal, mert mindegyik vétkezett, mindegyikre tapadt valami bűn, gyengeség, vagy fogyatkozás. Most már jöhet a halál, a lélek fel van fegyverezve.

Az utolsó kenetnek első célja boldog kimúlást, az életnek jó befejezést biztosítani. Ha a halál bekövetkezése ezt a célt meggátolhatná, vagy ha a lélek üdvére hasznosabb volna az élet meghosszabbítása, akkor a szentség az erőt, egészséget is visszaadhatja, nem annyira ideiglenes jótéteményül, mint inkább az örök üdvösség jobb biztosítására. Nem a testnek, hanem a léleknek az orvossága az utolsó kenet. Megóv a haláltól, amennyiben megszünteti az átkot, amely eredetétől kezdve hozzátapadt. Megszenteli a halált s bekapcsolja az Üdvözítő érdemdús halálába s így annak mi a bűnből származott, üdvünkre kell szolgálnia, így győzetik le bensőleg a halál, s ezért kell hordoznia az élet zászlaját.

Ezen főcéljának elérése véget az utolsó kenet eltávolítja az akadályokat is, melyek a boldog halálnak útjában állanak. Felemeli a lelket gyengeségéből és bátortalanságából s megőrzi az őt fenyegető nehéz kísértésekben. Vigaszt ad a szenvedésben és Istenbe vetett bizalmat a küzdelemben. Elveszi azt, ami bűneink tartozásából és büntetéséből még hátramaradt. Szépen megszakítja és tökéletessé teszi, amit a gyónás szentsége a lélekben alkotott.

A legfőnségesebben azonban akkor nyilvánítja az utolsó kenet az erejét, mikor az ember tehetetlenségében öntudatlanul és segítség nélkül fekszik s nem tud semmit sem tenni lelkének megmentéséért. Ekkor helyébe lép a gyónásnak, amely megkívánja a lélek együttműködését, eltörli a súlyos bűnöket is, ha a kegyelem működésének a bűnbánatra kész lélekben semmi sem állja útját. Amint az élet kezdetén az öntudatlan lélek mintegy álomban nyerte el az Isten kegyelmét az újjászületés fürdőjében, éppen úgy az élet végén is készen áll az Isten könyörülő kegyelme, hogy szükség esetén egyedül működjen a lélek megmentésének művén. Mily bőkezűen gondoskodott rólunk az Úr éppen akkor, mikor oly szegények vagyunk.

És mégis sóhaj szállhat fel a hálátelt szívből: De mi lesz a szegény bűnössel, akinek hirtelen tehetetlenségeiben nincs meg az alkalma, hogy ezt az utolsó megmentő szentséget elnyerhesse? Mégis csak borzasztó a gondolat, hogy örökké el kell kárhoznia, mert talán a pap egy negyedórával későn érkezett. Szerencsétlen véletlennek kell itt döntenie?

Mi is ismerjük az Istentől alapított üdvrendet s ahhoz kell magunkat tartanunk. Ki merné azonban azt állítani, hogy az üdv útjai, melyeket az Úr mutat nekünk, egyúttal korlátai is irgalmasságának? Kegyelmeinek száz útja van akkor is, ha mi már egyet sem látunk; itt azonban már kifürkészhetetlen titkai kezdődnek, melyeket leborulva imádnunk kell.

Or San Michele-i szent György

Flórenc úrnője az Or San Michele-i templomot művészi munkákkal akarta feldíszíteni s elrendelte, hogy az összes városi céhek védőszentüknek szobrot állíttassanak. Erre a fegyverkovácsok elmentek *Donatellóhoz* s a mester fehér márványból elkészítette védőszentüknek, szent Györgynek szobrát. Nagy, nemes szépségű, maradandó mesterművet készített.

Magas helyen feszes tartásban áll az ifjú lovag, izmos tagjait simulékony páncéllal vette körül, hullámozó mentéjét pedig hátravetette. Balját a hatalmas pajzson nyugtatja, melyet ércfal gyanánt maga elé tűzött, jobbját pedig hanyagul leereszti. Friss, ifjú, szépségében büszkén emeli fel nemes fejét, nagy komoly szemeivel pedig éberén és bátran néz a távolba, a leselkedő veszedelmek felé. A lovag nem visel fegyverzetet, sisak nem fűdi fűrtjeit, melyek diadém gyanánt borítják magas homlokát. Öntudatos erő és biztos nyugalom beszélnek tartásából, merészség csillan fel arcán s keményíti meg a lágy vonásokat és csendes fenyegetés szikrázik összevont szemöldökei alatt. Fenséges képe a keresztény hősnek!

Úgy kell a léleknek a halált várnia, mint Or San Michele-i szent György várta a veszedelmeket, fegyverek nélkül, de mégis jól felkészülve és telve bátor nyugalommal. Mit tehetnek a fegyverek a hatalmassal szemben, akivel senki sem küzdhet legyőzetés nélkül! Ha megijedünk és védekezünk utolsó óráinkban, akkor megnehezítjük halálunkat és semmit sem nyerünk vele. Van nekünk fegyverzetünk, mely biztos védelmet nyújt. A test meghalhat. A lélek biztos védelemben áll a hit pajzsa mögött, fel van öltözve az Istenbe vetett bizalom páncéljába s ezen fegyverzetében legyőzhetetlen.

Azért a lélek megerősödvé az égi kegyelem ifjú erejében, nyugodtan és bátran nézzen a halál szemébe, az Isten gyermekének alázatos büszkeségével, akinek öröksége az élet lesz. Komoly méltósággal telve lépjen a keresztény lélek a halál elé, melynek joga van ugyan őt elválasztani a testi élettől, de azontúl már semmit sem tehet. A lélek isteni békéjét nem érintheti meg és szent nyugalomát nem zavarhatja meg. A kereszt legyőzője leterítette a halált és elvette a méregfullánkját.

A te Or San Michele-i szobrod ó, fenséges György lovag, legyen a mi példaképünk. Mi is megkaptuk a lovaggáutést; Isten maga fegyverzett fel bennünket a kegyelem erejével. Hogy lehetnénk hát gyávák és félénkek ha a halál közeledik! Mi keresztények vagyunk, azért bátor, lovagi halál illik hozzánk.

Az anya búcsúszava

Az Egyház szertartási imádságaiban drága kincset őriz. Kimeríthetetlen gazdagság fekszik felhalmozva a misekönyvben, szertartáskönyvben és a papi zsolozsmában, mely a hit minden titkát, a vallásos élet minden szükségletét s az istenkereső lélek minden hangulatát felkarolja. Kitől származnak ez imák és énekek? Csak kevésnek tudjuk a szerzőjét megnevezni; maga az Egyház, a hívők anyja, az Úr jegyese beszélte ki bennük benső életét. Nagyon sok ősrégi már ez énekek közül, de mégis érezni bennük az ifjú vérnek friss lüktetését. Részesednek a Szentírásban foglalt kinyilatkoztatás kiváltságában: nem avulhatnak el. Egyszerűség és erő uralkodik bennük. Itt nincs semmi az elpuhult szentimentalizmusból, itt a legmegeragadóbb könyörgésekben sincs siralmas szolgálalkúság, itt minden méltóságot és nyugalmat lehel. De a határozott, erősen kicsiszolt szavak alatt gyakran csodálatraméltó titokzatos mélység, szívet megragadó bensőség rejtőzik. Ezek az alkotások oly természetesek, mintha csak maguktól nőttek volna s mégis tökéletes remekművei a legmagasabb költészetnek. Az ő zárt szerkezetükben, átlátszó szépségükben, kimért fogalmazásukban minden kis díszítés mint valami tündöklő kristály, mély értelemmel van telve.

Ebből a gazdag kincstárból merít az Egyház, hogy a távozó lelket közbenjárásával elkísérje. A *Commendatio animae*, vagyis a lélek felajánlása, melyet a pap a halálos ágy mellett elmond s melyet a hívők anyanyelvükön is elimádkozhatnak, üdítő vigasztalásnak mély, tiszta forrása. Csakhamar magához a távozó keresztény lélekhez fordulnak ezek az imák, elhalmozzák a legbensőségesebb áldásokkal és a legenyhébb vigasztalásokkal, majd segítségül hívják az összes angyalokat és szenteket, azután pedig ostromló imákkal zörgetnek az ég kapuján s felsorolják a háromszemélyű egy Istennek, hogy az ő nagy irgalmasságában mi mindent tett a szegény emberekért. Most megfordulnak s a búcsúzóval együtt alázatos, bűnbánattal teljes tekintetet vetnek az elmúlt életre, az ifjúkor meggondolatlanságára s kéri az Urat, ne gondoljon a bűnökre. Azután szembefordulnak a gonosz ellenséggel, aki még az utolsó órában is leselkedik a lélekre s hatalmas isteni szóval csapnak le rá. Végre mintegy elragadtatásba esnek, magasztalják a mennyei Jeruzsálemet, Jézus Krisztusnak szelíd és kedves arcát, mintha csak erőszakkal le akarnák húzni az eget.

Ne vesse ellen senki, hogy éppen ily komoly alkalommal szívből és saját szavainkkal kellene imádkoznunk. Kinek van ez megtiltva? A szív a legegyszerűbb módon is beszélhet Istenével. De csakhamar hebegni kezd és észreveszi szegénységét; sok mindent hord magában, amire nem talál szavakat s amit nem tud világosan kifejezni. Ki oldja meg nyelvét? Ki ad lelkének szárnyakat, mikor erőtlenül fekszik a porban? Nyúlj csak az Egyház haldoklók imáinak szent, fenséges szavaihoz! Nem fognak idegenül hangzani ajkaidon, mert lelkednek legnemesebb alakját fogod bennük megtalálni: ami szent óráidban, mint valami sejtelem rezgett át lelkeden, az hangzik innen feléd teljes gazdagságban és világos tisztaságban.

Ha meg volna neked engedve, azt kérném utolsó óráimra, hogy a *Commendatio animae*-t imádkozzák el szép lassan előttem, hogy lelkem gyengeségében egyszerűen és csendesen követni tudja, hogy ő maga fektethesse bele utolsó erejét és hevét. Úgy szeretnék átmenni az örökkévalóságba, hogy a nagy, hűséges anyának ez az imája, ez a búcsúszava kíséreljen utamon.

Hogyha már a halál befejezte művét, az utolsó könyörgések és jókívánságok, mint valami utat mutató fénysugár és támogató kéznyújtás követni fognak a túlvilágba: „Jöjjetek segítségül Istennek szentjei! Siessetek ide Úrnak angyalai! Emeljétek fel ezt a lelket és vigyétek a Fölséges színe elé! Krisztus, ki meghívott téged, vegyen fel és angyalai vigyenek Ábrahám kebelébe! „Uram, adj neki örök nyugalommal és az örök világosság fényeskedjék neki!”

Esti áldozat

Az Ószövetség prófétáinak nagy alakjai közül az egyik majdnem emberfeletti s ijesztő fenségével válik ki. Mózes ez, a nép hatalmas vezére és az Isten bizalmas szolgája, akivel az Úr beszélt még pedig nem jelek által, hanem szemtől-szembe s akinek arca fénylett az Isten fenségének visszatükrözéséből. Amily csodálatos volt élete, olyan volt halála is.

Mózes nem betegségben s nem is végelgyengülésben halt meg. Mint százhusz esztendő aggyastján, friss erőnek és jó egészségnek örvendett. A halálnak még nem volt felette semmi hatalma; az Úristen azonban különös módon tervezte kimúlását. Megparancsolta Mózesnek, hogy menjen fel Nebo hegyére, nézze meg onnét az ígért földjét s azután haljon meg. Az erős öreg tehát felment Nebo hegyére, ahol az Isten arra méltatta, hogy maga mutatta meg neki a tejjel és mézzel folyó országot. Azután, bár ereje nem tört meg, meghalt Mózes; szemei, mint a Szentírás mondja, nem lettek zavarosak s fogai nem lazultak meg. Meghalt, nem mintha a halál legyőzte volna, hanem mert így parancsolta neki az Úr; meghalt, engedelmeskedve az Úr parancsának és szabadakarattal adta vissza lelkét Teremtőjének kezébe. Csodálatos kimúlás ez, amelynél a halálnak alázatosan ki kell tértie. Az Úr hívja szolgáját és a szolga felkel, ledobja magáról a test bilincseit, melyeket az Isten saját kezével

old fel s megy vissza Urához. Életét esti áldozatként felajánlja s ezzel méltóan és szentül fejezi be a hű munkának hosszú napját.

Még csodálatosabb volt az Üdvözítő halála. Neki hatalma volt életét odaadni és visszavenni s mégis a kereszten halt meg, mert ő maga akarta, miután: „*Atyám, a te kezeidbe ajánlom az én lelkemet*” (Lk 23,46) szavakkal bebizonyította áldozatának szabad voltát. Ez a halál nem pusztán szenvedés, hanem szabadakarattal véghezvitt erőteljes cselekedet. Az Üdvözítő meghalt, mert meg akart halni; Mózes meghalt, mert az Isten úgy kívánta; mi meghalunk, mert meg kell halnunk (wollte, sollte, müssen).

Ha mi, szegény porszülöttek ezt a „kell”-t nem is tudjuk elkerülni, a halál keserűségét mégis elvehetjük. Csökkenti ezt a keserűséget már maga az Isten akaratában való megnyugvás is; ekkor az ember összekulcsolja kezeit, türelmesen várja a halált s türelme lefegyverzi azt. A halál szükségességének keserűségét teljesen kioltja és kiírja a szabad átadás, mely még egy lépéssel túlhalad a türelmes megnyugváson. Ekkor már nem kulcsolja össze az ember kezeit tehetetlen türelmében, hanem kinyújtja az Isten megismert akarata felé, hogy örömmel fogadja őt. A türelmes ember megnyugszik lelke eltávozásán, mert Isten így határozta el; az önmagát szabadon feláldozó maga nyújtja lelkét s szeretné beletenni az atya kezeibe, akitől származott. Királyi papságot gyakorol, mikor legnagyobb javát, életét, lelkét, önmagát teszi az oltárra. Így halt meg szent Pál, aki hosszú ideig kérte a halált, hogy Krisztussal egyesülhessen, így haltak meg a szentek és az ilyen halálról mondja a Szentírás, hogy értékes az Isten szemeiben. Ily halál a legtökéletesebb egyesítése a mi halálunknak a Megváltó végtelenül szent és fenséges halálával.

Ennek a szabad elhatározásból folyó halálnak, az élet esti feláldozásának csak a neve és külső megnyilvánulása közös a halállal. A valóságban gyönyörű kibontakozása ez az életnek, ujjongó felemelkedés az élet kifogyhatlan teljességéhez.

Vasas szent Péter ünnepe

És végül mégis aggódó sóhaj száll fölfelé. Az irgalmas Isten minden kegyelme, az összes üdvösségre vezető eszközök, melyekkel az Egyház éppen a jó halált segíti elő s minden jóakaratumk dacára mégis megmarad elégtelenségünk és szegényességünk. A mélyből száll fel a sóhaj: „*Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram! Uram! ki állhat meg előtted?*” (Zsolt 129,3) Be lesz már fejezve tisztulásunk, mikor a másvilágba lépünk? Tisztán és szeplőtelenül fog bennünk Isten képmása ragyogni, vagy még át kell mennünk a tisztító tűzön? Az a gondolat bántja a lelket, hogy neki, majd ha a cselekvés napjai elmúlnak, bilincsekben kell feküdni és segítség nélkül kell megvárnia, míg tisztulása véget ér.

Vigasztalódjál keresztény lélek, van ünnepnap a tisztulás helyén is, nagy örömnapp, amely fényes hajnali pírhoz hasonlóan ömlik el a sötét börtönökön. Ez vasas szent Péter ünnepe.

Péter segítség nélkül feküdt a vár börtönében, bezárt ajtók mögött, megláncolva erős bilincsekkel, körülvéve négyszeres őrséggel, mint egy szegény lélek, elhagyatva a sötét éjszakában. De a keresztények gyülekezete szünet nélkül imádkozott érte az Úrhoz s a könyörgő imádság meghozta neki a szabadulást. Az Isten angyala Péterhez lépett és felébresztette. A bilincsek lehulltak kezeiről, a vas ajtók megnyíltak, mire az apostol az őrségeken át az angyal vezetése mellett kilépett a szabadba.

Te sem lész elhagyatva és elfelejtve, ha majd halálod után erőtlenséggel és segítség nélkül fekszel gyengeségednek bilincseiben, mint a börtönben szunnyadó Péter. Maradtak itt hűséges lelkek, akik imádságukban gondolnak rád és ha elszakadt levélként magadra is volnál hagyatva, még akkor is itt van anyád, az Egyház. Szünet nélkül imádkozik ő a túlvilágon bebörtönözött gyermekeiért s imája nem marad meghallgatás nélkül. Még súlyos szenvedésekben fekszel, mint valami mély álomban, mikor fénysugár hatol a sötétségbe és megáll melletted Isten angyala. Te azt hiszed, mint Péter a börtönben, hogy álmodol, oly

váratlanul közeledik hozzád ez a fenséges nap, pedig nem álom ez. Vasas szent Péter ünnepe elérkezett s te minden bilincstől menten, szabadon és boldogan rázod le magadról a szenvedést hasonlóan a pacsirtához, amely lerázza szárnyairól az ég harmatát, hogy felrepüljön az aranyos reggelen a kék ég felé.

Van egy szent kötelék, amelyet a halál nem tud elszakítani, ez a Krisztustól alapított társaság köteléke. A szentek társaságát a halál nem tudja szétszakítani. A síron is átveti hídját s így a szeretet akadály nélkül mehet át a másvilágra szelíd kezeiben az imádság alamizsnájával. A szeretet nem ismer bezárt ajtókat; a tisztítóűz sötét börtönébe is benyomul szabadító ereje. Isten angyala ő, aki meghozza vasas szent Péter ünnepének fenséges napját.

Mily szép az a vallás, mely a szeretetnek ilyen hatalmat tulajdonít, hogy veled megy a halálon át, elkísér és megvigasztal a síron túl! Ha ily szeretetet találsz, gazdag vagy, még ha szegény lélek vagy is.

Az élet

Ki lesz a győztes?

A tél rátette hideg kezét a viruló földre s elfojtotta benne mind a pezsgő életet. A virágos mező elhalványult, az ágak, mint száraz rózse, merednek az ég felé, még a csobogó víz is, az életnek ez a kedvet adó barátságos eleme, kemény páncéllá fagyott. De lassan, mert az élet nem halt meg, csak alszik és ismét felébred majd fiatal erőben. Most elbújva rejtőzködik a barna rügyben, ezer meg ezer magban, mélyen elrejtve a föld méhében, odalent a sok gyökérben; és ha a csalékony nap ismét felragyog, kiszáll tüzes erővel, meggyújtja a gyökereket, megnyitja a rügyeket s kilép a napvilágra minden egyes magból. Mint a zúgó ár, úgy ömlik végig az álmélkodó földön, mely megrészegülve a gyönyörűségtől, az égis tombol örömeiben.

Ez az élet és halál örökös harca.

Ez a harc végigvonul az egész teremtéren, végig megszámlálhatatlan időkig. Fáradhatatlanul tombol a halál, ércelábbal gázolja az életet, véget vet sok ezer teremtménynek, mely a fénynek annyira szeretne örülni és széttapos számtalan csírát, mielőtt kifejlődhetnék. De az élet árja is kiapadhatatlan forrásból fakad és ha a halál számtalan ellenséggel, a rombolás sötét hatalmaival szövetkezik is és harcol ellene, az életet akkor sem irthatja ki. Oly végtelenül gazdag ez a szép élet, hogy telt marokkal hinti el vetését és egy csöppet sem törődik vele, vajon tenyészhetik-e vagy a pusztulás karjaiba kerül. Ő bőségében túlaradó s annyi halál láttára sem veszi el jókedvét. Ha a halál el is fújja fagyos leheletével a barátságos fényt, ahol csak teheti, a szent parázs mindig újabb alakban lángol fel a világ minden táján. A küzdelem hevében van elég ereje az életnek arra, hogy alkotásait nemesbítse, kitünőbbé, finomabbá és tisztábbá tegye, hogy magamagát fokozza és fellendítse.

De a halál is szívós. Ha valahol feltűnik egy életcsíra, ott leselkedik már mellette. Ha valami gyengének mutatkozik, megragadja azt s minden egyes „igen”-nel szemben a „nem”-et kiáltja. Így megy ez napról-napra, így megy nagyban és kicsinyben, ilyen jelenet játszódik le a népek történelmének széles talaján és a parányi vízcseppben – mindenütt küzdelem élet és halál között, mindenütt keletkezés és semmivé menés, mindenütt győzelem és vereség egymás mellett és egymással váltakozva.

Mióta tart már e küzdelem? Nem tudjuk.

Meddig fog még tartani? Azt sem tudjuk.

Ki fogja a győzelmet kivívni? Az élet-e vagy a halál?

Le fog-e győzteni a tiszta, lágy, meleg forrás? Fel fog-e száradni valaha az utolsó csepp is a holt pusztai homokban? Hatalmába keríti-e a halál a mezőt annyira, hogy győzedelmesen trónol a romokon az örök éjszakában és kínos hallgatásban? Oly gondolat ez, mely hideg borzadállyal a lélekbe markol.

Az élet olyan szép, olyan barátságos és kedves már abban a fiatal virágban, mely szemérmesen fejt ki pompáját és abban a játszó kis cicában, mely a napos homokban hempereg. Olyan csodálatos ez az édes, erős élet az állatoknak erőteljes alakjában és alkalmazkodó ügyességében. Mint a drágakő, úgy ragyog felénk a gyermek kérdező szeméből és gagyogó beszédéből; cseng, mint az arany a férfi szabad tettében, a kutató lélek nehéz munkájában és illatozik, mint a bor az asszonyi lélek jámbor kedélyéből. Az élet a teremtésről szóló Énekek éneke, mely zúgó akkordokkal a Mindenható trónjáig hatol. Az élet Istentől jön, az Ő fényének egy sugara, ajkának lehelete; az életben Isten ereje lüktet. Hogyan

kerülhetne tehát alá a halállal való küzdelemben, mely a bűnből származik, mely csak mint istenellenes idegen vendég tolakodott be Istennek világába!

A halál le fog győzetni, le kell majd raknia borzalmas fegyvereit, melyek összetörve a földre hullanak. A halál egyszer maga is meg fog halni és akkor örökre eltemetik. Akkor emléke csak olyan lesz, mint régi borzalmas mese, mely mint szürke árnyék surran át az örök napon. „*És halál többé nem leszen.*” (Jel 21,4)

Az életnek kell győznie, mert Isten az élet oldalán áll. Ő az élet Istene, Ő az élet maga, minden élőknek ősforrása és végcélja.

Az élet fája

A paradicsomban állott az élet fája. Gyümölcse mindig megújuló frissességet és örökkétartó ifjúságot adott, a testnek halhatatlanságot. Amikor az ember vétkezett, el kellett hagynia a paradicsomot és Isten lángoló pallossal angyalt állított őrnek a kapuhoz, hogy az ember ne mehessen enni az élet fájából. A halál hatalmába esett büntetésül vétkéért. Az élet fája eltűnt a paradicsommal együtt. Pedig az ember azt a gyümölcsöt, mely az életnek halhatatlanságot kölcsönzött, arannyal váltaná meg, százszorosan is, ha lehetne, de az nem terem többé sehohol a széles és átokkal sújtott földön. Igaz hát ez a mondás: Halál ellen nincs orvosság.

Más életfát ültetett az Úr, mert a bűnös emberen könyörölni akart, ez a keresztfá. A kereszten adatott elégtétel a bűnért az Isten Fiának halála által és a bűnnel együtt megtörtetett a halál hatalma is. A megváltott emberiségnek még kell vezekelnie és utolsó penitenciaképpen a halált el kell viselnie, de a végén a halál köteles minden zsákmányt visszaadni annak, ki győztesen kelt ki sírjából.

Ezért állítjuk a keresztet a sírra. Ez jelzi hitünket a megváltásban és reményünket a halál legyőzésében, a feltámadásban. Szébb dísz nem is állíthatnánk keresztény sírra. Igaz, hogy a sírhantot virággal is fel kell ékesítenünk, de nem azért, hogy leplezzük a halál komolyságát, hanem hogy kimutassuk hűséges és szeretettel teljes megemlékezésünket. S noha ezek a virágok tolmácsolják is illatukkal és színükkel szeretetünket, mégis gyorsan elhervadnak és a mulandóságra emlékeztetnek. A kereszt ellenben szilárdan és rendületlenül áll minden szélben és viharban. Ha a fa el is korhad és a kő el is porlad, a kereszt ereje meg nem inog. Alakja komoly, sőt szigorú, de a hívő szeme úgy tekint a keresztre, mint az életnek örökzöld fájára. A paradicsomban csak egy életfa állott; most a keresztény temetőkből sok-sok sírról integet felénk ez a szent oszlop. A halál mezői az élet kertjeivé változtak át.

Szent Pál himnusza

Mikor Pál Athénben az areopag előtt az ismeretlen Istenről beszélt, ez a hatalmas szellemű apostol, ki szent kenetet és világi képzettséget egyesített magában, hallgatóiban figyelmes füleket és elmélkedő szívet talált. Mikor azonban a holtak feltámadásáról beszélt, gúnyosan kiáltották felé: „*Ismét meghallgatunk téged erről.*” (ApCsel 17,32) Ez a titok ellenére volt annak a szellemnek, mely a műveltség legszebb virágaival ékeskedett, de amelyet egyúttal az érzékiség korlátai tartottak lekötve.

Pál azonkívül még saját községének, Korintusnak is szemére vetette, hogy a feltámadás titkát némelyek egyenesen tagadják, mondván: „*Nincsen halottak feltámadása.*” (1Kor 15,12) Korintus Görögországnak második fővárosa volt, mely pompában és gazdagságban, művészetekben és tudományban, de egyúttal elpuhultságban és kéjhajhászásban is vetekedett Athénnel. Ilyen talajon és légkörben az egyszerű gyermeki hit nem egykönnyen verhet gyökeret.

S íme Pál felemeli szavát és hirdeti a nehezen érthető, érzéket és természetet meghaladó tant apostoli szavának teljes súlyával és Istentől felkent szellemének egész melegével. Úgy hangzik mint egy dal, melyet teljes, hatalmas tónusban énekel, dalt, mely egyszerre három versszakban tör fölfelé. (1Kor 15,21-44)

Először a szilárd alapot teszi le tana számára. A holtak feltámadása nem pusztán lehetőség, hanem valóságos tiszta tény Krisztus feltámadásában, mely alapja a mi egész hitünknek és reményünknek. Ha Ő feltámadt, mi is feltámadhatunk. Sőt még tovább megy: Ha Ő feltámadt, nekünk is fel kell támadnunk, mert belé kebeleztettünk, hozzá tartozunk. Amint ösatyánkhöz, Ádámhoz tartozunk és benne halálra jutottunk, éppen úgy, sőt még jobban tartozunk Krisztushoz és bírjuk benne a mi feltámadásunknak zálogát. Isteni erővel állította fel az Úr az ő országát és minden ellenséges hatalmat le fog győzni. *„Uralkodni kell pedig neki, míg minden ellenségét lábai elé teszi. Az utolsó ellenség pedig, ki megrontatik, a halál lesz.”* És ha ez nem így volna, minden hitünk, munkálkodásunk, szenvedésünk hiába való volna. Mert ha a halál, mely azt szakítja széjjel, mi lényegileg összetartozik, örökké legyőzhetetlen volna, ki biztosítana minket arról, hogy lelkünk, melynek természete szerint szüksége van a testre, mint kiegészítőre, valóban személyesen fog tovább élni? Ki kezeskednék akkor egy örökkétartó életért? Ezzel ismét a pogányok boldogtalan bölcsességéhez jutottunk volna, mely azt mondja: *„Együnk és igyunk, mert holnap meghalunk.”* Így függ össze a mi egész hitünk és reményünk a feltámadás nagy titkával.

„Miképpen támadnak fel a halottak?” – kérdezheti valaki.

Ezzel az ellenvetéssel kezdi az Apostol énekének második szakát. Szemét a természetre veti s előadja a magról szóló kedves hasonlatát. Ne kérdezz ily balgaságokat ember, kit körös-körül megfejthetetlen titkok vesznek körül. Elveted a magot a földbe és a mag meghal, feloszlik, de halálakor új életet szül. És micsoda életet! Kicsike, csupasz magot vetettél, s íme magas zöld szár fejlődik belőle és nemsokára megjelenik az arany kalász, mely az egy magot százszorosan fizeti vissza. Ha Isten ereje, mely működik a természetben, ilyet hoz létre, akkor ne kérdezd, mint támaszthatja fel újra az elenyészett testet. Tanulj a természetből tiszteletet e titokkal szemben s imádd annak erőiben és műveiben azt, ki mindezt cselekszi és még többet tehet, mint amennyit te megérthetsz, sőt még csak sejtethsz is.

Utoljára a csillagos égbe emeli fel tekintetét az Apostol és szavai most még fenségesebben és hatalmasabban zúgnak. Ha a föld Isten alkotásait hordja, mennyivel dicsőbbek a mennyei seregek, a csillagok odafent! És megint micsoda különbségek köztük: *„Más a nap fényessége, más a csillagok fényessége.”* Olyan gyönyörűséges, minden földi szépséget meghaladó, de egyszermind olyan különféle is lesz a holtak feltámadása. *„Rothadásra vettetik el, rothadatlanságban támad fel. Nemtelenségben vettetik el, dicsőségben támad fel; erőtlenségben vettetik el, erőben támad fel; állati test vettetik el, lelki test támad fel.”* Halhatatlan ifjúságban kel ki majd a test a sírból menten minden fájdalomtól és szenvedéstől, menten minden szennytől, ékesítve égi dicsőséggel, úgy hogy amikor feltámad, nemcsak a természetes szépségnek eszményképe, vagyis állati test, hanem a kegyelmi szépségnek képmása, azaz szellemi test is lesz. Isten szelleme, mely a kegyelemmel gazdag lélekben uralkodik, a testet is megvilágítja és beragyogja, mint mikor a napsugár kétszeresen törik meg a tiszta kristályon. Ami kelleme és szépet nyújtott valaha a föld, ami bájos szépet és fennkölt méltóságot teremtett a művészet, az mind elhalványul az előtt a dicső kép előtt, melyet az Apostolnak elragadtatásban levő szemei tekintenek, éppen úgy, mint ahogy elhalványulnak a virágok, ha őket az ég ragyogó csillagaival hasonlítjuk össze.

Legyenek bár egy költőnek fenséges gondolatai s legyen bár képzettsége a lendületben még oly erős és ügyes, a világon egy sem fogja azt a dalt végigénekelni, melyet szent Pál megkezdett. S eljön egykor az óra, amikor szemünkkel magunk előtt látjuk azt a dicsőséget, melyet az Apostol szent himnusza lelkesen dicsér. Akkor lehull az a fátyol is, melyet a mi nehéz szemünk előtt még ő sem tudott föllebbenteni.

Legyen világosság!

Légy Üdvöz szent Fény! Menny első szülötte,
 Vagy az örökkel egyörök sugár,
 Büntetlen így nevezni szabad-e?
 Mivel ha fény az Isten és öröktől
 Hozzáférhetlen fénybe' volt lakása,
 Lakása úgy benned volt, alkotatlan,
 Ragyogó lényed ragyogó sugára!
 Vagy inkább hallod: tiszta, légi csermely,
 Melynek kútőjtét ki beszéli el?
 A nap s mennynél előbb valál s az Isten
 Szavára te palástként befödéd a
 Formátlan, pusztá végtelentől elvett
 Sötét és mély vizek kellő világát.
 Milton, Par. lost 3,1 sk.

Jól tudta, mit vesztett a megvakult költő, *Milton János*, ki megénekelte a bűnbeesést,

mint az éber
 Madár esten kezd dalba s a legárnyasb
 Rejtekekbe zengi éj dalát.

Tudta, mit veszített és fájdalmasan sóhajtott a világosság után, az első szép adomány után, mely Isten gazdag kezéből jött.

Az első szó, melyet Isten mondott, hogy rendet és szépséget teremtsen az idomtalan világba, ez volt: „*Legyen világosság!*” (Ter 1,3) Addig sötétség honolt a felszínen, a világ vakon feküdt a fekete éjszakában. Most végigrezgett Isten szavára az első fénysugár, mint egy arany lándzsa a sötétségben, erővel tódult ez a fehér áradat befelé, ujjongva ringott a csillogó fénytenger, mikor elragadó szépségében boldogon tovafolyt, át a széles világtérségeken. Akkor örvendtek az angyalok, a teremtésnek hajnalcsillagai, a teremtő előtt és köszöntötték a fényt, a látható dolgok elsőszülöttét, mint a legkedvesebb kinyilatkoztatását a láthatatlanoknak, mint az életnek, szépségnek és örömmek forrását a földön. És a többi nagyszerű isteni mestermű, ami még következik, mind a világosságnak gyermeke. Amióta az első teremtőszó elhangzott, azóta a forrás is, melyet e szó nyitott, folytonosan buzog. Állandóan csurog belőle az üde, barátságos világosság, mely életet ad, áldást hint, ébreszt és megdicsőít a világon, hasonlóan a tengerhez, melynek dagálya örökké változik. A legszegényebbnek is bőven hull ez az értékes arany a lába elé, s mi nem is tudjuk, milyen gazdagok vagyunk azzal, hogy világosságban lakunk.

„*Legyen világosság!*” Másodszor hangzott el ez a szó, amikor egy második teremtmény alkotásáról volt szó, ti. a kegyelem teremtéséről. A tudatlanság és a tévely éjszakája fekete sötétséggel nehezedett az emberiségre. Akkor bevilágított az égről a fény, az örök Ige, maga az igazság ebbe a sötétségbe. Halkan jött az isteni fény, csendesen és nesztelenül szállt le, mint a hajnalpír, mely lassan fejt ki pompáját. Szelíden és kedvesen hatolt a szívekbe, gyengéd erővel, könnyed erőszakkal megnyitotta a vak szemeket, a keménységet megoldasztotta s mindenütt csodás életet ébresztett. Akkor a sötét világossá lett s minden sóhaj és panasz elnémult. Az aggasztó kételyek megoldódtak és a szívek könnyen és vidáman emelkedtek ki a porból. Evangélium, örömhír a neve ennek a fénynek, Isten igazsága az ő forrása. Ez az ár is folyik az időkön át s eljut a legtávolabbi népekhez is, kik a halál árnyékában ültek. Az isteni fény utat keres magának minden szívbe; meg akar világítani

minden embert, ki a világra jó. Ismét nem tudjuk, milyen gazdagok vagyunk, hogy az evangélium világosságában lakunk.

„*Legyen világosság!*” Harmadszor is a legdicsőbben fog ez a szó hangzani, amikor a kegyelem állapotában levő lélek átlép az örökkévalóságba. Olyan kellemesen fogja magát érezni, mintha sötét éjszakából napsütésre lépne. A hit is fény a hitetlenséggel szemben, de sötétség a közvetlen szemlélés égi fényéhez mérten. Hogy nevezzük ezt az örök fényt? Igazságnak, szentségnek vagy boldogságnak? Színről-színre való látásnak vagy lángoló szeretettűznek? Vagy Isten az ő neve? Mindegyik név jó, de egy sem elég, hacsak nem magának Istennek a legszentségesebb nevével nevezzük. Ő a világosság. Isten maga a fénye a mennyei városnak, Jeruzsálemnek, amiért annak nincs szüksége napra. Az Ő világosságában fogja a lélek a világosságot szemlélni, azaz az Ő erejével megerősítve szemtől-szembe fog állni a Szentháromsággal lánggra lobbanva a szent szeretet tüzében, maga is fénné változva és megittasulva túlradó boldogságától.

De hát mit dadogunk itt gyenge ajakkal és próbáljuk kibeszélni azt, amit angyali nyelvek nem voltak képesek hirdetni! A nagy Dante az ő halhatatlan költeményében csodálatos módon szól ezekről a nagy dolgokról; de ő is panaszkodik, hogy kevés a szó gondolatai számára és hogy azok még kevesebbek a fenséges valóság kifejezésére. Maga a Szentírás csak képekben beszél az égi dicsőségről. A legjobban így fejezte ki: „*Szem nem látta, fül nem hallotta, sem az ember szívébe föl nem hatott, amit Isten azoknak készített, kik őt szeretik.*” (1Kor 2,9) Ami minden emberi tapasztalatot messze túlhalad, ami minden érzéket és értelmet messze fölülmúl, az kimondhatatlan és felfoghatatlan. Így tehát csak hallgatunk és meghajtunk azzal az ájtatos kéréssel, hogy rajtunk is teljesebbségek az egyháznak áldó kívánsága:

„És az örök világosság fényeskedjék nekik.”

Nyugalom és cselekvés

Az élet tele van nyugtalansággal. Szünet nélkül űzi-hajtja az embert kívánságaival és csalogatásaival, gondjaival és csapásaival, szenvedéseivel és örömeivel. Folytonos lármá hallatszik a világon, úgy hogy a lélek alig tud feleszmélni. A levegő tele van a munka porával, az ember alig mer fellélekzeni. Így hajtják az embert s ő hajszol másokat, míg végre a fáradt szív nem bírja tovább s csendesen megáll. Keveseknek jutott osztályrészül, hogy a zürzavarból meneküljenek s egy csendes kör békéjében nyugodtan működjenek, azonban teljes nyugalmat és zavartalan békét ezek sem találnak. Még a legmagányosabb kunyhóba, sőt a világtól elzárt, felszentelt falak közé is betérnek néha a nyugtalan vendégek kívülről, és ha az ember bezárná előttük az ajtót, még akkor is jönnének a csendháborítók saját szívükből. Magamagától az ember nem menekülhet.

Nyugalom és béke után sóhajt a lélek, mint forró napon a virág az éj harmatja után. Nyugalom és békesség – nem úgy hangzanak-e már maguk a szavak is, mint távoli szelíd ünnepi harangszó, mely honvágyat ébreszt a sebzett szívben? Valóban van egy hazánk, ahol béke honol s ahol megtaláljuk lelkünk nyugalomát. Ott semmi gond és fájdalom nem lépheti át a magas falakat, a szenvedélyek viharai szárnyukat szegik az érckapukon, a gyász legparányibb borúja sem zavarhatja az örökké derült eget és a halál, az erős, iszonyatos ellenség már sírjában nyugszik. „*És letöröl Isten minden könnyhullatást az ő szemeikről és halál többé nem leszen, sem bánat, sem jajgatás, sem fájdalom nem lesz többé.*” (Jel 21,4)

Mint az anyai karok, úgy vesz minket körül a nyugalom és amint körülöttünk, úgy bennünk is a béke országa lakik. A lélek nem vágyódik többé semmi után, mert megtalált mindent, a legnagyobb jót, kívánság és vágy itt elhallgatnak. A szellem erői és a szív hajlamai jól összeférnek harc és ellenmondás nélkül, és a megdicsőült test egy jól álló ruha, simulékony szerkezet, készséges és jóindulatú társa a léleknek, úgy hogy az egész ember

arányos összhangot alkot, mint a szépen csengő dal. A legkisebb árnyék sem homályosíthatja el a derűs békét. A megboldogult Istenben merül el egész lényével. Körülveszi őt és áthatja Isten boldogító ereje, úgy hogy a válásnak legkisebb gondja sem nyugtalanítja; távol a legcsekélyebb félelem is a sorsváltozástól és a veszteségtől. Teljes nyugalmat, mély megelégedést és határtalan biztosságot élvez.

Azonban ez nem holt, renyhe nyugalom. Mert nem úgy van, mintha a lélek csak szunyadna és mintegy félálomban lusta élvezésnek adná át magát. Az örök nyugalom örök élet, már pedig az élet erő és cselekvés. A természetes határt messze túlhaladva nőnek a szellemnek képességei, a testnek erői és a dicsőség fényétől átítatva, a lélek ujjongva feszíti ki szárnyait, melyek magasabbra viszik őt, mint csak valaha is gondolta volna. Csodálatos gazdagságban jelenik meg a belső élet, elrejtett források fakadnak a szívben és új virágok illatoznak a boldog kedélyből Isten felé. Felülről jön minden erő. Minden gerjedelem felfelé tör és végtelen az a pálya, mely a lélek előtt nyílik az Istenség megvilágosodott örvényei, bíboros mélységei felé. De a megdicsőült test sem lehet tétlen. Nem kapta-e vissza érzékeit, a finom műszereket, melyek neki már a földön annyi jó szolgálatot tettek? Most azonban élesebbek és tökéletesebbek, minden hiánytól mentek, megdicsőültek és szellemiek, hogy mindent leküzdjenek és a dolgok titkos okaihoz is eljussanak. Mit látnak a boldog szemek! Mit hallanak a fülek! És ha a nyelv beszélni vagy énekelni akar, úgy hangzanak hangjai, mint a csengő arany s úgy siklanak szavai, mint a táncot lejtő hullámok.

A földön az ember működése sokféleképp volt megakadályozva, hátráltatva, fáradtsággal egybekötve, gyakran kísérte azt kedvetlenség, sőt igen sokszor fájdalom árán is kellett azt megvásárolni. Most lehullott minden bilincs, felszabadult minden erő, az ember elérte legdicsőbb célját s most a munka a legboldogítóbb gyönyör. A földön az ember szűk körben állott, melyet minden oldalról áthághatatlan korlátok vettek körül. Minden lépés közelebb vitte a határhoz s néhány lépés után vissza kellett fordulnia. Azonban odafönt tág tér és szabad terep nyílik egy örökké tartó munkálkodás számára. Ott van magának az Istennek a végtelensége és Istenben nyugszik minden dolog, a mindenség rejtélye és titka, az életnek összefont útjai, a szépség összes virágai, a ténylegességek és lehetőségek beláthatatlan területe. Sohasem fog megállani a szellem s azt mondani: a végéhez értem, – hanem minél messzebbre megy, annál mélyebben lát bele a végtelenségbe. Itt a földön az ember gyakran egyedül volt munkájával, az emberek nem értették meg, félreértették, sőt talán ellenségeivé is lettek az ő legkedvesebb céljai és legszentebb szándékai miatt. Ott minden oldalról segítő kezek nyúlnak feléje. Mindenki ad és elfogad és senki sincs egyedül. Ki gondolhatná végig e boldog országát a nyugalomnak, békének és az erővel, meg a gyönyörrel teljes cselekvésnek!

Zúgó vizek és hárfajáték

Az Úr szeretett tanítványának jutott osztályrészül, hogy legmélyebben tekinthetett az egyház jövő történetébe és az ég dicsőségébe. Patmos szigetére számúzva, János sok csodás látomást látott. Le is írta azokat a Titkos Jelenések könyvébe, az intellemtnek és reménynek e könyvébe, mely az utókor számára a vigasz könyvévé lesz. A magányos sziklaszigeten hallotta az örök hangokat, a boldogok énekét, mely eltölti az eget: *„És hallottam az égből szót, mint sok vizek zúgását és mint nagy mennydörgés robaját és a szót, melyet hallottam, olyan vala, mint a hárfások hangszeréből jövő hárfazengés.”* (Jel 14,2)

Mint a zúgó árvíz, mely bömbölve zuhog alá, hangzott a mennyei ének s egyszersmind úgy, mint a hárfajáték. A zúgó hatalom ez, mely erővel, lendülettel és fenséggel lépdel és az édes szeretet ez, mely elbájoló összhanggal gyermekiesesen játszik. A kettő egyesült a mennyei Jeruzsálemben, ami itt lehetetlen, ott békésen megfér egymás mellett.

A szavak értelmét még mélyebben kell felfognunk. A mennyei ének maga a kiáradó boldogság és Istennek szent, lelkes dicsőítése; tett és öröm is egyszerre. Mindkettőben, a

tettben és örömben mindkettő érvényesül: a közösség is, az egyéniség is. A közös működés és közös öröm olyan, mint sok víznek zúgása, mely csak egyesülésekor és összemorajlásakor nyer jelentőséget. De a lelkek nem párolognak el, nem úsznak el és nem tűnnek el, mint a cseppek a folyamban, hanem megtartják teljesen egyéniségüket. Mindegyik sajátos művészettel játszik a mennyei hárfák aranyos húrjain.

A földön is minden nagy dolgot vagy a közösség súlya, vagy az egyéniség ereje alkot; de mindig árnyék is kerül a fénybe. Micsoda óriási munkát bír meg a nagy, jól berendezett szerkezet és micsoda sikerek érhetők el egyesült erővel! Valóban felemelő érzés is közreműködni egy nagy egészben és részt venni a közös vívmányokban. S még sincs rá eset, hogy az egyén megszorítva és korlátozva ne érezné magát, amikor egyoldalúan kell működnie és így erőinek kifejtéséről és egész lényéről le kell mondania. Mert ő csak egy szeme a láncnak, egy kereke a gépezetnek. Ezzel szemben áll az egyesek munkája, kik különböző képességekkel megáldva, saját útjukon haladnak. Keresnek és találnak, alkotnak és teremtenek, utakat törnek és új célokat jelölnek meg, akár mint felfedezők és feltalálók, akár mint tudósok, költők és művészek. Vannak művek, melyeket csak zseniális személyiség alkothat. Ez a munkásság csak keveseknek van fenntartva, magasabb, dicsőbb és sokkal jobban elégíti ki, mint a tágterű, közös munkálkodás; de ennek is megvan a maga árnyoldala. Aki a szellem tűzkeresztségét kapta, annak magányos utakon kell járnia; ha megértést és segítő kezet keres, igen gyakran egyikre sem talál.

Ami itt a földön egymást kizárja és éppen ezért a teljes összhangnak útjában áll, az fönt összeillik. Ott zúgnak a nagy vizek, anélkül, hogy a hárfák szelíd hangját elnyelnék; ott minden kéz összefog a közös munkára, s mégis egy lélek sincs megakadályozva saját lendületének kifejtésében.

Mint a munka, úgy van az öröm is. Az öröm barátokat keres, lángkap a társak dalánál, mosolyánál és tetőfokát éri el a társaságban, hol mint lobogó láng tör a magasba. De mily könnyen száll alá is és sekélyesedik el a nagy körben! Mert a legbensőbb öröm oly mélyen fakad, hogy nem is közölhető; csak végigreszket a lélek húrjain, mint a lehelet, vagy az illat, de kimondhatatlan; és gondolattal, különösen pedig szóval meg nem fogható. A legnagyobb örömben az ember egyedül van. Ha a nagy vizek zúgnak, a hárfá hallgat.

De nem úgy odafönt. A mennyei öröm közössége nem zavarja a lélek bensejében levő gyengéd boldogságot, hanem jobban szítja és minden egyes, bármily sajátos és egyéni mozzanat is érvényesül a nagy összhangban, fokozza a közös örömet a megértő együttörvendezés. Így játszik minden erő össze, anélkül, hogy egymást megakasztaná és csorbítaná; megtalálják egymást, összekapcsolódnak és mégis szabadon haladnak saját útjukon. A kötél, mely az egészet összeköti, kemény és erős, de egyszersmind tág és engedékeny. Isten maga ez a kötél. Benne mindenki egyesül, benne mindenki szabad, – zúgó vizek és hárfajáték.

Az új föld

A világnak is meg kell halnia, de a világ sem fog a halálban maradni, hanem dicsőségben feltámad.

Kezdetben érintetlen szépségben állott az alkotó műve, dicső bizonyítékául az Ő bölcsességének és jóságának. De amikor az Úr az embert, hogy uralkodjék a teremtmények fölött, a nagy ország királyává tette, akkor a dicsőség egy sugarát is lebecsátotta a földre: paradicsomkertet ültetett. Ebben az isteni kertben nemcsak a teremtés természetes erői fejlődtek ki a maguk teljességében, hanem a kegyelem is, mellyel az ember felkenetett, elömlött a természetben. Az embernek fenséges feladata volt, hogy a paradicsomot kiterjessze, az egész földet áldással teltse és a megdicsőülés teljességébe vezesse. De ehelyett a bűn átkát hozta a világra. A paradicsom fénye kialudt és a halál borzalmas uralma nehezedett a

szerencsétlen teremtményekre elviselhetetlenül nehéz iga képében. Nem a megdicsőülés felé emelte az ember a világot, hanem bukásba rántotta, nyomorúságba és gyalázatba döntötte. Így van ez azóta, mióta a szép isteni mű beszennyeződött és eltorzult, s azóta minden lény megváltás után sóvárog. Sírás zokog végig az átokterhes földön, epedő adventi kesergés és fájdalomteljes kálváriai gyász. Azonban az adventnek lesz karácsonya s a szenvedésnek lesz húsvétja: „*Mert maga a teremtmény is fel fog szabadítani a romlás szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára.*” (Róm 8,21)

Meg kell halnia a világnak, de halála nem megsemmisülés. Alakja elpusztul, hogy új alakban keljen fel, megszabadítva az átoktól, megtisztítva minden szennytől s olyan szépséggé dicsőülve, melyet az égi fény világít meg. Így látta János: „*És láték új eget és új földet.*” (Jel 21,1) Milyen lesz az új föld?

Ki tudná azt megmondani! Vannak tájak ezen a világon, melyek oly pompával és annyira bájjal ékesítvék, hogy az ember azt vélné, nincs azoknál semmi szebb; vannak órák, mikor a természet oly kedves fényben tűnik fel, mintha a jó Isten tündöklő kegyes arccal áldóan járna a mezőkön; de ezek bizonyára csak homályos képek az új föld csodálatos paradicsomi dicsőségéhez képest. Aranyról, gyöngyről és mindenféle drága kőről beszél a látnok János, mikor a mennyei Jeruzsálemet leírja, mely a földre fog szállani olyan ékesen, mint egy menyasszony. Így akarja szemünk elé varázsolni azt a fényt, mely a boldogok jövő hazáját beragyogja. Ebből azonban nem szabad következtetni, hogy a megdicsőült föld élettelen kő- és ércalak lesz hideg, merev pompában. János beszél még kristálytisza forrásokról is és az életnek örökzöld fáiról. Bizonyára nem fogja nélkülözni ez az új föld a legszebb ékességet, meglesznek rajta a növény- és állatvilág csodái, az élőlények teljes és sokféleképpen osztályozott fokozatai; mert mit érne egy még oly pompásan csillogó, de holt világ!

Telve lesz étellel és mozgással, telve játszó erőkkal, gyűlölködés és civakodás nélkül; jól illő összhang lesz, maga a békesség országa. Akkor azután folyik az élet kedves tánca nyugodt arányossággal a természet körében, mint kellemes életmód és változatosság, emelkedés és süllyedés, virágzás és hervadás, keletkezés és pusztulás; mert csak ember van hivatalosan hallhatatlanságra a maga isteni képmásával, szellemével és csak neki van Istenben olyan élettartalma, mely az örökkévalóságot kitölti. Azonban a többi teremtmény halála fájdalom és rettegés nélkül áll majd be. A halál velük szemben is elvesztette méregfogát. Mint édes álmra, fogják lehajtani fejüket a fáradt lények, melyek teljesítették feladatukat és csendesen a nagy anyatermészet ölébe hullanak. Kíméletes kézzel bontja majd a természet testüket alkotó elemeire, de az a felbomlás ment lesz mindattól, ami most a halált elrettentő módon állítja szemünk elé, mint a bűnnek büntetését és jelét.

Mi ellenben örökös ifjúságban járunk a virágzó, tündöklő, nevető világon, örülünk szépségének és betekintünk minden titkába és a teremtés köszönt minket s bemutatja alázatos hódolatát a koronának, mely homlokunkat ékesíti.

Örökkön-örökké

Milyen szegények voltak a régi istenek és milyen keveset tudtak az embernek adni!

A pogány németek a legnagyobb szerencsének tartották, ha haláluk után a mindenek atyjának várába, a Walhallába juthattak. Onnét boldogan vonultak ki reggelenként vidám vadászatra, este pedig a széles teremben a kimeríthetetlen söröskancsót köröztették egymás között. De ez a gyerekesen szerény mennyei dicsőség csak a nagy hősöknek jutott osztályrészül, a szegény nép számára nem volt hely a Walhallában. Hozzá még ez a dicsőség nem is volt állandó, mert a régi idők háttérében ott fenyegetett az istenek végítélete, mely valamennyit el akarta nyelni, az uralkodó Wodaut, az erős Donárt s a fényes Baldert, szóval az egész isteni kart.

Még szerencsétlenebbül állott a dolog a jövő reményére vonatkozólag a vidám görögöknél. Nekik haláluk után az alvilágba kellett menniök. Ott vándoroltak szomorú árnyakként a halvány Asphodelos réteken s abba a panaszos dalba vegyítették sóhajukat, melyet az Acheron sötét hullámai zúgtak szüntelenül. A mosolygó istenek az Olimpuson, kik aranyos asztaluknál ülték meg pajkos ünnepeiket, nem gondoltak arra, hogy a halandókat magukhoz emeljék; sőt teljes irigységgel tekintettek a szegény földi szerencsére. Egyébként az olimpusiak fölött is ott lebegett a megmásíthatatlan sors árnyéka; nem mindig volt az uralom kezükben s egykor a kormánypálcát ismét el kellett veszteniök.

A bölcs egyiptomiak jól ismerték a halál után jövő igazságos ítéletet. Negyvenketten birtokolták a szigorú hivatalt Osirisszal élükön és a szíveket megvesztegethetlen mérlegen mérték le. De még ha méltónak találtatott is arra az igaz, hogy aranyos napbárkában utazzék Aaludus mezejére, a túlvilági élet akkor is csak árnyékképe, mintegy utóhangja volt a földinek. És aki a bebalzsamozás, meg az elpusztíthatatlan sírbolt költségeit nem fedezhette, annak személyszerinti további életről le kellett mondania; amint teste szétesett hamuvá, úgy ment tönkre lelke, mint a vízcsepp a tengerben. A legtávolabbi Keleten pedig, ahol az emberi szellem minden erejét összetéve, utánajárt az élet titkainak a bölcséleti szemlélődés legmerészebb útjain, éppen ott lép fel mint végcél, az életnek teljes tagadása. Ott tátong a szomorú lemondás, a Nirvána szakadéka, a feneketlen semmi előtt.

És ma már minden falusi templomban az istentiszteleten elhangzik egy szó, amit a germán tölgyesberkek, Hellas napsugaras mezei és Egyiptomnak hallgatag óriás templomai sohasem hallottak, egyszerű nagy szó, büszke, mint a mennydörgés és világos, mint a déli nap: per omnia saecula saeculorum. E szó megvallja Istent, aki ott él és uralkodik örökkön-örökké és aki minket is fel akar venni az ő örök életébe.

Ott látta Dániel látomásában, mint a hatalmas uralkodót, kinek haja fehér, mint a gyapjú s arca fénylik mint az égő tűz; ő Ősüreg s egyszersmind örök ifjú. Az egész világot áthatja mindenütt jelenlévő erejével, de a világ Őt be nem fogja; fölötte áll fenségesen a tér s idő minden korlátainak. Az Ő örökkévalósága nem pusztán levés kezdet s vég nélkül. Az Ő örökkévalósága nem ismer tegnapot, sem holnapot, hanem csak nyugvó, mindent felölelő má. Az Ő örökkévalósága teljes időtlenség. Az Ő lábainál játszanak a keringő világok és az évezredek előtte lejtik körtáncukat; Ő ellenben mindenre változatlan nyugalommal tekint és mindent erejének szavával tart fenn. Általa van minden, Ő az élet ősforrása; és benne van minden, egy porszem nem veszhet el, sem egy hajszálnyira nem térhet el pályájától. Él és uralkodik örökkön-örökké, azért ezer év előtte, mint egy nap és egy nap mint ezer év. Az Ő végtelensége előtt nincs semmi, ami nagy volna, vagy kicsiny. És azt teszi, ami a büszke olimpusiaknak sok volt: lehajlik s atyai karjával felemel minket az Ő örökkévalóságába. Az Ő örökkévalóságába – ez nem jelenthet annyit, hogy mi az Ő abszolút örökkévalóságának részesei leszünk; mert ez csak Neki, az Ő istenségének sajátja. Csak Ő Isten és csak Ő lakik hozzáférhetetlen fényben. A mi örökkévalóságunk nem időtlenség, hanem végtelenség, vég nélkül való élet Isten szemléletében, mely telve van állandóan előrehaladó ismerettel és mindig újból fellángoló szeretetűzzel.

Ilyen sorsról egy szegény pogány lélek sem mert álmodni, még az sem, amely előtt világosabb fény derengett. Most minden falusi templomban hangzik a dicsőítő, örvendetes szó: per omnia saecula saeculorum és hangzani fog az idők végéig, hogy akkor azután odafent tovább csengjen teljesebb és fényesebb karénekekben, mint egy zúgó örömvihar, mely nem fog megszűnni örökkön örökké.